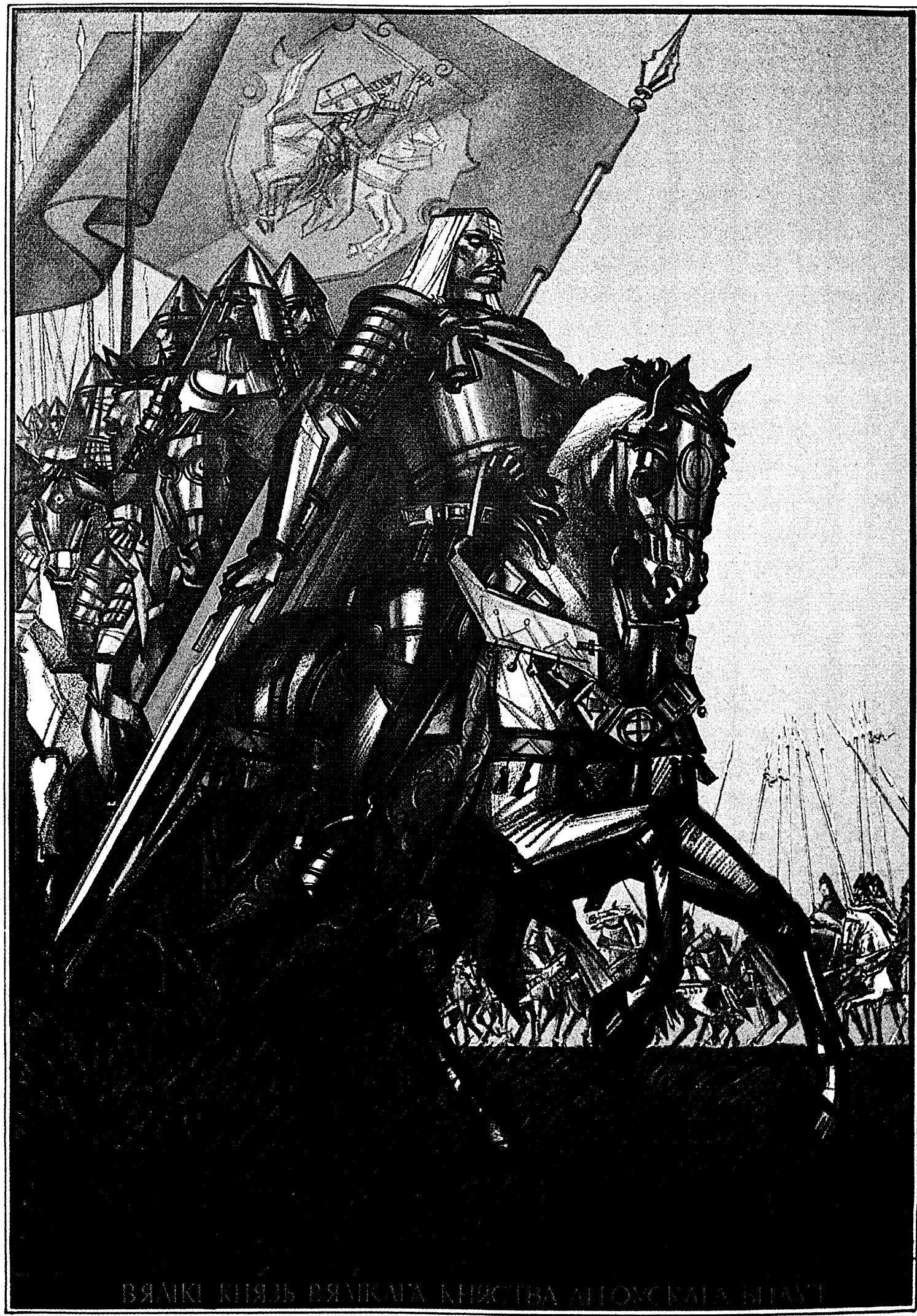

ISSN 0236—1019

2'90

ВЯЛІКІ КІЕВЪ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОУСКАГА ВІТАЎТ

М. Басалыга. Вялікі князь Вялікага княства Літоўскага Вітаўт. Каляровая літаграфія, 1989 г.

2'90

ЧАСОПІС
БЕЛАРУСКАГА ФОНДУ КУЛЬТУРЫ
І ТАВАРЫСТВА АХОВЫ ПОМНІКАЎ
ГІСТОРЫІ і КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

ЗМЕСТ

НАРОД, ГІСТОРЫЯ, КУЛЬТУРА

Мікола Ермаловіч. Сведчанні «Слова...»	2
Васіль Хомчанка. Яшчэ пра аднаго...	8
Аляксандар Лукашук. Падарункі Сталіну	11
Віктар Шматай. Аршанскае евангелле	13

ВЯРТАЕЦЦА ДА ЧЫТАЧА

Янка Купала. Публіцыстычныя артыкулы 1919—1920 гг.	13
Уладзімір Жылка. Выпадак. Апавяданне. Публікацыя Барыса Сачанкі	20
Ігнат Канчэўскі. Верши. Публікацыя Алеся Бяляцкага	21

ДАСЛЕДАВАННІ, МЕРКАВАННІ, ГІПОТЭЗЫ

Вольга Фадзеева. Сімволіка ручніка	25
--	----

СЛУЭТЫ ПРОДКАЎ

Летапісная аповесць пра Грунвальдскую бітву. Прадмова і пераклад Вячаслава Чамярыцкага	29
Аляксей Мельнікаў. «Тураўскі Залатавуст»	31
Творы і «Жыціё» Кірылы Тураўскага	32
Сігізмунд Лаўкесмін. Практычнае красамоўства... Прадмова і пераклад Ларысы Чарнышовай	34

ПОМНІКІ СУСВЕТНАЙ КУЛЬТУРЫ

Новы запавет Господа нашага Ісуса Хрыста. Пераклад і каментары Анатоля Клышкі	40
--	----

МЯСТЭЧКІ БЕЛАРУСІ

Канстанцін Шыдлоўскі. Друя	59
--------------------------------------	----

БЕЛАРУСКІЯ РАДАВОДЫ

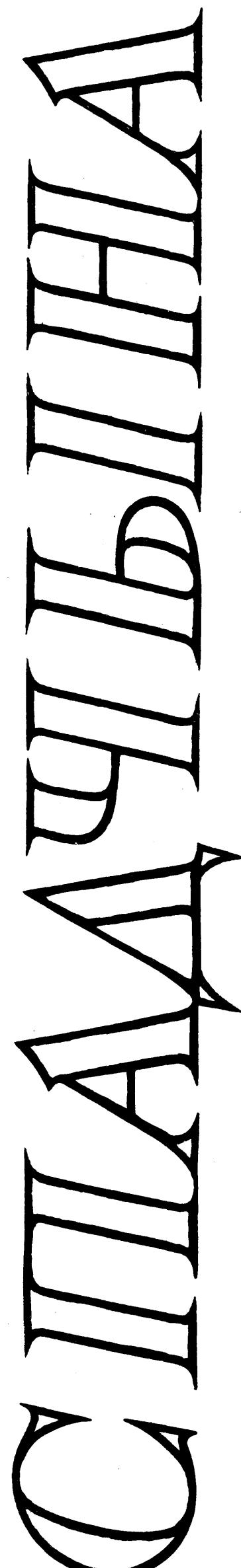
Віктар Бабровіч. Паэзія танца	61
---	----

Галоўны рэдактар Іван ЧЫГРЫНАЎ.

Рэдкалегія: А. БУТЕВІЧ, І. ЗАГРЫШАЎ, В. ІПАТАВА, М. КАСЦЮК,
Г. КАХАНОЎСКІ, В. КРУТАЛЕВІЧ, А. ЛОЙКА, Н. МАЗАЙ, Я. ПАЎ-
ЛАЎ, М. САВІЦКІ, М. СТАШКЕВІЧ.

Адказны сакратар К. ТАРАСАЎ.

Рэдакцыйны савет: С. АНДРАЮК, У. АРЛОЎ, М. БІЧ, Г. ГАЛЕНЧАН-
КА, М. ЕРМАЛОВІЧ, Э. ЗАГАРУЛЬСКІ, А. ЛІС, М. ЛУЖАНІН,
С. МАРЦАЛЕЎ, У. ПАЛУЯН, У. САВІЧ, Б. САЧАНКА, С. СЕРГА-
ЧОЎ, В. ЧАМЯРЫЦКІ, І. ЧЫГРЫНАЎ (старшыня савета), Г. ШТЫ-
ХАЎ, Я. ЮХО.

СВЕДЧАННІ «СЛОВА...»

Аўтар «Слова аб палку Ігаравым» быў не толькі геніяльным мастаком, але і выдатным гісторыкам. Можна толькі здзіўляцца, наколькі ўсебакова і глыбока ведаў ён жыщё сучаснікаў і мінулае свайго народа, як упэўнена арыентаваўся ў заблытаным лабірынце тагачасных міжкняжацкіх адносін, абцяжараных бясконцымі ўсобіцамі.

У складанай удзельнай мазаіцы XII ст. аўтар «Слова...» убачыў і своеасаблівасць Полацкага княства, найбольш буйнога і магутнага тады палітычнага ўтварэння на тэрыторыі старажытнай Беларусі, якое займала яе большую частку. Полацкая зямля, як і Руская, паказана ў «Слове...» у супрацьпастаўленні яе мінулага і сучаснага. І калі першае паўстае ў вобразе князя Усяслава, дык другое — у образах яго ўнукаў. З'яўленне вобраза Усяслава ў партрэтнай галерэі самых выдатных дзеячаў нашай даўняй гісторыі, паказаных у «Слове...», было заканамернае. Беспрэцэдэнтнае па сваёй працягласці, княжанне Усяслава (1044—1101 г.) складае цэлую эпоху ў гісторыі Полацкага княства. Яшчэ пры жыцці гэты князь стаў легендарнай асобай і заслужыў імя Чарадзея, што гаварыла пра яго выключнасць. А пасля смерці слава князя ўсё болей расла.

Хоць пра Усяслава дайшло да нас непараўнальная больш звестак, чым пра якога-небудзь іншага дзеяча полацкай гісторыі, усё ж і іх недастаткова, каб скласці больш шырокасць ўяўленне аб маштабах яго дзеянасці. У гэтым плане асаблівую каштоўнасць набывае адлюстраванне ў «Слове...» вобраза Усяслава. Але аўтар не проста капіраваў рэчаіннасць, а па-мастаку асэнсоўваў яе. А гэта патрабавала па-свойму кампанаваць факты, перастаўляць падзеі. Як слушна заўважыў акадэмік Д. Ліхачоў, у «Слове...» шмат намёкаў, шмат глухіх напамінкаў, што былі зразумелыя сучаснікам, але сёння яны патрабуюць тлумачэнняў, уважлівай расшыфроўкі, вывучэння іншых гісторычных крыніц. Усё гэта ў поўнай меры адносіцца і да вобраза Усяслава. У апошні час даследаванне «Слова...» значна актыўнізвалася, дзякуючы, у першую чаргу, працам акадэмікаў Б. Рыбакова і Д. Ліхачова. І хоць не ўсе іх выклады і заўвагі могуць быць прыняты, вялікая каштоўнасць высноў у тым, што яны клічуць да далейшых пошукаў, паказваюць найбольш плённыя шляхі да адкрыццяў.

Першым перайсці да разгляду асобы Усяслава як гісторычнага дзеяча, прывядзём вядомы ўрывак: «У сёмы Траянавы век жэрабя кінуў Усяслаў аб дзяўчыне, мілай сабе. Падпёршыся клюкамі, ён на кані памчаўся да горада Кіева і даткнуўся дзідай да кіеўскага залатога пасада. Ад іх скочыў зверам дзікім. Апоўначы з Белгарада ахутаўся сіней імглой, а на раніцу, узніўшыся, браму стракалам адчыніў Ноўгараду, разбіў Яраслаўлеву славу і скочыў воўкам да Нямігі з Дудутак.

На Нямізе снапы сцелюць галовамі, малоціць цапамі сталёвымі, жыццё кладуць на таку, душу веюць ад цела. Нямігі крывавыя берагі не дабром былі засяяны, засяяны былі касцямі сыноў рускіх.

Усяслаў-князь людзям суд судзіў, гарадамі князёў надзяляў, а сам поначы воўкам гуляў. З Кіева да петухоў дасцігаў Тмутаракані; вялікаму Хорсу воўкам шлях перабягаў. Таму ў Полацку рана званы пазванілі к завутрані ў Сафіі святой, а ён у Кіеве звон чуе. Хоць і вешчая душа ў дзёрзкім целе была, але часта бяды нацярпеўся. Яму першаму вешчы Баян і прыпейку злажыў дасціпную:

Ні хітраму, ні быстрому,
Ні шпаркаму птаху
Не мінуці божага суда».
(Пераклад Янкі Купалы).

Як бачым, гэтае апісанне не зусім простае для разумення, нават трохі сумбурнае. У прыватнасці, у ім бачыцца яўнае парушэнне храналагічнай паслядоўнасці падзеі жыцця Усяслава, яны як бы пададзены ў рэтраспектыўным плане.

Прачытаўшы гэты ўрывак, можна падумаць, што спачатку Усяслаў быў кіеўскім князем, а пасля ўцёкаў з Кіева напаў на Ноўгарад, удзельнічаў у Нямігскай бітве і г. д., хаця ўсё было наадварот, яе сведчыць летапісы. Таму для больш паслядоўнага ўразумення дзеянасці Усяслава разгледзім падзеі яго жыцця, прыгаданыя ў «Слове...», а для парашунання — і ў іншых крыніцах, у храналагічнай паслядоўнасці.

Першая падзея — напад на Ноўгарад. Але пра які Ноўгарад тут ідзе гаворка? Вядома ж,

мы ўспрымаем яго як Ноўгарад Вялікі, слаўны горад Старожытнай Русі, другі пасля Кіева горад у дзяржаве. Але ці мае пад сабой падставу гэтае атаясамленне? Не, Усяслаў сапраўды рабіў паход на Ноўгарад Вялікі. Але дзіўная справа, у адлюстраванні гэтай падзеі ў летапісах мы назіраем яўнья супярэчнасці. Па-першае, адны летапісы (Наўгародскі I паводле Сінадальнага спісу, Пскоўскія I, II і III, Цвярскі) паказваюць яе пад 1066 г., іншыя («Аповесць мінульых часоў», Іпацьеўскі, Наўгародскі I паводле Камісійнага спісу, Троіцкі, Густынскі) — пад 1067 г. Па-другое, адны летапісы, гаворачы пра напад Усяслава на Ноўгарад, адзначаюць абрабаванне ім Сафійскага сабора, іншыя маўчаць пра гэта. На жаль, гэтага рознагалосся не заўважылі даследчыкі і не пракаменціравалі яго. І толькі М. Карамзін выказаў меркаванне, што Усяслаў, відаць, рабіў у 1066—1067 гг. два паходы на Ноўгарад Вялікі. У сапраўднасці ж у летапісах гаворка ідзе пра два паходы Усяслава на два розныя гарады, але амаль аднайменныя: Ноўгарад Вялікі і Новагародак (цяперашні Навагрудак). Апошні ў той час называўся і Ноўгарадам, як сведчаць Сафійскі I і Наўгародскі IV летапісы пад 1044 г. Калі першы паход адбыўся ў пачатку 1066 г., то другі — у канцы 1066 — пачатку 1067 гг. Калі першы суправаджаўся абрабаваннем Сафійскага сабора, незадоўга да гэтага пабудаванага ў Ноўгарадзе Вялікім, то ў другім выпадку такога не магло быць. Вось гэтыя дзве розныя падзеі і пераблыталі пазнейшыя перапісчыкі летапісаў. Не ведаючы дакладна, аб якім Ноўгарадзе ідзе гаворка, яны сталі адносіць абедзве падзеі да Ноўгарада Вялікага, то беручы падзеі 1066 г., то — паход 1067 г. Праўда, далейшае ўпамінанне ў «Слове...» Дудутак як быццам пацвярджае, што гаворка тут ідзе аб нападзе Усяслава на Ноўгарад Вялікі, паколькі каля яго было ўрочышча з такой назвай. Аднак гэта толькі здагадка, і нават такі знаўца «Слова...», як Д. Ліхачоў, называе гэта праблематычным. Але, як пакажа далейшы разгляд падзеі, Усяслаў не мог прыйсці з Ноўгарада Вялікага, з Дудутак, на Нямігу.

Найперш звяртае на сябе ўвагу тое, чаму Усяслаў, заняўшы Ноўгарад, «разбіў Яраслаўлеву славу», як сказана ў «Слове...». Б. Рыбакоў тлумачыць гэта тым, што ў Ноўгарадзе некалі з дапамогай наёмных варагаў распараджаўся Яраслаў Мудры і што адсюль у 1015 г. ён пайшоў на Кіеў. («Русские летописцы и автор «Слова...». «Наука», М., 1972, с. 452.) Але, на наш погляд, у гэтым выпадку больш прымальна гаварыць пра Новагародак. Ен быў пабудаваны Яраславам у 1044 г. у выніку яго перамогі над Літвой, таму меў поўнае права быць на рахунку слаўных спраў кіеўскага князя. Менавіта захапіўшы і, верагодна, разбурыўшы Новагародак, Усяслаў і мог «разбіць Яраслаўлеву славу».

Але навошта было Усяславу нападаць на Новагародак? Справа ў тым, што заснаванне Яраславам Мудрым гэтага горада як апорнага пункта ўладарання Кіева над Літвой (пад ёй у той час разумелася не сучасная Літва, а тэрыторыя Беларускага Панямоння, дзе як памяць аб ёй і цяпер ёсьць вёскі з назвай Літва) пагражала непасрэдна і інтэрэсам Полацка ў гэтым рэгіёне, бо было як бы апошнім звязном у акружэнні Полацкай зямлі кіеўскімі ўладаннямі. Вось чаму Усяслаў, працягваючы аслабляць гэтае акружэнне, перанёс арэну сваёй барацьбы з поўначы (супраць Пскова і Ноўгарада) на паўднёвы заход (супраць Новагародка). У выніку дзеянні Усяслава ўсур'ёз устрывожылі паўднёварускіх князёў, сыноў Яраслава Мудрага — Ізяслава, Святаслава і Усевалада, трывумвірат якіх правіў у той час Руссю. Калі яны, занятыя барацьбой з Расціславам Уладзіміравічам, што развязаў міжусобную вайну на поўдні, не маглі пакараць Усяслава за напад на Псков і Ноўгарад Вялікі, то цяпер пачалі неадкладныя дзеянні, бо справа датычыла непасрэдна кіеўскіх уладанняў. Яраславічы атруцілі Расціслава і, развязаўшы сабе рукі на поўдні, сабралі ўсе свае сілы супраць Усяслава і рушылі на Менск. Чаму яны ўзялі такі напрамак? Гэта будзе зусім незразумела, калі лічыць, што Усяслаў нападаў на Ноўгарад Вялікі. Калі бацька Усяслава Брачыслаў у 1021 г. вяртаўся ў Полацк пасля нападу на Ноўгарад, то Яраслаў Мудры перахапіў яго на рацэ Судоме (гэта на паўдарозе паміж Ноўгарадам і Полацкам), разбіў яго і адабраў палонных. Які ж быў сэнс Яраславічам, ведаючы, што Усяслаў з вялікім палонам адышоў ад Ноўгарада ў Полацк, ісці на Менск? Каб даць яму без перашкод вярнуцца дамоў? Вось чаму яшчэ рускі гісторык XVIII ст. В. Тацішчаў слушна заўважаў, што Усяслаў Полацкі рабіў паход у 1067 г. не на Ноўгарад Вялікі, а на Новагародак Літоўскі (Навагрудак). І толькі ў такім выпадку становіцца зразумела, чаму Яраславічы пайшлі на Менск. Прычым трэба ўлічваць, што гэты горад у той час, на думку многіх даследчыкаў, находзіўся на месцы вёскі Гарадзішча (за 18 км на паўднёвы заход ад сучаснага Мінска), на рацэ Менцы, адкуль і пайшла яго старожытная назва. Хутчэй за ўсё менавіта сюды і накіраваліся Яраславічы, ведаючы, што зваротны шлях Усяслава з Новагародка ў Полацк будзе ляжаць праз Менск, у крэпасці якога ён мог бы ўмацавацца і дзе яго цяжка было бы перамагчы. Вось чаму яны спяшаліся. Жыхары Мінска, убачыўшы грозную небяспеку, якая навісла над імі, і, пэўна, чакаючы хуткага прыходу Усяслава з войскам, вырашылі абараніцца. Яны, як сведчыць летапіс, «затворыліся в граде». Аднак мняне не маглі выстаяць супраць аўяднаных сіл усёй Паўднёвай Русі — і Менск быў узяты, мужчыны перабіты, а жанчыны і дзеці пагнаны ў палон. Усяслаў, відаць, даведаўшыся, што Менск заняты, вырашыў абмінуць яго і знайсці ўкрыцце ў іншым умацаваным месцы — у Нямізе. Існаванне гэтага горада засведчана ў пісьмовых крыніцах яшчэ ў канцы XIV — пачатку XV ст. (Наўгародскі I летапіс, с. 476. Сваю назну горад атрымаў ад ракі Нямізы (Нямігі), на беразе якой стаяў. Толькі ўлічваючы існаванне гэтага горада, можна растлумачыць, чаму Яраславічы пасля расправы з Менскам пайшлі да Нямігі. Тоё, што ім трэба было ісці ад Мінска да Нямігі, пацвярджае, што Менск у той час не стаяў на месцы сучаснага Мінска. У такім разе наўрад ці можна пагадзіцца з думкай, што Яраславічы пасля расправы з Менскам вярталіся на Нямігу, калі іх нагнаў Усяслаў. Гэта пярэчыць летапісу, дзе гаворыцца, што Яраславічы «поідошё к Немізе и Всеслав поиде противу», г. зн. апошні пайшоў супраць сваіх праціўнікаў, а не нагнаў іх. Менавіта ў Нямізе (горадзе) засеў са сваім войскам

Усяслаў, каб перагардзіць дарогу Яраславічам углыб Полацкай зямлі. Яны ж галоўную сваю задачу бачылі ў tym, каб нанесці паражэнне войскам Усяслава.

Праціунікі сышліся і ўступілі ў бой на Нямізе 3 сакавіка 1067 г. (паводле тацішчаўскіх звестак, у гэты дзень яны толькі сышліся, а бітва адбылася 10 сакавіка). Летапісы не пакінулі нам падрабязнага апісання Нямігскай бітвы, указаўшы толькі на паасобныя яе моманты. Сказана, напрыклад, што ў той год зіма была суровая і снег вялікі, што, вядома, у значнай ступені ўскладніла ход бітвы. Тацішчаўскія крыніцы паказваюць, што Усяслаў выйшаў супраць сваіх праціунікаў, г. зн. першы пачаў бой. У Густынскім летапісе, апроч гэтага, адзначана, што ён «бишася крепко». Далей у летапісе гаворыцца, што «бысть сеча зла и мнози падеша». Адна з самых жорсткіх у нашай старажытнасці, Нямігская бітва глыбока ўразіла не толькі сучаснікаў. Рэха яе амаль праз 120 гадоў адбілася і ў «Слове...» у вобразе крывавай малацьбы, дзе галовы паўшых воінаў прыпадобнены да снапоў, а булатныя мячы — да цапоў. Адна з самых паэтычных мясцін гераічнай паэмы сведчыць, што аўтар выдатна ведаў вусную народную творчасць. Гэта вельмі добра ў свой час адзначыў Максім Багдановіч: «Толькі народ, усім думкамі, усім рухам жыцця свайго прыкаваны да хлебаробства, мог апісаць бітву ў такіх словах». Аўтар «Слова...» з вялікім жалем гаварыў аб сумных выніках Нямігской бітвы. На думку Б. Рыбакова, успомненныя тут «рускія сыны» — гэта не толькі і не столькі полацкія воіны, колькі воіны, прыведзеныя Яраславічамі з Кіеўскай, Чарнігаўскай і Пераяслаўскай зямель. Вось чаму, нягледзячы на поспех паўднёварускіх князёў у бітве, іх перамога, па сутнасці, была Піравай і яны не змаглі ісці далей углыб Полацкай зямлі.

Разумеючы, што сілай не адолець Усяслава, Яраславічы вырашылі пайсці на хітрасць. Яны паабяцалі полацкаму князю памірыцца з ім і вярнуць усё захоплене, калі ён сам да іх прыбудзе. Яраславічы нават далі хроснае цалаванне ў гэтым. Ен жа, магчыма, успомніўшы гісторыю са сваім бацькам Брачыславам, калі яго, пераможанага, выклікаў да сябе Яраслаў Мудры ў 1021 г. і не толькі нічога дрэннага не зрабіў, але і аддаў яму яшчэ Віцебск і Усвяты, вырашыў ехаць. Пераплыў з двума сынамі ў лодцы Дняпро і з'явіўся 10 ліпеня 1067 г. у стан Яраславічаў, якія знаходзіліся ў гэты час, паводле летапісу, каля Орши. Але як толькі Усяслаў увайшоў у шацёр да Ізяслава, яго адразу ж скапілі, закавалі, адвезлі ў Кіеў і разам з сынамі пасадзілі ў «порубі», г. зн. у турму. Пажыццёвае зняволенне Усяслава з сынамі было не чым іншым, як спробай знішчыць полацкую княжацкую дынастыю, як гэта зрабіў каля 980 г. князь Уладзімір Святаславіч, забіўшы полацкага князя Рагвалода і яго двух сыноў. А страта дынастыі тады азначала страту палітычнай самастойнасці.

Гістарычныя крыніцы, як і «Слова...», нічога не гавораць пра жыццё Усяслава ў зняволенні, якое доўжылася да 15 верасня 1068 г. Аднак падзеі паказваюць, што Усяслаў, прабыўшы 14 месяцаў у «порубі», выйшаў адтуль не ў цярновым вянку мучаніка, а ў арэоле славынага князя, таленавітага палкаводца і народнага героя. Кіеўскае паўстанне 1068 г. было выкліканы паражэннем Яраславічаў на рацэ Альце ў бітве з полаўцамі, якія ўпершыню напалі на Русь. Кіеўскі князь Ізяслав адмовіўся даць кіяўлянам зброю і коней для барацьбы з полаўцамі. Гэта і выклікала абурэнне народа. Усяслава вызвалілі з «порубі» і аблівалі вялікім князем. Ізяслав уцёк з Кіева. Важна адзначыць, што сярод людзей, якія патрабавалі вызвалення Усяслава, было, на думку В. Тацішчава, больш «подлых» (так называлі тады ніжэйшыя слі грамадства). Гэта можа сведчыць і аб tym, што Усяслаў набыў славу заступніка абыздоленых. Факт узвядзення полацкага князя на кіеўскі пасад, калі ўлічыць узаемную варожасць абедзвюх княжацкіх дынастыі, зразумець нялёгка. Аднак трэба ўлічваць канкрэтны момант, калі гэта адбылося. Гнеў народа галоўным чынам быў накіраваны супраць ваяводы Каснячка за яго бязладнае кіраванне рускім войскам у бітве з полаўцамі, што прывяло да паражэння. Тады кіяўляне адразу пачалі патрабаваць вызвалення Усяслава, «яко іскунского в войне, и против неприятеля отправить» (В. Тацішчав, т. 2, с. 84). У гэтым — сведчанне вайсковага таленту Усяслава. Магчыма, законнасць права Усяслава на кіеўскі пасад кіяўляне бачылі ў tym, што яго бацька Брачыслаў, як лічачы некаторыя гісторыкі, быў у свой час кіеўскім князем.

Але ўсё гэта, вядомае нам па летапісах пра Усяслава пасля Нямігской бітвы і да яго ўкіязвання на кіеўскім пасадзе, у «Слове...» або замоўчаваецца (яго паланенне), або паказваеца зусім у іншым асвятленні. Паводле «Слова...», Усяслаў стаў кіеўскім князем не па волі народа, а ў выніку таго, што «даткнуўся дзідай да кіеўскага залатога пасада», г. зн. пасля ўзброенай барацьбы за яго. І ўсё гэта ў пазме ахінута паэтычнай сімволікай. Кіеўскі пасад тут выступае ў вобразе «дзяўчыны мілай», дзеля якой «жэрабя кінуў Усяслаў». Як бачым, паэтычная інтэрпрэтацыя дасягнення Усяславам велікакняжацкага пасада разыходзіцца з летапіснымі сведчаннямі. І гэта як быццам супярэчыць задуме аўтара, які гаварыў, што будзе весці сваё апавяданне «па былінах свайго часу», г. зн. ідуучы за сапраўднымі падзеямі. Але не будзем забываць, што ад падзеі, звязаных са знаходжаннем у Кіеве Усяслава, да напісання «Слова...» праішло каля 120 гадоў. За гэты час многае магло атрымаць іншае асвятленне. Трэба памятаць і тое, што ўвесі гэты час ішла жорсткая барацьба розных княжацкіх родаў за кіеўскі пасад, у выніку чаго склалася і ўмацавалася ў тагачасным грамадстве перакананне, што шлях да велікакняжацкай улады мог ісці толькі праз бязлітасную барацьбу з сапернікамі. У такім ключы і магло адбыцца пераасэнсаванне гісторыі ўкіязвання Усяслава ў Кіеве. Некаторыя даследчыкі выраз «клюкамі надпёршыся» тлумачаць tym, што Усяслаў нібыта паабяцаў даць коней, якіх патрабавалі кіяўляне для адпору полаўцам, дзякуючы чаму ён і ўмацаваўся на кіеўскім пасадзе. Але тут не ўлічваецца, што пра «клюкі» (хітрасці) гаворыцца раней, чым пра тое, што Усяслаў «памчаўся да горада Кіева», г. зн. калі яшчэ не магло быць гаворкі пра коней. На нашу думку, прыведзеныя тут слова патрабуюць іншых тлумачэнняў. Адным з іх можа быць такое. Паколькі ў народзе магла застацца памяць пра імклівія паходы Усяслава,

якія перш за ёсё харктарызалаі яго вайсковае майстэрства і якія ён рабіў са сваім войскам на конях, магло ўзнінуць паданне пра нейкі хітры манёур палацкай конніцы пры ўзяці Кіева. Значыць, можна зняць названыя вышэй супярэчнасці: аўтар пісаў «по былинам сего времени» і паводле іх паказаў заваяванне Усяславам велікакняжацкага пасада, дасягненне якога тады было найбольш прэстыжнай справай для князёў, харктарызала іх веліч і славу. Таму аўтар «Слова...» перш за ёсё паказаў Усяслава як вялікага князя і толькі пасля гэтага апісаў яго іншыя дзеянні.

Летапісы нічога не гавораць пра сямімесячную дзеяннасць Усяслава як кіеўскага князя. Гэта, верагодна, вынік таго, што па іх прыйшлася рука пазнейшых рэдактараў, якія пастараліся прыбраць вельмі непрыемную для кіеўскіх князёў старонку іх гісторыі. Вось чаму робяцца спробы хоць у нейкай меры запоўніць прагал, звяртаючыся зноў-такі галоўным чынам да «Слова...». Так, за словамі аб tym, што Усяслаў «поначы воўкам гуляў, з Кіева да петухоў дасцігаў Тмутараракані», як лічаць некаторыя даследчыкі, можа хавацца намёк на паход у далёкую Тмутараракань з мэтай знайсці сабе саюзнікаў і прыдбаць коней, якія, як мы ўжо ведаем, патрэбны былі для абароны ад полаўцаў.

Гаворачы пра маштабы ўладанняў Усяслава як кіеўскага князя, Б. Рыбакоў з пафасам адзначыў: «Каму яшчэ з рускіх удавалася правіць з Кіева ў адзін бок Тмутарараканию, а ў другі — Полацкам». Сапраўды, у гісторыі «імперыі Рурыкавічаў», як называў К. Маркс Кіеўскую дзяржаву, быў унікальны момант, калі ў яе склад уваходзіў і непакорны Полацк. Але гэта адбылося зноў-такі толькі дзякуючы унікальнаму выпадку, калі на кіеўскім пасадзе сядзеў полацкі князь. Аднак Б. Рыбакоў не меў падстаў для высновы, што Усяслаў у час свайго вялікага княжання распараджаўся і Ноўгарадам. Менавіта харктар узаемаадносін з апошнім і вызначыў у многім далейшы лёс Усяслава як кіеўскага князя. Шкада толькі, што даследчыкі не зауважылі вельмі важнага сведчання тацішчаўскіх крыніц, а іх поўную праўдзівасць даказаў Б. Рыбакоў. Паколькі яно малавядомае, прывядзём яго цалкам: «Всеслав, седя в Киеве, посла к новгородцам по дань. Новгородцы же реша: «Княже, мы есмя племени Ярославля, и ко Полоцку дани отцы и дети не давали и тебе не хотим, а бери со своея волости». Сведчанне гэтае вельмі паказальнае. Мы бачым, што не адзін Кіеў вырашаў дзяржаўныя справы, у прыватнасці выбранне вялікага князя. Кіеў прызнаў Усяслава сваім законным уладаром, а Ноўгарад адмовіўся гэта зрабіць і лічыў Усяслава толькі полацкім князем, г. зн. прадстаўніком іншай княжацкай дынастыі, які можа браць даніну толькі з Полацка. Наўгародская апазіцыя да Усяслава, у якой выявілася даўняя варожасць Ноўгарада да Полацка, хутчэй за ёсё праявіла сябе адразу ж пасля выбрання Усяслава кіеўскім князем і з самага пачатку паказала нетрываласць яго становішча на кіеўскім пасадзе. У далейшым Усяслаў убачыў рост варожасці да яго і кіяўлян.

Б. Рыбакоў, які вельмі скрупулёзна прааналізаваў кожную фразу «Слова...», што адносіцца да Усяслава, не растлумачыў, чаму гэты любімы герой кіяўлян, як яго харктарызуе даследчык, паводле «Слова...» «ад іх скочыў зверам лютым». А менавіта гэтыя слова асвятляюць даволі няяснае для нас велікакняжацкае становішча Усяслава. Сапраўды, што магло прывесці яго да крайніх варожасці да кіяўлян, якія з такім энтузіязмам 7 месяцаў назад выбралі яго сваім князем? Тут варта прыгадаць, што важную ролю ў вызваленні Усяслава і выбранні яго вялікім князем адыгралі так званыя «подлые людзі». Цалкам магчыма, што Усяслаў, добра ведаючы пра гэта, штосьці рабіў для паляпшэння іх жыцця, і гэта не магло не выклікаць незадавленасць з боку маёмных класаў. І ёсё ж, відаць, вырашальную ролю ў расчараванні Усяславам мелі яго адносіны да Полацка. Перш за ёсё тут узікае пытанне: ці мог велікакняжацкі пасад засланіць Усяславу яго родны Полацк? Мы лічым, што не мог. І гэта зноў-такі добра пацвердзіла «Слова...», дзе гаворыцца, што Усяслаў, седзячы ў Кіеве, чуў звон у святой Сафіі ў Полацку. Наўрад ці можна знайсці больш выразную мастацкую дэталь, чым гэтае, каб паказаць непарыўную сувязь Усяслава са сваёй радзімай. Нельга забывацца, што полацкую Сафію ўзвялі па яго волі, як сімвал роўнасці Полацка з Кіевам і Ноўгарадам (у гэтых гарадах ужо былі аднайменныя саборы). Збудаванне Сафійскага сабора стала адной з самых плённых старонак у дзеяннасці Усяслава, бо ўзвесці ў той час такі цудоўны храм азначала намнога ўзняць узровень гарадскога дойлідства, зрабіць некалькі кроکаў наперад і полацкаму мастацтву. А само існаванне Сафіі патрабавала яшчэ больш адукаваных людзей і новых кніг, што дало моцны імпульс для развіцця асветы ў Полацку. Калі ўжо дзед Усяслава — Ізяслав Уладзіміравіч — быў паказаны ў летапісах як першы князь-кніжнік, то, несумненна, не менш адукаваны быў і яго ўнук. З Усяславам у прыязных адносінах быў Антоній Пячэрскі — адзін з самых адукаваных людзей таго часу, што красамоўна сведчыць пра высокую культуру славутага полацкага князя. Са сказанага становіща зразумелым, чаму ў творчым уяўленні аўтара «Слова...» для Усяслава ў Кіеве родны Полацк выступаў перш за ёсё ў вобразе Сафіі.

Адданасць радзімі і прымушала Усяслава вылучаць Полацк сярод іншых зямель. Што ж мог зрабіць для Полацка Усяслаў, стаўшы кіеўскім князем? Вядома ж, ён адразу вызваліў Полацк ад стаўленікаў Ізяслава і паслаў туды свайго намесніка, магчыма, аднаго з сыноў, якія былі з ім у зняволенні. Можна меркаваць, што ён вывеў паўднёварускія войскі з дрыгавіцкай часткі Полацкай зямлі, захопленай у 1067 г., і вярнуў яе пад уладу Полацка. Нарэшце, ён мог зрабіць і тэрытарыяльныя прырашчэнні да Полацкага княства за кошт іншых зямель, напрыклад далучыць да яго Тураўскую зямлю ці частку Смаленскай, карыстаючыся tym, што іх ранейшы гаспадар Ізяслав Яраславіч, выгнаны кіяўлянамі, уцёк у Польшу. Вядома, гэта ўсё меркаванні, якія нельга пацвердзіць крыніцамі, але яны лагічна вынікаюць з таго факта, што Усяслаў «зверам дзікім скочыў» з Кіева. Цалкам апраўдана зрабіць дапушчэнне, што Усяслаў, седзячы на велікакняжацкім стале, быў больш полацкім, чым кіеўскім князем, і гэта

не магло не выклікаць варожасць да яго з боку кіеўскага баярства. У такіх умовах Усяслаў не мог не ўпэўніцца, наколькі далёкія былі для яго інтарэсы кіяўлян, таму разрыў з імі быў толькі пытанием часу. І зручны момант наспеў. Ранейшы кіеўскі князь Ізяслав з войскам польскага караля Баляслава Храбрага ішоў на Кіеў адваёваць сабе велікакняжацкі пасад. Усяслаў з войскам прыйшоў да Белгарада, каб перагарадзіць шлях варожаму вайску. Б. Рыбакоў выказаў меркаванне, што ў 1069 г. усе (?) кіяўляне выйшлі да Белгарада абараніць свайго, імі выбранага, князя Усяслава і што гэта, маўляў, сведчыць пра дастаткова трывалыя сімпаты іх да гэтага князя. Аднак калі кіяўляне сапраўды прыйшлі да Белгарада (гэта не пацвярджаецца ніводнай крыніцай), то не з прычыны іх адданасці Усяславу, а хутчэй за ёсё, каб пільна сачыць за ім. Гэта добра адчуваў Усяслаў і па стараўся падмануць іх пільнасць, што яму і ўдалося. У адрозненне ад летапісу, дзе аб уцёках Усяслава сказана сухой інфармацыйнай мовай («... приде Белугороду Всеслав и бывши нощи утаився кыян, бежа из Белагорода Полотьску»), у «Слове...» гэты факт падаецца ў фантастычным асвятленні як адзін з незвычайных эпізодаў жыцця князя-чарадзея: «скочыў зверам лютым» апоўначы з Белгарада, ахутаўшыся «сіней імглою».

Вяртанне Усяслава ў Палацк сталася важным момантам у развіцці палітычнай свядомасці палацкіх князёў. Хоць яны і лічыліся ізгоямі (былі пазбаўлены права займаць кіеўскі пасад), але, паколькі родапачынальнік палацкай дынастыі Ізяслав Уладзіміравіч меў у свой час на гэта права, бо быў старэйшы ў княжацкім родзе, у глыбіні душы хавалі надзею на атрыманне кіеўскага пасада. Не выпадкова ж і Брачыслаў, і Усяслаў пабылі на ім, але калі першы, відаць, быў выгнаны Яраславам Мудрым з Кіева ў 1021 г., то другі сам пакінуў Кіеў. Гэтым ён выразна паказаў, што для палацкіх князёў ёсць толькі адно поле дзейнасці — Палацкае княства. Такі быў галоўны гістарычны ўрок, які вынікаў з факта княжання Усяслава ў Кіеве.

Усяславу нядоўга гэтым разам прыйшлося сядзець і ў Палацку. Яго выгналі адтуль сумеснымі сіламі Ізяслава Кіеўскі і польскі кароль Баляслава Храбры. Праз два гады Усяславу ўдалося адваёваць Палацк, але таксама ненадоўга, і толькі ў 1073 г. ён канчатковая ўмацаваўся ў Палацку. Але праз некалькі гадоў пачалася вельмі жорсткая, амаль дзесяцігадовая барацьба паміж Усяславам і Уладзімірам Манамахам, які быў у гэты час чарнігаўска-смаленскім князем. Кульмінацыйным эпізодам проціборства стаў напад Манамаха на Менск калі 1085 г., у выніку чаго ў горадзе, як хваліўся сам гэты князь, «не засталося ні чалядзіна, ні скаціны». Магчыма, частка ўцалелага насельніцтва пасля разбурэння горада ўжо не вярнулася ў яго, а перасялілася ў раён Свіслачы і Нямігі, даўшы свайму новаму прыстанішчу старую назуву — Менск. Можна думаць, што да самай смерці (14 красавіка 1101 г.) Усяслаў вёў поўнае нястомнай барацьбы жыццё, што і дало падставу аўтару «Слова...» так сказаць пра палацкага князя: «Хоць і вешчая душа ў дзёрзкім целе была, а часта бяды нацярпеўся». Як бачым, тут зноў Усяслаў паўстае чарадзеем з «вешчай душой», г. зн. чалавекам, надзеленым звышнатуральнымі якасцямі, незвычайным дарам прадбачання і прадказання. Што так пра Усяслава тады думалі ўсе, сведчыць і летапісны запіс пад 1044 г., дзе гаворыцца, што «его роди мати от волхования», г. зн. ад нячыстай сілы, і што нарадзіўся ён з «язвеном на голове», і што валхвы, якія прысутнічалі пры яго нараджэнні, нібыта сказалі маці навязаць гэтае «язвено» на Усяслава, якое ён і насіў на сабе, і што, маўляў, таму ён «был немилостив на кровопролитие». Як указаў А. Шахматаў, гэтае поўнае непрыязні да Усяслава выказванне магло прыйсці ў летапіс з Ноўгарада, які не раз цярпеў ад нападаў Усяслава. Што да таямнічага «язвена», то, як растлумачыў яшчэ В. Тацішчаў, пад ім трэба разумець «яйно», у якім ляжыць плод і ў якім часам нараджаюцца дзецы. Некалі яго засушвалі і надзвалі народжанаму як талісман. Па ўсім відаць, Усяслаў і насіў яго на шыі, а не на галаве, як лічаць некаторыя даследчыкі. Дарэчы, на малюнку ў Радзівілаўскім летапісе Усяслаў паказаны без павязкі на галаве.

Адпавядае непрыязнай характарыстыцы Усяслава і прыпейка, складзеная вядомым старожытным паэтам Баянам, якую палічыў патрэбным прывесці аўтар «Слова...»: «Ні хітраму, ні быстрому, ні шпаркаму птаху не мінуці божага суда». Спачатку заўажым, што некаторыя даследчыкі аспрэчвалі прыналежнасць гэтых радкоў Баяну, сцвярджаючы, што яны былі толькі паўторам папулярных у той час выслоўяў, якія сустракаюцца і ў фальклоры, і ў творах старажытнай літаратуры. Але ж аўтар «Слова...» падкрэсліў, што Баян упершыню («первее») сказаў гэта ў адносінах да Усяслава і што з того часу прыпейка стала крылатым выслоўем. Баян, не хаваючы свайго захаплення розумам, смеласцю Усяслава, усё ж хацеў прынізіць палацкага князя, нагадваючы яму пра непазбежнасць божага суда. Значэнне гэтай прыпейкі як адкрытай пагрозы Усяславу становіцца зразумелым, калі ўспомніць, што Баян, як лічыць Б. Рыбакоў, быў песнітворцам Святаслава Яраславіча, аднаго з найбольш зачтых ворагаў палацкага князя. Гэта па яго парадзе ўчынілі жорсткую расправу з жыхарамі Менска ў 1067 г. і хітрасцю ўзялі ў палон Усяслава летам таго ж года.

Але ў адрозненне ад наўгародскіх летапісаў і Баяна, якія, лічачы Усяслава віноўнікам кровапраліцця, гаварылі пра яго з асуджэннем, аўтар «Слова...», адзначаючы, што Усяслаў «часта беды цярпеў», выказаў яўнае яму спачуванне. Адстойваць ад варожых памкненняў сваю зямлю — менавіта дзеля гэтага, а не дзеля прагі кровапраліцця асудзіў Усяслаў сябе на жыццё, поўнае небяспекі. Вось чаму князь карыстаўся павагай палачан. Яны лічылі яго барацьбу, якая хоць і прыносіла ім вялікія страты і неаднаразовыя паражэнні, апраўданай суровай неабходнасцю: князь мусіў адстойваць сваю зямлю. Менавіта гэты погляд на дзейнасць Усяслава і адбіўся ў «Слоде...»: у ім Палацкая зямля характарызуецца як «надзел («жыць») Усяслава». Ніяк нельга пагадзіцца з нядоўна выказанай думкай, што пад «жыццём Усяслава» трэба разумець усю Рускую зямлю, як законную спадчыну і гэтага палацкага князя. У «Слоде...» выразна

размежаваны паняцці «Русская земля» і «жизнь Всеславия». І калі першая лічыцца ў ім набыткам унукаў Яраслава, то другая — унукаў Усяслава.

Паколькі ў крыніцах гаворыцца толькі пра ратныя справы Усяслава, у нас склалася ўяўленне пра яго выключна як пра князя-воіна. Але мы не павінны забывацца пра 57 гадоў яго княжання, з якіх далёка не ўсе былі запоўнены жорсткай барацьбой на полі бою. Вельмі значная частка яго княжання прыпадала на мірную дзяржаўную дзеянасць. Праўда, яна застаўлася не асветленай у крыніцах, і толькі ў «Слове...» маюцца намёкі на іншыя аспекты дзеянасці князя.

Выпрацаваны Яраславам Мудрым і яго сынамі заканадаўчы збор «Руская праўда» не пашыраўся на Полацкую зямлю, таму магчыма, што Усяслаў мог скласці сваё, полацкае заканадаўства. Ужо нават фраза са «Слова...», што «Усяслаў-князь людзям суды судзіў», гаворыць пра яго багаты прававы вопыт, а гэтым самым і пра яго падрыхтаванасць да выпрацоўкі заканадаўчых норм. Гэтага вымагала практика таго часу. На Полацкай зямлі, як і на Кіеўскай і Наўгародскай, ішоў працэс феадальнага развіцця. Зразумела, ва ўмовах дынамічнага росту адбывалася ломка старых прававых норм, народжаных яшчэ родавым ладам, і ўзнікала патрэба ў выпрацоўцы новых, што, відаць, і складала важную частку дзеянасці Усяслава. Бяспрэчна, на першым плане ў яго было ўмацаванне ўлады княжацкай адміністрацыі, галоўным чынам дружыннікаў, а таксама ахова маёmacці больш заможных слaeў грамадства, у першую чаргу феадалаў і купцоў. Мяркуючы па пазнейшых часах, у Полацку было моцнае веча, і, відаць, узаемаадносіны яго з княжацкай уладай маглі займаць немалое месца ў заканадаўстве. Улічваючы вялікую ролю гандлю для Полацка, уладанні якога ляжалі на перасячэнні вялікіх шляхоў, можна думаць, што Усяслаў шмат увагі аддаваў пытанням рэгулявання гандлю і асабліва спагнання пошлін.

Працэс развіцця феадалізму абуджаў і мясцовыя эканамічныя інтэрэсы і быў той спружынай, якая прыводзіла ў рух дэцэнтралісцкія імкненні, узмоцненныя ранейшай гісторыяй і геаграфічным становішчам асобных абласцей. І ўсё гэта найперш выявілася ў Полацкай зямлі, таму яна першая выдзелілася з Кіеўскай дзяржавы. Але, апынуўшыся ў авангардзе прагрэсіўнага гістарычнага працэсу, сама Полацкая зямля, зноў-такі першая з усіх усходнеславянскіх зямель, перажыла працэс феадальнага драблення на асобныя ўдзелы. Першыя ўдзелы на Полацкай зямлі пісьмовыя крыніцы зафіксавалі ў самым пачатку XII ст. Гэта дае падставу лічыць, што яны з'явіліся яшчэ пры Усяславе. Тоэ ж пацвярджае і «Слово...», дзе гаворыцца, што Усяслаў «гарадамі князёў надзяляў» («рядяше»). А «радзіць» было што: ужо ўпамінанне к канцу XI ст. у летапісах 11 полацкіх гарадоў, апрач самай сталіцы (Менск, Ізяславль, Друць, Лагойск, Віцебск, Лукомль, Орша, Копысь, Одрск, Галацічск, Усвяты), можа сведчыць пра рост гарадскіх цэнтраў. Але Усяславу было не толькі што «радзіць», але і каму, бо ў яго, як паказваюць крыніцы, было 6 сыноў (Барыс, Давыд, Глеб, Расціслаў, Раман, Святаслаў), усе яны мелі ўжо дастатковы ўзрост, каб кіраваць ўдзеламі. Вось ім і раздаваў гарады Усяслаў. Некаторыя аўтары сцвярджаюць, што слова «Усяслаў князь людзям суд судзіў, гарадамі князёў надзяляў» характарызуюць яго як кіеўскага князя. Увогуле такое не выключана. Але калі ўсё гэта мог рабіць Усяслаў на працягу 7 месяцаў свайго кіеўскага княжання, то ў непараўнальна большай ступені такое можа адносіцца да большым паўекавой яго ўлады ў Полацку.

Як у летапісах і былінах, так і ў «Слове...» мы бачым вобраз Усяслава ў спалучэнні рэальных і фантастычных рысаў. І гэта зразумела. Яго натура была багатая і магутная, а жыццё — поўнае рашучых дзеянняў, бліскучых узлётаў і трагічных падзенняў. У асэнсаванне яго жыцця міжвольна прыўносілася незвычайнае. У гэтым і прычына фантастычных элементаў у абмалёўцы Усяслава: ён ляціць на сініяй хмары; пераўясабляеца ў воўка; будучы ў Кіеве, чуе звон полацкай Сафіі і да т. п. Тым не менш у адлюстраванні яго ў «Слове...» дамінуюць рысы рэальнай гістарычнай асобы: ён разбівае славу Яраслава, здабывае кіеўскі пасад, творыць справядлівы суд, раздае гарады князям і г. д.

Магутнаму Усяславу ў «Слове...» супрацьпастаўлены яго здробнелыя ўнукі, што, як і ўнукі кіеўскага Яраслава, загрузлі ў бясконцых усобіцах, і гэта прывяло да сумных вынікаў як Кіеўскую, так і Полацкую землі: «Ужо бо Сула не цячэ ручаямі срабрыстымі к гораду Пераяслаўлю, ужо Дзвіна балотам цячэ к тым грозным палаchanам, пад воклік паганых. Адзін толькі Ізяслав, сын Васількавы, пазваніў сваімі вострымі мячамі аб шоламы літоўскія. Перабіў славу дзеду свайму Усяславу, а сам пад чырвонымі шчытамі на крывавай траве, пабіты літоўскімі мячамі, з Хоціем лёг, а той кажа: «Дружыну тваю, княжа, птахі крыллем апранулі, а звяры кроў палізалі».

«Не было тут брата Брачыслава, ні другога Усевалада: адзін ён выпусціў жамчужную душу з храбрага цела цераз залатое ажарэлле. Занылі песні, зачахла вясёласць, трубяць трубы гарадзенскія». Гэтае месца «Слова...» патрабуе асабліва ўважлівага разгляду. Справа ў тым, што яно ва ўсіх даследаваннях па гісторыі Беларусі канца XII ст. прыводзіцца як пераканаўчае сведчанне падначалення аслабленага Полацкага княства ўзмацнелай Літве. Але ці так гэта? Якія ж гістарычныя падзеі меў на ўвазе аўтар «Слова...», калі гаварыў аб з'яўленні «паганых» (г. зн. літоўцаў) на Дзвіне? З Іпацьеўскага летапісу мы даведваемся аб неаднаразовым выкарыстанні суседнай Літвы ў міжусобнай барацьбе менскімі і полацкімі князямі. Так, у 1161 г. менскі князь Валадар Глебавіч (унук Усяслава) выключна сіламі Літвы разбіў полацкага князя Рагвалода Барысавіча, а ў 1167 г. захапіў Полацк і прыйшоў па Дзвіне да Віцебска, дзе і пацярпеў паражэнне. У 1180 г., незадоўга да стварэння «Слова...», Полацк, які перамог Менск і аднавіў свой уплыў у Літве, выкарыстаў апошнюю разам з язычніцкім («пага-

ным») племем — лівамі — у барацьбе са Смаленскам. Гэтыя і падобныя да іх факты, якія не адбліся ў крыніцах, сведчаць, што не самі літоўцы прыходзілі на берагі Дзвіны — іх прыводзілі менскія і полацкія князі ў сваіх мэтах. І гэта было звычайным для таго часу. Кіеўская князі гэтак жа ў міжусобнай барацьбе выкарыстоўвалі полаўцаў і іншых «паганых». Аўтар «Слова...» гаворыць толькі пра насілле «ад зямлі Палавецкай», не ўпамінаючы пры гэтым таго ж самага ад зямлі Літоўскай. Відаць, такога і не было.

Але як жа быць тады з Ізяславам Васількавічам, які паводле «Слова...» загінуў у вайне з літоўцамі? У дачыненні да яго трэба перш за ўсё мець на ўвазе, што ў адрозненіе ад іншых герояў гэтага твора ён адзіны, які невядомы нашым летапісам, і таму мы не можам быць поўнасцю ўпэўненымі ў яго існаванні. Але нават калі ён і быў полацкага паходжання, то, ваюючы з Літвой як гарадзенскі князь (лічыцца, што ён валадарыў у Гродне, якое тады называлася Гарадзенем), дзеянічаў не ў інтарэсах Полацкай зямлі. Вось чаму, як паказвае «Слова...», полацкі і віцебскі князі не падтрималі яго («... не было тут брата Брачыслава, ні другога Усевалада»). Гэтым «Слова...» пацвердзіла, што полацкія князі не варагавалі з Літвою нават і тады, калі з ёй ваяваў іх брат, і такім чынам яно дало правільнную гістарычную карціну ўзаемаадносін паміж Полацкам і Літвой у канцы XII ст. Называючы ж палаchan «грознымі», аўтар «Слова...» падкрэсліў, што Полацк па-ранейшаму заставаўся ўнушальнай ваенна-палітычнай сілай.

Як бачым, сведчанні «Слова...» для нас выключна каштоўныя. Яны даюць добрую магчымасць больш глубока зазірнуць у наша далёкае мінулае, адчуць яго гарачае дыханне, пачуць гулкае рэха гістарычных падзеяў, убачыць жывыя абліччы колішніх выдатных дзеячаў.

Мікола ЕРМАЛОВІЧ

ЯШЧЭ ПРА АДНАГО...

Калі я праходжу міма мінскай турмы, то адразу паўстаюць перад вачыма перапоўненыя камеры, у якіх пяцьдзесят з лішнім гадоў назад прыйшлося цярпець некалькі месяцаў голад і прыніжэнне. У гэтую турму я быў пераведзены пасля заканчэння следства з падвальных камер НКУС, што знаходзіліся на вуліцы Урыцкага.

У камеры турмы было цесна, жалезныя ложкі стаялі ўсутыч; на закрочаваных вокнах, як і ва ўсіх тады турмах, віселі дашчаныя шчыты — так званыя наморднікі, і можна было бачыць толькі неба, а што на дварэ, разгледзець не ўдавалася.

Спалі на ложках па двое, спалі і на падлозе. Народ быў розны: і крымінальная поскудзь, і палітычныя — так званыя ворагі народа.

Пра некаторых сваіх аднакамернікаў я ўжо расказваў у ранейшых успамінах. Вядома ж, чалавек збліжаецца з тым, з кім яму цікава і лёгка. Я зблізіўся са студэнтамі з Мінскага педінстытута Дзюндзіным і Казленкам. Помню, што нехта адзін з іх — паляшук з Нараўлянскага раёна.

Але найбольш пакінуў памяць аб сабе Аляксандр Іванавіч Цвікевіч.

У наш час новага мыслення і змены стэрэатыпаў пры ацэнцы гістарычных падзеяў і асоб мяняюцца многія погляды на тых, каго зусім нядаўна паказвалі толькі ў чорным колеры. Іншыя адценні не прымаліся. Зараз з'явілася магчымасць па-іншаму зірнуць і на нацыянальна-вызваленчы рух у Беларусі, і на Беларускую народную рэспубліку.

Рэвалюцыя семнаццатага года абавязціла права кожнай нацыі на самавызначэнне аж да аддзялення, што ўзняло нацыянальны рух і беларусаў. Гэты рух ахапіў усе класы і са-

слоўі, паставіўшы адной з галоўных задач забеспячэнне свабоднага развіцця дзяржаўнасці і мовы. На хвалі гэтага нацыянальнага руху і ўзнікла Беларуская народная рэспубліка (БНР), урад якой узначалілі В. Ластоўскі, Я. Лёсік, А. Цвікевіч, С. Некрашэвіч, П. Бадунову і іншыя. Аляксандр Іванавіч Цвікевіч быў у гэтым урадзе спачатку міністром зневініх спраў, а потым і старшынёй урада. Што толькі не пісалі пра гэтую рэспубліку нашы «гісторыкі», як не бэсцілі, не абвінавачвалі ва ўсіх злачынствах і грахах тых, хто стаяў на чале яе. Гэтыя «суддзі-гісторыкі» сцвярджалі, што нацыянальна-вызваленчы рух можа быць толькі рухам чиста класавым, супраць памешчыкаў і капиталістаў, што маёмныя класы нібыта ніколі не імкнуліся да нацыянальнага вызвалення. Ім, гэтым суддзям, варта было б звярнуцца да Леніна, які падкрэсліваў, што цяга да стварэння нацыянальнай дзяржавы з'яўляецца тэндэнцыяй усякага нацыянальнага руху прыгнечаных народаў.

У дваццатым годзе ўрад БНР апынуўся за мяжой, але праз некаторы час амаль усе кіраўнікі ўрада палічылі патрэбным вярнуцца ў Савецкую Беларусь, бо спадзяваліся ўключыцца ў нацыянальна-культурнае будаўніцтва рэспублікі.

У дваццаць трэцім ЦВК БССР у сувязі з гадавінай вызвалення Мінска ад белапаліякаў пастанавіў амнісіяраваць В. Ластоўскага, Я. Лёсіка, А. Цвікевіча, С. Некрашэвіча, П. Бадунова і некаторых іншых і даў ім дазвол вярнуцца ў Беларусь. Яны ўсе вярнуліся і пачалі сумленна працаваць на ніве навукі і культуры.

Аляксандр Іванавіч Цвікевіч працаваў у Інстытуце беларускай культуры (Інбелкульте). З-пад яго пяра выходзілі навуковыя пра-

цы па гісторыі. Была добра вядомая яго кніга «Западны русизм». Ён стаў і адным з аўтараў першага тома «Гісторыі Беларусі», які, на жаль, быў потым канфіскаваны.

Папрацаваць і пажыць у Беларусі Цвіке-вічу пашчасціла ўсяго чатыры гады. У пачатку трывцаць першага, як і многіх дзеячаў культуры і навукі, яго без суда і следства выслалі з Беларусі. Цвіке-віч трапіў на пяць гадоў у Краснаўфімск. Там ён служыў юрыдычным кансультантам на нейкім прадпрыемстве. Служба для яго, як ён прызнаваўся, была нецікавая і па аплаце мізэрная. Жыў у нястачы.

У трывцаць пятым годзе тэрмін ссылкі скончыўся; думалася, што цяпер — дарога ў Беларусь. Але яму аб'явілі, што пастановай НКУС вызначана яшчэ пяць гадоў ссылкі. Аляксандр Іванавіч жыў там жа, чакаў канца гэтай, ужо другой, ссылкі. Аднак у трывцаць сёмым яго арыштавалі і прывезлі ў Мінск на канчатковую расправу.

Тады ў мінскай турме я і сустрэўся з ім. Знаходзіліся мы з Аляксандрам Іванавічам у адной камеры каля двух месяцаў. Многае запомніў я і помню цяпер.

Які ён быў з выгляду? Высокі, хударльвы, у пенснэ, бародка — вострым клінком, падобны на колішняга земскага інтэлігента, як іх звычайна цяпер паказваюць у фільмах і на кніжных ілюстрацыях.

Ссыльныя беларусы, як расказваў Аляксандр Іванавіч, моцна сябравалі, памагалі адзін аднаму. Вечарамі збіраліся разам, марылі пра бацькаўшчыну і спрабавалі вызнаныць сваю будучыню, а найболей спявалі беларускія песні, чыталі свае творы, напісаныя ў час зняволення. Такія сустрэчы падтрымлівалі дух і надзею. Кожны нешта пісаў, збіраў матэрыялы для сваіх навуковых прац, спадзеючыся, што некалі гэта спатрэбіцца.

Аляксандр Іванавіч у ссылцы напісаў некалькі гісторычных нарыйсаў пра старожытную Беларусь. Сабраў цікавыя дакументы аб высланых на Урал і ў Сібір беларускіх паўстанцах 1863 года. Пісаў ён і празаічныя творы. Працаўаў над гісторычным раманам пра падзеі на Беларусі ў XVI стагоддзі. Усе гэтыя працы пры апошнім арышце ў Цвіке-віча адбіралі.

Аднойчы Аляксандр Іванавіч сказаў мне:

— Чаму па-беларуску не гаворыш?

Я пачаў апраўдаўца: у турме гавораць па-руску, таму і я падладжаюся.

— Але ж ты — беларус, дык і будзь ім.

Сам ён размаўляў на той добрай, мяккай беларускай мове, якая панавала сярод інтэлігэнцыі ў дваццатых гадах.

— Мы, беларусы, заўсёды, дзе б ні апынуліся, размаўлялі толькі па-беларуску, — з гонарам падкрэсліваў Аляксандр Іванавіч.

Ён называў прозвішчы тых ссыльных беларусаў, але цяпер іх ужо не ўспомніш.

— У нашай мове, — гаварыў ён нам, — жыве дужа багата слоў, якія не трапілі ў літаратурную мову. Гэта мясцовыя дыялекты — вельмі багаты, каштоўны запас для ўзбагачэння літаратурнай мовы. У Інбелкульце мы стараліся выбіраць з гэтага бясцэннага запасу для літаратурнага ўжытку самыя трапныя і мілагучныя слова. Праўда, стваралі

і самі выразы, тэрміны, але такія, што адпавядалі законам нашай мовы.

Помню, студэнт Дзюндзін дакараў моваведаў, якія ўключылі ў слоўнік і пропагандуюць шмат нямецкіх слоў.

— Абцас, гандаль, фурман, ланцуг, абцу́гі, куфар, бурштын, смарагд, брук, друк, пэндзаль, — Дзюндзін пералічыў і яшчэ мно-га іншых слоў. — Няўжо ў нас няма сваіх? А англійскае слова «сэнс»? Навошта яго прыцягнулі ў нашу мову? Вы чулі дзе-небудзь, каб беларускі мужык называў квач пэндзлем? Язык жа зламаеш, выгаворваючи гэты «пэндзаль». Нельга штурчна аддаляць беларускую мову ад рускай.

Аляксандр Іванавіч згаджаўся — сапраўды ў беларускай мове багата германізмаў, але ж яны жывуць, і таму іх нельга выкінуць з ужытку.

Калі гаварыў са мной, то распытваў, як на ўсходній Магілёўшчыне называецца той ці іншы прадмет, дзеянне. Прасіў гаварыць на мове маіх Канічаў. Я і стараўся гаварыць. Аляксандр Іванавіч здзіўляўся словам махнітка (галавешка), цапок (кіёк), чаплік (вядро, прывязанае да калодзежнага жураўля), хлудзіна (хварасціна, дубец), падпятак (абцас). А ад наших магілёўскіх слоў ледзяніца (гала-лалёд), назоўка (мянушка), правейная світка (з рэдкага, тонкага сукна, што ветрам падбівае), брыніць — быў у захапленні.

— Брыніць... Вада забрыніла ад ветрыку. Па-руску — зарябило. Прыгожа, мілагучна. А слова ледзяніца. Звон чуеца. Ты абавязкова запамінай такія слова.

Помню, як распачаў спрэчку з Цвіке-вічам палачанін, які некалі ўваходзіў у полацкую філію «Маладняка» і нешта друкаваў. Гаворка ішла пра беларускую дзяржаўнасць. Аляксандр Іванавіч даказваў: Беларусь мела сваю дзяржаўнасць і раней — у аб'яднанні, напрыклад, з Літвой. Беларусы не былі гвалтоўна далучаны да Літвы, казаў ён, тады літоўцы з беларусамі былі раўнапраўныя ў сваёй дзяржаве. Палачанін жа аспрэчваў гэта, злаваўся, але Аляксандр Іванавіч даводзіў яму, як сапраўдны беларускі інтэлігент — спакойна, доказна. І я верыў яму, а не палачаніну.

Пра сваю дзейнасць у БНР Цвіке-віч гаварыў не вельмі ахвотна.

— Бяда беларусаў, — казаў Аляксандр Іванавіч, — што яны, як нацыя, не згуртаваліся, іх нацыянальная свядомасць ніжэй, чым, скажам, у літоўцаў, латышоў, палякаў. Калі мы стваралі беларускую рэспубліку, то хацелі, каб Беларусь стала сапраўды суверэнай дзяржавай. А цяпер уявім, што БНР уцалела. Няўжо ўмовы для росквіту беларускай культуры былі б горшыя, чым цяпер у Савецкай Беларусі? Ва ўсякім разе знішчэння інтэлігэнцыі, разгрому сялянства не было б. Не было б і гэтых масавых арыштаў. Такога знішчэння лепшай часткі народа не ведала б Беларусь, якую мы хацелі стварыць.

Як ні былі ізаліваны вязні, інфармацыя з волі даходзіла да нас. Ішлі масавыя арышты і расстрэлы. Турэмныя камеры — узамен асуджаных і адпраўленых — хто на Калыму, а хто ў лес, у брацкія магілы, — набіваліся новымі арыштаванымі. Было страшна і за ся-

бе, і за тых, з кім пасябраваў, каго палюбіў. Баяўся я таксама за Аляксандра Іванавіча, думаў, што яму адсюль жывым не выйсці.

Цвікевіч добра ведаў творчасць многіх пісьменнікаў. Пра новых, маладых літаратараў ён распытваў. Я назваў яму некаторыя імёны, у тым ліку і свайго земляка Масея Сяднёва. Асабіста з ім я да свайго арышту не быў знаёмы, але вершы яго чытаў. Сустрэліся і пазнаёмыліся мы з ім у падвалнай камеры на вуліцы Урыцкага. Сяднёў і там складаў свае вершы, чытаў нам іх. Паэт нібы прадбачыў яшчэ на волі, якая і куды яму наканавана дарога, і напісаў: «Ляжаць дарогі гэтыя вякамі, на іх надзьмулі сіверы пяску. Адна ляжыць на вёску Белы Камень, другая — на Іркуцк». Туды, у Сібір, і завяла потым дарога Сяднёва ў трыццаць сёмым.

У турме Масей Сяднёў напісаў і такія радкі, якія я запомніў:

Родныя, не плачце пры ўспаміне,
Не загіне ваш бяздомны сын.
Я прыйду з далёкае чужыны,
Змучаны выгнаннем, на спачын.
Утаю я сэрца свайго раны,
Абаб'ю з адзення пыл дарог,
І прыйду нязломным я і стану
На даўно пакінуты парог.

«І прыйду нязломным» — гэта не Сяднёва слова. Я забыў, якія там павінны быць, і каля чытаў верш Цвікевічу і зрабіў пропуск, Аляксандру Іванавічу запоўніў гэты пропуск тымі словамі.

Нядаўна мне трапіўся выгадзены ў ЗША зборнік паэзіі Сяднёва, дзе змешчаны і той верш. Там я прачытаў нараэшце забыты мой радок: «Усхвалёваны душою стану на даўно пакінуты парог».

Уразіў Цвікевіча той верш Сяднёва. Ен адпавядаў яго марам — вярнуцца да бацькоўскага парога. Аляксандру Іванавічу адразу ж яго запомніў, паўтараў на памяць. Нават надрапаў дроцікам на сцяне над сваім ложкам. Не ведаю, калькі часу жылі тыя радкі на сцяне камеры і ці хутка іх убачылі наглядчыкі. Пры мне іх не сцёрлі і не замазалі.

Аляксандру Іванавічу папрасіў мяне, калі ўдасца сустрэцца з Сяднёвым, перадаць яму прывітанне і шчырую падзяку за яго паэзію.

Аднак сустрэцца з Сяднёвым не ўдалося. З Мінска мяне перавезлі ў віцебскую турму, адтуль — на Далёкі Усход, у БАМлаг. Пасля я даведаўся, што Сяднёва судзілі ў Мінску, ужо пасля мяне. Спачатку ён трапіў у Марыінскія лагеры, каля Новасібірска, а пасля ў самыя страшныя — Калымскія. Працаваў на рудніках. У сорак першым яго разам з іншымі па яго скаргах вярнулі ў Мінск на перагляд справы ці, як гаварылі, на перасуд. Але справу не паспелі перагледзець. Вайна застала яго ў мінскай турме. Калону вязняў, у якой быў

і Сяднёў, павялі на ўсход. Дарогай, каб не трапілі ў палон да немцаў, канвойныя адпусцілі нявольнікаў. Масей пешшу прыйшоў у сваю вёску Мокрае. Жыў спачатку дома, пасля пераехаў у Мінск. Перад вызваленнем Мінска нашымі войскамі паехаў на Захад, бо не хадзеў зноў апынуцца на Калымскіх рудніках. Зараз жыве ў Амерыцы, піша вершы і прозу.

Усё ж Цвікевіч і Сяднёў, відаць, сустрэліся ў турме пасля майго ад'езду. Можа, і ў той самай камеры. Мяркую вось па чым. У аўтабіографічным рамане Сяднёва «Раман Карзюк», які выйшаў у 1985 годзе ў ЗША, ёсць такая сцэна.

«Аляксандру Іванавічу Цвікевічу быў рады пазнаёміцца з Раманам, беларускім студэнтам. Жывучы доўга на выгнанні, па-за межамі Беларусі, ён не ведаў пра настроі беларускай моладзі, што яна думae, чым жыве... Ен вельмі ўсцешыўся, калі даведаўся, што хлопца абвінавачвалі ў беларускім нацыяналізме... Жыве, думаў ён, душа беларуская... Беларуская справа не памерла...

Цвікевіч спачатку насцярожана, потым адкрыта і свабодна, пабліскувачы сваім пенснэ, апавяддаў яму пра свой жыццёвы шлях, пра сваю грамадзянскую і палітычную дзеянасць...

Мяркую, што Сяднёў не прыдумаў гэтую сцэну, ён сапраўды сустрэўся з Цвікевічам.

Не вярнуўся да бацькоўскага парога і Аляксандру Іванавічу Цвікевіч. Я і Сяднёў ужо былі ў лагеры, а Цвікевіч усё яшчэ заставаўся ў мінскай турме. Спадзяваўся сустрэць і новы, трыццаць восьмы год. Але не сустрэў.

...Энкавэдисты пастараліся перад Новым годам хоць крыху «разгрузіць» перапоўненую камеры і ў ноч на 30 снежня 1937 года ўчынілі масавае забойства арыштаваных. Партию за партыяй спешна вывозілі ў лес і расстрэльвалі. У ту ж ноч без следства і суда быў расстралены і Аляксандру Іванавічу Цвікевіч. Следчая справа на яго, як паведамілі з КДБ, не захавалася. Расстралялі яго па пастанове НКУС. І было яму ўсяго сорак дзесяць гадоў.

10 чэрвеня 1988 года Вярхоўны суд БССР рэабілітаваў Аляксандра Іванавіча Цвікевіча.

Даведкі аб яго рэабілітацыі і смерці можна атрымаць у Вярхоўным судзе і ў бюро ЗАГС Ленінскага раёна горада Мінска. Толькі каму яны патрэбны, тыя даведкі? У Аляксандра Іванавіча блізкіх родзічаў не засталося.

Не засталося ў архівах КДБ і рукапісаў, забраных у яго пры арыштце. Згарэлі ў энкавэдистыкіх печках, як згарэлі многія раманы, паэмы, навуковыя манаграфіі — бясцэнны скарб нашай айчыннай культуры і навукі.

А кажуць, што рукапісы не гараць.

Васіль ХОМЧАНКА

ПАДАРУНКІ СТАЛІНУ

СПРОБА ІНВЕНТАРЫЗАЦІІ НА СМЕТNIКУ ГІСТОРЫІ

Вялікі Сталін любіў Беларусь: згадзіўся на дзяржаўнасць і ўзбуйніў тэрыторыю, даў ордэны Купалу і Коласу, а дзесяць першых сакратароў ЦК Кампартыі расстраляў як ворагаў народа. Рэспубліка займела ўнутраных камісараў Мядзведзя, Піляра, Рапапорта, Закоўскага, Бермана, Наседкіна, Цанаву і спецыяльныя ўрочышчы любові, накшталт Курапатаў, па ўсёй узбуйненай тэрыторыі.

Ясна, што і беларускі народ не мог не адплаціць вялікаму Сталіну ўзаемнасцю. Адна душнае па форме і гарачае па зместу пачуццё ўвасаблялася ў падарунках, якія вырабляліся з усіх карысных для гэтай мэты выканняў сацыялістычнага рэалізму. Справу аблігчала тое, што бацька народаў, як гогалеўскі губернатар, браў усё: ад перайменаваных гарадоў да белых дзіцячых чаравічкаў скуранымі шнуркамі (ад мінскай фабрыкі імя Тэльмана) уключна. Нягледзячы на размах ідэйна-тэарэтычных глыбінь і мастацка-эстэтычных вяршынь падарункаў, увесь іх набор ладна месціцца ў невялікай самаробнай скрыніцы безыменнага акына першай паловы XX стагоддзя:

Вісіць Сталіна партрэт,
А на рамачы кругі.
Усміхаецца вачамі
Такі родны, дарагі.

Тэксталагічны аналіз не ўваходзіць у задачу гэтага інвентарнага агляду, таму абмяжуемся толькі спасылкамі на буйнейшыя пісьмовыя помнікі. 1936 год: да слайнага 16-годдзя вызвалення ад белапольскай акупацыі аж 2 мільёны чалавек падпісалі «Пісьмо беларускага народа вялікаму Сталіну», якое пераказалі ў вершах Я. Купала, Я. Колас, А. Александровіч, П. Броўка, П. Глебка, І. Харык. У 1939-м з нагоды палюбоўнай сустрэчы Чырвонай Арміі і дывізій вермахта на новай граніцы П. Пестрак, М. Танк, М. Машара і М. Клімковіч адрасавалі ў Крэмль пісьмо «З тваім імем у сэрцы». 1949-ы даў ажно 2 вялізныя, на газетную старонку, пісьмы ў прозе: адно да 10-годдзя памянёной падзеі, другое — да 30-годдзя ўтварэння БССР. Безліч калектыўных пасланняў было напісаны да 70-годдзя правадыра, сярод аўтараў — Рускі драмтэатр і рабочыя лікёра-гарэлачнага завода ў Мінску, метэаролагі, арцель інвалідаў, трэст паказальных рэстаранаў, вадзіцелі сталічнага трамвая, акадэмікі, школы, вайсковыя часці.

Класавае чуццё зусім правільна падказала тутэйшым таварышам, што лепшы падарунак таварышу Сталіну — выданне кніг самога таварыша Сталіна. Да слайнага 70-годдзя на беларускай мове было выдадзена 4 мільёны 846 тысяч асобнікаў твораў правадыра; агульны наклад на беларускай, рускай, польскай,

літоўскай і яўрэйскай мовах, адціснуты ў мінскай друкарні імя Сталіна, паводле афіцыйных звестак склаў 5055200 асобнікаў. Сюды трэба дадаць яшчэ каля 100 тысяч асобнікаў IX—XIII тамоў збору сталінскіх твораў на беларускай мове, якія выпускаліся пасля юбілею да канца 1951 г. (друкаванне спынілася працамі 1934 г., больш ніводнага тома ні па-руску, ні па-беларуску не выйшла).

Змест дыктаваў форму. Творы хаваліся пад авечую скуру, чырвоны саф'ян, вокладкі аздабляліся інкрустацыяй, разьбой па дрэву. У Маладзечанскім чыгуначным дэпо том сталінскай кароткай біяграфіі закавалі ў метал: латунная вокладка на петлях, з зашчапкай толькі крыху пазелянела ад часу, падшліфаўца — і зазяе як новенькая.

Апафеозам мастацтва кніжнай паліграфіі застаецца самае першае пісьмо 1936 г. Вершы вышыты чырвонымі, блакітнымі, зялёнымі, шэрымі, карычневымі ніткамі на 24 абыштых белай тканинай лістах; зверху і знізу кожнай старонкі працягнута шаўковая стужка з нацыянальным арнаментам; на першай старонцы вышыта назва, на апошній — герб БССР; імя адрасата золатам адціснута на цэлафанавай супервокладцы — выключна шыкоўна па тым часе. Усё гэта было пакладзена ў адмысловы драўляны куфэрак (спецзаказ народнаму ўмельцу, чыё імя архівы не захоўваюць), замкнёна і са спецыяльнай дэлегацыяй адпраўлена ў Москву, дзе захоўваецца і цяпер. Разам з супрацоўніцай Музэя рэвалюцыі мы паднялі куфэрак, перавярнулі, але, акрамя пылу, нічога не вытраслі — ключ згубіўся ў 50-я гады, а ўзламаць не дазваляюць.

115 літар, 6 косак і 1 клічнік са скрынкі з пісьмом 1936 г. у 1949-м перавандравалі на абрус, які да юбілею вялікага Сталіна вышылі ў эксперыментальнай лабараторыі мастацкіх промыслай прамкааперацыі БССР:

Хай смутак вачэй тваіх добрых
не росіць,
Ці сонейка заход, ці сонейка ўсход,
Прымі прывітанне, якое прыносіць
Табе, правадыр, беларускі народ!

На фоне пяцікунтнай зоркі, аздобленай арнаментам са слуцкага пояса, — вытканы герб рэспублікі, паміж кутамі зоркі — 5 тэматычных малюнкаў, што, як гаворыцца ў афіцыйным апісанні, адлюстроўваюць аднаўленне народнай гаспадаркі Беларусі. Уся прыгажосць ажаймавана густой махрай.

Архіўныя каталогі і картатэкі падарункаў міжволі нагадваюць радкі Багдановіча, прысвяченыя беларускім жанчынам: «...дзявочыя забыўши сны, свае шырокія тканины на лад персідскі ткуць яны». Сапраўды, з Беларусі

Сталіну найчасцей слалі ручнікі, абрусы, паясы — іх пералік займае дзесяткі пазіцый. Што думалі калгасніцы, работніцы, хатнія гаспадыні, калі вышывалі вітанні? Спадзяваліся ўлітасцівіць, паганскім ахвярапрынашэннем адвесці ліха ад дому? Барвовыя ўзоры праступаюць на адбеленым ручніку, што паслала на імяніны ў Москву мядзельская калгасніца В. Шаранговіч — сваячка таго самага Шаранговіча, якога расстралілі разам з Бухарыным, Рыковым, Ягодам. Усяго беларускага лёну не хапіла б на палатно, каб сцерці кроў хоць з адной рукі «бацькі». Яго партрэт, безумоўна, лічыўся самым ідэйна вытрыманым падарункам. Прычым галоўнай вартасцю з'яўлялася не падабенства да арыгінала, а працаёмістасць выканання, што цалкам адносіцца да іншых паднашэнняў. Хатнія гаспадыні з Брэста вышылі шоўкам партрэт генералісімуса на поўны рост, а на рамку пайшло 2 тысячи кавалачкаў дрэва розных парод. Майстар Слонімскага рамеснага вучылішка С. Азазовіч зрабіў альбом з 2150 дэталяў 10 парод дрэва, стаяр-чырванадрэўшчык з Брэста Д. Сакажынскі змайстраваў 12-гранны стол для Сталіна з 2345 дэталяў. Умельцам мінскага радыёзавода імя Молатава спатрэблілася 36 тысяч кавалачкаў дрэва на партрэт галоўнакамандуючага з ордэнам «Перамога». Але абсолютны рэкорд належыць выхаванцам Нядашкаўскага дзіцячага дома: тут склеілі партрэт са 149870 дэталяў. Лепш было б кожны з кавалачкаў абчасаць у калок на галоўках дзядзькоў, якія засадзілі сіротаў вайны і ГУЛАГаў выкладваць яшчэ і надпіс:

Ты бацька наш родны, ты бацька нарадаў,
Жыві ж, правадыр, незлічоныя годы!

Калі невядома дакладна, што думалі ткачыхі і сіроты, дык прафесіоналы падарункаў спраў паклапаціліся зафіксаваць сваё самаадчуванне ў час падарункавага буму. «Пачынаючы з 1932 года, я няспынна працуя над увасабленнем вобраза вялікага Сталіна. Цяжка выказаць, якое вялікае задавальненне дae мне гэтая праца. Мне заўсёды здаецца, што я ўдасканальваюся не толькі як скульптар, але і як чалавек. Шчасліва і радасна праходзіць маё жыццё», — паведамляў у 1949 г. чытачам «ЛіМ». У гэтага мастака, як і ў многіх іншых, даволі багатая сталініяна. Але да 70-годдзя правадыра ад лаўрэата яго прэміі ў Крэмль паслаў чамусыці бюст... нябожчыка Жданава.

Містыка панавала і на Усебеларускай мастацкай выстаўцы, прысвечанай выбарам у Вярхоўны Савет БССР у 1950 г. Так, народны мастак Я. Зайцаў на 45687 квадратных сантиметрах палатна алеем даводзіў, што І. В. Сталін быў у Мінску. Яшчэ адзін народны мастак, Н. Воранаў, тымі ж сродкамі ўдакладняў, што правадыр у 1919 г. думаў пра Беларусь на руінах Мінскага чыгуначнага вузла. Трэба прызнаць, што, хоць сталінскі бот ніколі не таптаў нашу зямлю, яго слядоў тут шмат, у тым ліку і свежых. Так што трывненне мастакоў цалкам зразумелае. Начытаўшыся «Кароткага курсу...» і «Кароткай біографіі», і не тое ўявіш. (Увогуле, сталінская «кароткасць» —

геніяльная прыдумка, бо на практыцы яна азначае якраз бязмежнасць і дае поўную свабоду «гістарычнай творчасці»).

На Мінскім мотавелазаводзе ўявілі, што 70-гадоваму карыфею для поўнага шчасця не стае веласіпеда (панікеляванага і пазалочанага, зразумела). Беларускія трактары будаўнікі і іх калегі з завода імя Кірава, а таксама бабруйскія машынабудаўнікі і гродзенскія «фабзайцы» падышлі да справы больш памяркоўна: на імяніны сакратару ЦК ВКП(б) былі адпраўлены макет рабочага месца слесара, дзеючыя мадэлі 2 трактараў і вертыкальна-працяжнога станка «Дуплекс» тыпу МП-8. А самы філасофскі падарунак знаходзіцца ў фондах Дзяржаўнага музея гісторыі БССР — мадэль акна з аканіцамі. Як заўсёды, аўтар геніяльнага твора — невядомы.

У мінскіх музейных сутарэннях захоўваецца і цэлы падарункавы гардэроб для Сталіна: кашулі крэпжаржэтавая, шаўковая і льняная, хромавыя чаравікі — хоць зараз на танцы, набор грабянёў для валасоў і вусоў у аздобленай плющам шкатулцы. Есць нават тое, чаго быць не можа. Мінскі Дом мадэляў вырашыў падарыць і падарыў таварышу Сталіну жаночы касцюм: блузку, спадніцу ў складкі, камізэльку і асобна — рукавы да яе, якія прышпільваюцца на запінкі.

Выстаўка падарункаў адкрылася ў 1949 г. у Мінске.

Многія месяцы наведвальнікі маглі знаёміцца з экспазіцыяй выказанай любові да свайго агульнага бацькі. Сам ён аднойчы ноччу таксама заехаў у Манеж. Паглядзеў, нічога не сказаў, разварнуўся і пасунуўся назад да аўтамабіля; ахова цягнулася следам. Што ўела імянінніка? Можа, усё пабачанае раптам падалося рукавамі ад камізэлькі?

З сярэдзіны 50-х гадоў падарункі пачалі раздаваць.

Многае засталося ў маскоўскім Музеі рэвалюцыі, значная частка пайшла ў Горы, сёётое вярнулася ў Мінск. З таго часу падарункі ні разу не выстаўляліся. У Мастацкім музеі нядаўна думалі паказаць жывапісную сталініню, але рэстаўрацыя палотнаў патрабуе сродкаў, якіх не хапае на больш важныя работы. Каштоўнасць жа абсолютнай большасці твораў «юбілейнага мастацтва» вызначаецца толькі прозвішчам імянінніка. А яго вартасць для Беларусі мы ведаем: нават падарункі Сталіну дагэтуль даюцца ў знакі — яны займаюць дэфіцитныя плошчы перапоўненых сковішчаў, не пушчаюць новыя творы на захаванне.

І ўсё ж, хоць я супраць захоўвання падарункаў Сталіну ў музеях, адзін экспанат варта было б пакінуць. Гэта фотакартка, каталогавы нумар 2941: «Калонная зала Дома Саюзаў. І. В. Сталін у труне». На той выпадак, каб, калі прачытаеш што-небудзь такое ў нашых газетах і адным вядомым часопісе, можна было хуценька забегчы ў музей і на свае вочы пабачыць нябожчыка ў труне. Хоць, кажуць, ён быў мастаком не толькі наконт фальсіфікацыі народнай любові...

Аляксандр ЛУКАШУК

АРШАНСКАЕ ЕВАНГЕЛЛЕ

Унікальнае евангелле названа Аршанскім па месцу ягонага адкрыцця. Знойдзены ў 1812 г. у Орши сярод царкоўных рэчаў і папер, выкінутых французамі з разрабаваных імі гарадскіх манастыроў, пазней рукапіс паступіў у Кіеўскі царкоўна-археалагічны музей, а цяпер захоўваецца ў бібліятэцы АН УССР.

Аршанскае евангелле пісана на 142 лістах пергаменту бледна-залацістага колеру. Якасць пергаменту набліжае яго да вядомага Тураўскага евангелля XI ст. (бібліятэка АН Літ. ССР у Вільнюсе). У рукапісе змешчаны 2 фігурныя мініяцюры з выявамі Лукі і Мацвея («Іаан» і «Марк» не захаваліся), 2 застаўкі і каля 310 па-мастацку зробленых ініцыялаў з варыяцыямі старавізантыйскіх і першапачатковых тэраталагічных форм. У асобных ініцыялах сустракаюцца стылізаваныя выявы людзей. Усе аздобы выкананы чырвоным чарнілам, контурам.

Найбольшую цікавасць выклікаюць, натуральна, фігурныя мініяцюры з вобразамі Лукі і Мацвея — адны з першых выяў евангелістамаў у рукапісах Беларусі (і наогул ва ўсходнеславянскіх рукапісах). Адметная іх рыса — экспрэсія і дынаміка, што дасягаецца ракурсным малюнкам: фігуры евангелістамаў намаляваны ў профіль, а галовы — амаль у фас. Гэты прыём надае паставам натуральнасць і жыццёвасць, падкрэслівае энергію персанажаў.

Асаблівую ўвагу прыцягваюць моцна індывидуалізаваныя твары евангелістамаў. Твар Лукі — выцягнуты, з правільнымі рысамі, аздоблены густымі пышнымі валасамі, кароткай бародкай і невялікімі светлымі вусамі — выяўляе ўнутраную энергію, рашучасць, сведчыць аб моцным, валявым харектары, што яшчэ больш падкрэсліваецца праніzlівым, сканцэнтраваным позіркам. Мацвей, наадварот, унутрана больш тонкі, адухоўлены, у нечым артыстычны.

Абедзве мініяцюры зачароўваюць чистымі залацістамі-вохрыстымі, чырвонымі і цёпла-зялёнімі танамі, дзівосным пачуццём каларыту. У малаянічую колеравую гаму сціпла, тактоўна ўведзена золата: у мініяцюры з выявай Лукі ім пададзены німб, кніга на падстаўцы, аздоба крэсла; у мініяцюры з выявай Мацвея — сарочка, німб, дыванок на падлозе.

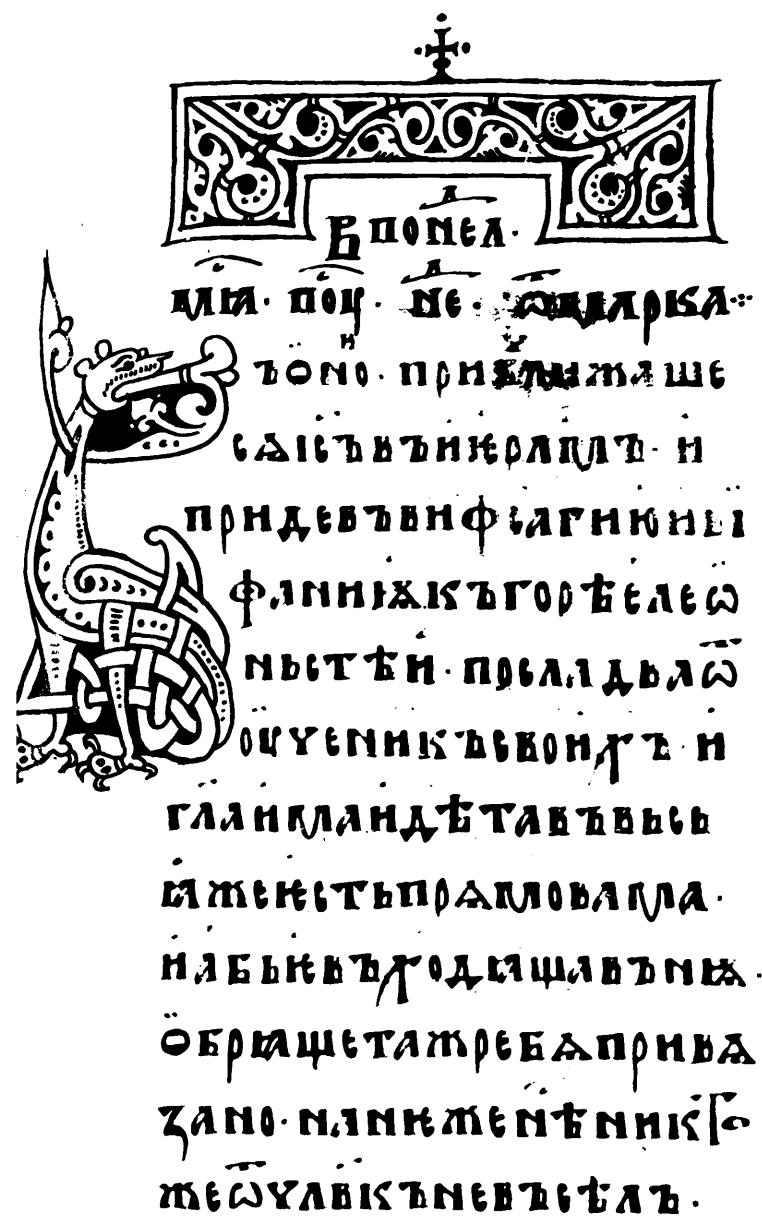
Мініяцюры дрэнна захаваліся, значна пашкоджана жывапісная паверхня на сарочцы Лукі і асабліва на твары Мацвея, на прадметах антуражу. Тым не менш творы пакідаюць моцнае эмацыянальнае ўражанне. Невялікія памерам, яны глядзяцца выразна, манументальна і як бы нагадваюць фрэску. «Фрэскавасць» мініяцюр падкрэслівае і шырокая, разлічаная на маштаб манера жывапісу — стрыманая ў мадэліроўцы твараў, энергічная і тэмпераментная ў трактоўцы антуражу, а таксама чисты, не крануты пэндзлем фон пергаменту, на якім дынамічныя фігуры евангелістамаў паўстаюць выразнымі сілуэтамі.

Віктар ШМАТАУ

Евангеліст Мацвей. Мініяцюра з Аршанскага евангелля. XIII—XIV ст.

Старонка Аршанскага евангелля.

Янка КУПАЛА

НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ

Калі гаварыць аб незалежнасці якой-небудзь новай дзяржавы, вызваленай вайной і рэвлюцый з-пад расійскага ярма, то гэта, здаецца, так і трэба, так і павінна быць. Незалежная Польшча, Літва, Украіна, Латвія і г. д.— усе яны маюць права на гэта, усіх іх можна прызнаць, навет можна і дапамагаць ці то фізічна, ці маральна, і незалежнасць гэтых дзяржаваў не выклікае ніякіх вялікіх спрэчак. Так ці йначай яны мусяць, яны будуць мець раней ці пазней сваё дзяржаўнае незалежнае існаванне.

А вось загаварыце вы аб беларускай незалежнасці... Тут вам цэлую кучу нагавораць усялякіх перашкод, недарэчнасцяў, што аж вушы вянуть слухаючы. На ўсякую іншую незалежнасць кожны з вамі згодзіцца, абы толькі не на беларускую.

Чаму гэта так?

Беларускі народ самабытны — гэта прызнаюць ужо навет і нашы праціўнікі з польскага ці расійскага лагеру. Беларуская дзяржаўнасць таксама мае сваю гісторыю — маю тут на ўвазе Вялікае Літоўска-Беларускае княства. Геаграфічнае палажэнне Беларусі таксама не горшае, як у людзей, ну, хоць бы як палажэнне Швейцарыі. Мы крыху адсунуты ад мора, але і Швейцарыя не мае мора. Дык чаму ж так страшна наша незалежнасць?

А гэта вось чаму.

Наша незалежнасць соллю ўваччу для незалежнасці нашых суседак — Польшчы і Расіі, бо і адна, і другая хацелі б нашу незалежнасць утапіць у лыжцы вады сваёй незалежнасці.

Для адбудавання вялікай Польшчы «ад мора да мора» трэба пераступіць Беларусь; для адбудавання вялікай Расіі ад Белага да Чорнага мора таксама трэба растаптаць Беларусь.

Вось і выходзе, што трэба Беларусь выкінуць з гісторыі, з геаграфіі, і наагул калі не цалкам прылучыць яе к адной з суседніх дзяржаваў, то разрэзаць напалавіну, але так зрабіць, каб яе не было і звання.

А Беларусь, як і кожная іншая дзяржава, мае права і даб'еца раней ці пазней гэтага права стаць роўнай і вольнай дзяржавай паміж сваімі суседзямі.

Што яна павінна такой стацца, за гэта гавораць яе мінуўшчына, яе цяпершчына.

Нікому не сакрэт, што жыць на свеце беларусам было і ёсьць найцяжэй, як усім іншым народам, і ўсё дзякуючы няшчаснай залежнасці ад нашых мацнейшых суседзяў. Але разбяром па парадку.

Пасля уніі з Польшчай Вялікага Літоўска-Беларускага княства, калі беларуская культура высока трymала свой сцяг у родным краю,— гэта культура пачала выціскацца польскім панаваннем. Беларускае баярства, за польскія шляхоцкія значкі і цёплыя каля трона месцы, пачало выракацца ўсяго свайго роднага, беларускага і перакульвацца на старану чужую, польскую. Забылася баярства на звычай і абычай беларускі, на сваю гісторыю, мову, літаратуру. Дзе больш званілі золатам, там вышэйшыя станы тагачаснага грамадзянства і служылі, і прадавалі сябе, свой народ, сваю бацькаўшчыну.

Так было і так ёсьць заўсёды. Вышэйшыя, багацейшыя станы грамадзянства за бліск золата ідуць к дужым, пакідаючы сваіх браццяў слабейшых на здзек і паняверку.

І зрабілася на Беларусі пасля уніі з Польшчай тое, чаго і трэ было чакаць.

Масы, народ земляробны, асталіся беларусамі, а іх баярства, вышэйшыя станы сталіся палякамі. Такім чынам, двор сам па сабе як бы аддзяліўся ад вёскі. Беларускі пан зрабіўся чужым для беларускага селяніна. Беларускае баярства сталася чужацкім на сваёй беларускай зямлі. Тыя самыя людзі, толькі багацейшыя і бяднейшыя, пачалі гаварыць рознымі языкамі, і сягодня яны паміж сабой нічога супольнага не маюць. Двор глядзіць на селяніна, як на «люд рускі», як на быдла, над каторым можна толькі стаяць з бізуном аканомскім, а вёска глядзіць на пана, як на прыблуду з чужацкай стараны, які захапіў яго, селяніна, зямлю ды ўшчэ здзекуецца над ім самім.

Пасля уніі з Польшчай прыйшла на Беларусь апека маскоўская. Цары нагналі ўсялякіх чыноў, запрудзілі край усялякай маскоўскай чорнай галытнёй, якая тут толькі аб адным дбала, каб як цяплей пагрэць рукі ды захапіць «маентак». Але аб беларусу-селяніне, аб беларусу-грамадзяніне ніхто і не падумаў.

Прыбыла толькі к польска-панскаму бізуну чыноўніцка-жандармская нагайка.

Залежнасць ад Польшчы змянілася залежнасцю ад Масквы, а на лепшае нічога не змянілася. Маскоўскі чыноўнік, таксама як польскі пан, глядзеў на беларуса як на «скот» (той — як на

* Працяг. Пачатак гл.: «Спадчына», 1989, № 2, 1990, № 1.

«быдло»). И ніхто з гэтых апекуноў навет і пальцам не кіўнуў у той бок, каб палепшыць жыццё беларуса, каб падбаць аб яго родным краю.

І адны, і другія глядзелі скоса на Беларусь, глядзелі то як на «крэсы», то як на «окраину», і больш нічога.

А беларус стагнаў і стагнаў.

З гэтага мы бачым, бачым з практикі, вынесенай на сваёй скуры, што залежнасць дзяржаўная, ад каго б ні было, бокам залежнаму народу вылазе.

І вось толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаванне, і добрую славу нашаму народу.

Край наш сам па сабе багаты, толькі чужыя гаспадары яго знішчылі. Зямлі маём шмат, лесу яшчэ болей; маём вялікія рэкі, азёры, чыгункі, багатыя месты, а ў іх фабрыкі, заводы, ды і шмат іншага добра. К таму ж, на лік мы народ вялікі — каля 12 мільёнаў. Гэта не тое, што якая-небудзь там Швейцарыя, Данія ці Грэцыя!

Дык чаму ж нам, браты беларусы, не дамагацца сваёй дзяржаўнай незалежнасці?

Мы павінны яе дамагацца і мірна, і з аружжам у руках, бо жыццё не чакае і ворагі нашы не дрэмлюць.

К-а.

Газ. «Беларусь», № 33 (60),
28 лістапада 1919 г.

ДУМКА ЗА ДУМКАЙ

ВЯСНА У ПРЫРОДЗЕ І «ВЯСНА» НАРОДАЎ.
НАСЛЕДНІКІ ВАЙНЫ. ГУТАРКІ АБ МІРУ

Прыйшла вясна, вясёлая, пявучая, цвітучая. Калісь у гэты час выходзіў селянін у поле і кідаў зерне ў свежую раллю, трывожачыся аб заўтрашнім дні. Ен ведаў, што гэта зерне ўзойдзе, закрасуе, заспее. Не патопчуць яго без пары чужыя ногі, не сломіць яго чужая рука. Цяпер не тое. Шэсць год вайны, вайны цяжкай, безупыннай, выбілі ў думках беларуса-хлебароба і яго супакой — гэткі змірны, лагодны, — і яго шчырую веру ў лепшую долю. Шостую вясну ўжо ён сее так безнадзейна, не ведаючы — хто яго сяўбу жаць будзе. Чакае перамен, а перамены няма і няма.

Беларуская доля такая ўжо, што і гаварыць не варта. Вось хоць бы тая «вясна» народадаў, аб якой так шмат яшчэ і цяпер гамоняць. Мо якому народу і прыйшла гэта вясна, але беларускі народ гэта «вясна народадаў» так усё аблічае. Чаму так? Ці ж беларускі народ — гэткі вялікі і гаспадарны — не заслужыў на тое, каб і для яго бацькаўшчыны закрасавала? Ці ж ён, вякі ваюючы для славы і магутнасці сваіх суседзяў, не варты быў таго, каб адваяваць хоць крыху гэтай славы і магутнасці для самага сябе, для свайго краю?

К-а.

Газ. «Беларусь», № 129,
18 чэрвеня 1920 г.

ТОРЖЫШЧА

Тыя гуманітарныя ідэі, якія йшлі з Захаду, заўсёды знаходзілі шчыры водгук на Усходзе, і не было больш-менш вялікшага — ці то палітычнага, ці то навучнага здарэння на Захадзе, каб яно не адгукнулася на Усходзе.

Але ішлі дні, месяцы, годы, сталецці.

Усё змянілася. Змяніліся варункі жыцця, змянілася праўда людская.

І што ж мы бачым сягодні?

Сягодня ідзе паганы торг за ідэі, за праўду векавечную, агульналюдскую. Сягодня таргуюцца Захад з Усходам, заходнія культура — з усходнім адзічэннем, і таргуюцца за што?

Таргуюцца за цэлыя народы, за цэлыя дзяржавы, а ўсё для таго, каб нажыцца, каб у гэтым агульным разбурэнні вытаргаваць сабе лішнюю капейку ці мільярд рублёў.

Смешна і стыдна робіцца за гэтых паноў гандляроў сягодняшній культурай, культурай заходній, еўрапейскай. Ды гэта ж, людзі мае, гразь і балота такое самае, якога не было навет на Усходзе, у рабочай Маскоўшчыне за часоў Івана Грознага.

І куды ж і к чаму ведзяце вы сягодняшнюю гісторыю, усе антантны, проці-антантны і вам падобныя?

Вы стварылі ўсясветную вайну за свае кішанёвыя інтэрэсы; пасля, каб гэту вайну працоўжыць для гэтых самых кішанёвых спраў, выкінулі вы лозунг, што ваюеце за вызваленне народаў; ну, а далей, калі началі трашчаць і падаць вашы крывавыя троны і кароны, што вы сказаў?

Вы аплявалі людзей і народы і кінулі сваіх нядаўніх рабоў у анархію, каб далей у мутнай вадзе рыбу лавіць.

Так, значыцца, ваша ўсходняя і заходняя культура адплацілася за тыя мільёны ахвяр, што паляглі за ваши дзяржаўныя фальшывыя фетышы.

Вам трэ было, панове, адным будаваць вялікі Захад (спекуляцыі), а другім — вялікі Усход (таксама спекуляцыі). Вы ў сваім паходзе імперыялістычным і мілітарным ішлі і сціралі ўсё і ўсіх на сваёй дарозе, а ўсё для панавання ўсясільнага молаха-золата.

А цяпер вы ўсе — і з Захаду, і з Усходу — усе кідаецце аблудны кліч на староны, што вы ваявалі за вызваленне нявольнікаў, за самаазначэнне народаў...

Дык скажэце, дзе тое ваша «вызваленне»?

Як і сто лет таму назад, стогне пад ярмом Беларусь, Украіна, Арменія, Індый і дзесяткі іншых дзяржаваў і народаў.

Вашы слова аб вызваленні другіх — гэта насмешка з нявольнікаў бяссільных, што ніякай сілы ў сабе не маюць.

Дык не кідайце ж вялікіх абманных лозунгаў аб сваіх заходніх ці ўсходніх пяршынствах. На хварбованых лісох даўно ўжо людзі пазналіся.

Вы таксама бяссільны павярнуць долю народаў у той ці іншы бок, як бяссільны вецер перанесці Каўказскія і Швейцарскія горы адны на месца другіх.

Дайце волю народам самім будаваць сваю долю. А тады гэтые народы скажуць сваё шчырае слова аб вашай культурнасці — ці то заходній, ці то ўсходній.

К-а.

Газ. «Беларусь», № 27 (54),
20 лістапада 1919 г.

АДБУДОВА БЕЛАРУСІ

Тая вялікая разруха і тое страшэннае зніштажэнне, выкліканыя вайной, найцяжэй адбіліся на нашай бацькаўшчыне, на нашым полі і на наших сялібах.

І калі цяпер, хоць ваенны віхор бушуе, асабліва на ўсходзе Еўропы, шмат якія дзяржавы, перайшоўшыя на мірнае жыццё, прыступілі к адбудове ваенных руін,— у нашым kraю, каторы найбольш вынес на сваіх плячах буру сусветнай вайны, нічога аб гэтым не чуваць, нічога не робіцца, ніхто і не падумае аб tym, як жывуць, што ядуць, якую маюць страху над галавой людзі наших вёсак, наших сёлаў.

Цэлы свет ведае, што самыя крываўыя бітвы, самае дзікае зніштажэнне людзей і іх добра ў гэту вайну — было на Беларусі. Досьць зірнуць толькі вокам на старую лінію нямецка-расійскіх акопаў, каб пабачыць, якога жудаснага разбурэння на сотні квадратных міль даканала чалавечая рука — яе лапата, яе гарматні пярун. Людзі варочаюцца да сваіх хат, а не знаходзяць іх, шукаюць сваіх гоняў, а іх не відаць: гарматнія стрэлы змялі з вобліку зямлі хаты, зніштожылі межы і гранічныя слупы.

Ужо ад нейкага часу ў Францыі працуе паўмільёна людзей над адбудовай таго, што вайна разрушыла. У Бельгіі таксама кіпіць работа ў гэтым напрамку, якой прымушаны дапамагаць немцы,— а ў нас?..

У нас ўсё спіць, ніхто не падае голасу, ніхто не дамагаецца ад народаў, што наш край здратавалі ні за што ні пра што, каб хоць у частцы прыйшлі з падмогай дзеля яго адбудавання, дзеля яго ратавання ад галоднай і халоднай смерці.

І Беларусь жабруе!

З-пад Смаргоні, з-пад Маладзечна, з-пад Крывічоў і г. д., і г. д. абарваныя, галодныя людзі ходзяць па сваёй бацькаўшчыне і па чужынцах і просяць...

Так быць не павінна.

Калі тыя, што нас аграбілі, што нашы загоны зрылі на акопы-магілы, не ідуць к нам з дапамогай, каб сплаціць хоць частку таго доўгу, якія яны доўжны Беларусі, то павінны мы самі за гэта ўзяцца, і ўзяцца як найхутчэй.

Трэба, каб само нашае грамадзянства ўзялося шчыра за гэту работу. Трэба стварыць камісію, каторая б аб'ехала і абследавала найболей зніштожаныя месцы, падлічыла ўсе страты і падала рахунак. Мы гэты рахунак пашлём усім ваяваўшым і ваюючым на нашай зямлі народам, мы гэты рахунак прадставім той дзяржаве, якая будзе ў нас гаспадарыць — ці то свая, ці чужая. І гэта трэба зрабіць як найхутчэй.

Жыццё не чакае.

К-а.

Газ. «Звон», № 27,
19 кастрычніка 1919 г.

ЯК У КАЗЦЫ

Даўно было — мо тысячу год назад, а мо яшчэ болей,— як сталі жыць, размнажаца і ў славу расці ўдалыя прашчуры насы — дрэговічы, крывічы і палаchanе.

Важны быў гэты народ, і паміж суседзямі меў ён добрую песню і праўдзівае паважанне. З далёкіх заморскіх старон — з зямлі Варшаўскай, з царства Візантыйскага і з другіх знамяных гасударстваў і каралеўстваў прыязджалі па моры і па суши багатыя госці з багатымі таварамі — шоўкам, бісерам, янтаром ды іншымі драгоценнымі скарбамі. Заморскія гості ведалі, што народ, да якога ім дарога ляжала, быў сэрца мяккага, рупны гасцінаю і багацтвам асаблівым адзначываўся... Но не зачынялі насы прашчуры весніцаў і дзвярэй хат сваіх перад званым ці нязваным гостем падарожным; навет калі выхадзілі з сялібаў сваіх рыбу ў невады лавіць ці з лукам звера пушнага сачыць, то і тады замкоў не зналі, а яшчэ астаўлялі ў хатах пад абрусамі божана хлеба пшанічнага і дубовыя дзежы сатаў пчаліных — гэта каб госьць меў чым з дарогі пажывіцца.

Вера ў наших продкаў была трохі іншая, як цяперака, бо не аднаго бога мелі, а некалькі, і прозвішчы багі мелі не такія, як цяпер; называліся яны: Сонца, Пярун, Каляда ды іншыя яшчэ. Аўтарнымі слугамі багоў гэтых былі варажбіты-вешчуны — старцы мудрыя і ў справах божых кемкаць маючыя. Не было, праўда, узнесеных на хвалу божу ні з каменя, ні з дрэва святыняў небажычных і аўтараў, золатам набіваных,— былі толькі запаведныя лясы і гай цяністый, дзе складаліся ахвяры багам прамудрым. Просты быў народ, і крывадушыць не ўмей ён у веры сваёй. Ведаў толькі, што найлепей гаварыць з небам, гледзячы ў неба, не зачыняючыся ў ніякія слова будоўлі.

А хаваецца ад сонца, у таго на души цёмна.

А чыстае, відаць, сумленне мелі прадзеды насы.

Заезджыя гості дзівіліся гэткаму, па-іхняму незвычайному, парадку ў справах адносін між людзьмі і багамі; не разумелі, як гэта можна заместа аднаго мець некалькі багоў і не мець багатых харомаў, збудаваных у чэсьце і хвалу Бога свайго. Дзівіліся, бо гості заезджыя былі веры іншае і звычаёў гэткіх у сябе не мелі.

Мала-памалу заморскія гості сталі прывозіць з сваімі заморскімі скарбамі і думкі іншыя: прывезлі яны новага Бога, Бога з крыжам. Не хацелі спачатку прынимаць новай веры дрэговічы і крывічы, ды палаchanе ад іх не адставалі, а пасля з дабраты сваёй і рупнасці гасцінай прынялі, падумаўшы, да сваіх старых багоў і новага Бога; адно толькі варажбіты-вешчуны, старцы мудрыя і ў законах веры дасведчанне маючыя, старых толькі багоў трymаліся і народу свайму за яго такую нястрыманую памаўлівасць нядобрыя варожбы выражалі. Намыліся старцы мудрыя: па іх касцях закрасаваў новы ўсемагутны Бог, сталі легіёны аўтарных служыцеляў хвіміямі яму курыць, тысячи з медзі літых званоў хвалу яму разносіць, а так далёка, як зямля наша вяліка, і яшчэ далей, ажно на край свету.

А старыя багі? Яны прыщілі, прытуліліся, але не памёрлі саўсім у душах свайго народу. Жывуць, як даўней жылі,— у песнях, казках, былінах, і чакаюць... чакаюць на новых старцаў мудрых, на вешчуноў-праракаў златавустых.

Ці дачакаюць калі?

К-а.

Час. «Беларускае жыццё», № 4,
10 ліпеня 1919 г.

ЗЯМЕЛЬНАЯ СПЕКУЛЯЦЫЯ

Кліч «Зямля і воля працоўнаму люду!», сціхшы сягодня ў нашым краю праз варункі ваеннай завірухі, як бы адышоў на другі план, на апошні закутак. Цяпер другі кліч вынырнуў з балота паўстаючай рэакцыі, кліч «Дзяры, з каго можаш і сколькі можаш, душы слабейшага, пакуль яму звязаны руکі і ногі!».

Цёмныя людзі, пазбаўленыя гонару і сумлення, п'яныя атрутай нахывы і самалюбствам, не чакаючы ні ладу, ні парадку, з усіх сваіх сіл стараюцца рабіць сваё грэшнае дзела.

Яшчэ далітае да нас грознае і жуткае водгулле крывавага змагання на беларускім полі, паміж нашымі суседзямі — палякамі ды маскалямі; яшчэ і на тых абшарах беларускіх, дзе польская ўлада так мала зрабіла для бытавання нармальнага жыцця ў краю, а ўжо паны-абшарнікі стараюцца як мага перагнаць загоны малых і вялікіх двароў на царскія рублі.

Яны не чакаюць, яны спяшаюць. Яны чуюць сваім абшарніцкім пачуццём, што раней ці пазней і тым ці іншым спосабам, але ўся зямля пярайдзе да тых, хто яе сваімі рукамі арэ і засявае. Яны не чакаюць варункаў нармальных, варункаў грамадзянска-палітычнага жыцця ў краю, калі закон і права народныя вырашаць усе балочыя пытанні, пакінутыя нам у спадчыну маскоўскім царызмам і ўсясветнай вайной, а з тым разам і пытанне аб зямлі.

Гэта ім не на руку.

Яны добра ведаюць, што польскі сойм выказаўся проці прыватнай вялікай уласнасці на

зямлю, што расійскую сацыяльную рэвалюцыю зрабілі беззямельныя і малазямельныя сялянскія грамады; яны таксама ведаюць, што калі збярэцца ўсебеларускі Устаноўчы сойм, то зямяльную рэформу ён правядзе, і правядзе яе напэўна не на карысць паноў-абшарнікаў.

І яны спяшаюцца прадаваць...

Прададзены ўжо (каб не быць галаслоўным) двор Беларучы ў Менск. павеце, распрадаецца ўраздроб вялікі двор Косіна ў Барыс. павеце і г. д. Прадаецца ўсё гэта па спекуляцыйных цэнтрах. Разумеецца, пакупцамі з'яўляюцца толькі тыя, хто мае вялікія гроши. Купляюць спекулянты з мэтай перапрадаць яшчэ даражэй другому спекулянту; купляюць «цёплыя мужычкі» — багатыры, буйныя арандатары, збагацеўшыя непамерна ў вайну і рэвалюцыю на гародскім галадающим насяленні. Купляюць усе тыя, каму гэта зямля патрэбна толькі для эксплуатацыі яе чужой працай.

А тыя беззямельныя, убогія земляробы, а тыя малазямельныя вузкашурыя вёскі і сялібы — што яны?

Яны назіраюць толькі сумнымі вокаў, як гэта зямля, каторая па боскаму і чалавечаму праву павінна бытца дастацца іхнімі працавітымі мазалям, — зямля падпадае ў рукі лішніх і зусім непатрэбных у нашым краю людзей.

Зямяльнае пытанне, каторое і дагэтуль было так запутаным у нашым краю, яшчэ больш запутываецца зямяльной спекуляцыяй у нашыя дні.

Калішні расійскі ўрад гэту справу развязываў вельмі лёгка. Ен беларусаў-хлебаробаў зманіваў за Урал, у Сібір, у Туркестан, а то і ў Амерыку.

Ці магчыма будзе гэтак устроіцца з галоднымі на зямлю людзьмі і ў будучыне — вось пытанне? Але адказ на яго вельмі просты.

Беларус доўга ў чужыне не ўседзіць. Паказала гэта палітыка царскага ўрада, калі змучаныя, абарваныя перасяленцы варочаліся з далёкай чужыны ў сваю, быўшую ім вечна мачхай, родную Беларусь. Паказала гэта і цяперашняя вайна, тыя сотні тысяч уцекачоў, хлынуўшыя, як адкрылася граніца, з халодных раёнін Расіі ў свой родны край.

Беларускі земляроб верыць і чакае, што панская зямля пярайдзе раней ці пазней у яго рукі і што гэтай зямлі для яго хопіць, абы толькі падзяліць яе па справядлівасці, як прыстала на добры лад і парадак у дзяржаве.

Цяперашняя ўлада павінна забараніць, як то кажуць — «да разбору дзела», цяперашнюю вакханалію з зямлём, гэту бессістэмную куплю-прадажу.

Зямяльная спекуляцыя небяспечна цяпер для ўсіх — і для тых, што прадаюць, і для тых, што купляюць, а навет і для тых, што могуць спыніць гэта злачынства.

К-а.

Газ. «Беларусь», № 4 (31),
24 кастрычніка 1919 г.

АНТАНТА

МАЛЕНЬКІ ФЕЛЬЕТОН

Ці вы ведаецце, што такое Антанта?

Не ведаецце

І я не ведаю. Адны кажуць, што гэта наравісты конь, другія кажуць, што гэта пудзіла на вераб'ёў, трэція — што гэта такая аркестра, у якой кожны музыка на свой лад заводзе, а чацвёртыя... Ну, адным словам, кожны нешта кажа, а ніхто аб гэтым нічога добра не ведае.

Але рэч не ў тым. Мушу вам, сябры, прызнацца, што гэта Антанта сядзіць ужо ў мяне солій у воку, косткай у горле, калоццем у баку.

Бо самі, грамадзяне, пасудзіце, як я ламаў сабе мазгі і ногі праз гэту, згінь-прападзі, Антанту.

Было так.

Зайшоў гэта я неяк к рэдактару, папрасіць у яго, ці не дасць якой работы.

— Так і так,— кажу,— пане рэдактар: боты падзерліся, табакі няма, селядцы дарагія, дык вось патрабую пільна зарабіць якую дытку.

— Добра,— кажа рэдактар.— А пісаць умееш?

— Яшчэ і як! — кажу яму.— Пісаў навет прашэнне раз на імя павятовага камісара, каб ён даў мне перапустку ў Радашковічы. І што ж вы скажаце? Прашэнне прыняў і даў перапустку.

— Ага! — рэдактар на тое.— Гэта добры знак. І пішаш ты разборчыва? Малаграматны прачытае? Бо, бачыш, у нас наборшчыкі наконта беларускага пісьма, дык ні бэ, ні мэ.

Я, каб доўга не гаварыць, сеў і напісаў некалькі радкоў.

Рэдактар паглядзеў, пакруціў галавой і нічога не сказаў. Відаць, спадабаў.

— Ну,— кажа пасля,— будзеш у мяне пісаць стацці аб Антанце.

— А што такое Антанта? — пытаю яго.

— Гэта не маё дзела.

— Так, так, пане рэдактар, гэта маё, я ўжо ведаю. А як там, паночку, з платай?

Рэдактар закашляўся, пасля кажа:

— Будзеш атрымліваць, хлопец, па $4\frac{1}{2}$ капейкі ад радка. Як напішаш мільён радкоў, то будзеш мець... палічы, колькі выйдзе!

Я палічыў.

— Выходзе 45 тысяч рублёў!

— Ну вось, бачыш, сколькі будзеш мець гроши, хлопец. Садзіся і піши.

Рэдактар пахлопаў мяне па плячы і выйшаў. Я хацеў заінтуцца аб задатку, але рэдактара і след прастыў.

І я пачаў пісаць стацці, пісаць аб Антанце.

Перагледзеў сто і адну газету і адпітляваў:

«Антанта, прымяочы пад увагу ўсялякі разбойствы і бяспраўі бальшавікоў, признала Калчака, Дэнікіна і Юдэніча царамі Расіі і загадала ім адбудаваць вялікую Расію, а Леніну, Троцкаму, Калмановічу і іншым бальшавікам даць па шапцы!!»

І гэтак далей пісаў я і насыпаў аж тысячу радкоў. Рэдактар надрукаваў. Прыходжу я, як гэта ўжо было выдрукавана, а рэдактар падсоўвае мне сто і адну свежых газэтаў. Паглядзеў я, і мяне аж у холад кінула.

— У тых,— кажу,— што я глядзеў, было іначай.

— Іначай! Іначай! — перадражніў мяне рэдактар.— А дзе пісьменскі нюх?!

Я змоўчаў, забраў газэты і папёрся пісаць.

Ізноў цягну стаццю ў тысячу радкоў, у якой чорнае на белым стаяла.

«Антанта, прымяочы пад увагу, што Калчак, Дэнікін і Юдэніч — царскія генералы, што яны хочуць адбудаваць у Расіі царскае самадзяржаўе і зрабіць з яе ўзноў жандарма Еўропы,— баючыся, значыцца, усяго гэтага, Антанта признала Пятлюру, Ульманіса, Тарыбу, навет беларускую раду і загадала ім усім скасаваць Калчака, Дэнікіна, Юдэніча, Леніна, Троцкага і Калмановіча. Хай живе самаазначэнне народаў!» І ўсё такое...

Рэдактар пацалаваў мяне, надрукаваў, а я з радасці падскаківаў.

Прыходжу на другі дзень у рэдакцыю. Супрацоўнікі зірнулі на мяне з нейкай літасцяй, як бы хацелі даць мне капейку на хлеб. Рэдактар навет і не адварнуўся. Глядзеў на сцяну і ўсё курыў і курыў. Перад ім ляжала сто і адна свежых газэтаў; адна з іх была парваная, а газета з мяней стаццёй ляжала ў рэдактара пад ногамі.

— Як маемся, пане — пане рэдактар? — прагаварыў я, заікаючыся.

— Маемся, маемся! — перакрывіў рэдактар.— Дзіўлюся, як гэны камісар прыняў тваю просьбу і перапустку даў. На, чытай! — закончыў ён, штурнуўшы мне сто і адну газету.

Я, не ўдаючыся ў далейшую гутарку, скапіў газэты і папёрся дамоў. У хаце было сорак градусаў холаду, але як я пачаў чытаць гэныя газэты, то мне горача зрабілася, як у пекле.

Напісаў я трэцюю стаццю.

«Антанта, прымяочы пад увагу, што Пятлюра, Тарыба, Дэнікін і т. д., і т. д. нічога не варты, што яны грызуцца паміж сабой, махнула на іх усіх рукою, узяла паехала ў Москву, і цяпер сядзіць у Крамлі з Леніным і Троцкім, п'е зёлкі без цукру (бо, як ведама, у Москве няма ні гарбаты, ні цукру), цалуецца з Леніным, абымаецца з Троцкім і Калмановічам і кричыць: «Хай живе савет салдацкіх, работніцкіх, сялянскіх ды іншых дэпутатаў!...» І г. д.

Панёс рэдактару. Ен прачытаў, даў 3 рублі і 27 капеек задатку і сказаў:

— Здаецца, ты, хлопец, на добрую дарогу вынырнуў.

Іду я, падскаківаючы, на другі дзень, каб узяць матэрый для чацвёртай стацці, гэта знача для чацвёртай тысячы радкоў. Прыходжу. Азірнуўся. Аж мне і дрыжыкі пабеглі па скуры. Рэдактар, як бура, лётае па хаце і што мамэнт п'е з бутэлькі халодную ваду. Супрацоўнікі прыціснуліся к сцяне і штось нібы вельмі пільна пішуць. На падлозе валяеца сто і адна свежых газэтаў.

Я стала каля парога і трасуся.

Тут рэдактар скапіў адну з падлогі газэту, кінуў мне праста ў вочы і гукнуў:

— На, чытай!

І больш хоць бы слова.

Чытаю:

«Антанта, прымяочы пад увагу, што захварэла на вар'яцыю ад дыпламацыі, тры месяцы таму назад выехала за граніцу на цёплія воды лячыцца. Цяпер, кажуць, Пангеманія будзе замяніць Антанту, пакуль яна вылечыцца».

Газэта вывалілася ў мяне з рук. Патупіўшы вочы, я ўзяўся за клямку, каб выйсці.

А рэдактар:

— Вярні 3 рублі 27 капеек задатку!

Я прыкінуўся, што не чую, бо якраз дробных пры себе тады не меў, і вылецеў гарматний куляй з рэдакцыі.

Хацеў я спачатку павесіцца, утапіцца, застрэліцца, але ўзяў ды напісаў гэты не зусім «маленькі фельетон» і аддаў яго надрукаваць без ведама рэдактара.

Калі ўжо вісець, то за абедзве нагі.

К-а.

Газ. «Беларусь», № 32 (59),
27 лістапада 1919 г.

Матэрый падрыхтаваны Янкам Саламевічам.

Як вядома, Уладзімір Жылка (1900—1933) пісаў не толькі вершы і паэмы, але і прозу. Частка яе («Дзённік»), а таксама артыкул «Янка Купала» і рэцэнзія на зборнік беларускіх паэтаў «Першы крок», што выйшаў у 20-я гады ў Латвіі,— уключаны ў самае поўнае выданне твораў паэта «Пожні» (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986. Укладанне і прадмова Уладзіміра Калесніка). На жаль, ні ў гэтае выданне, ні ў ранейшыя не трапілі артыкулы і апавяданні, якія ён пісаў і друкаваў у розных перыядычных выданнях.

Апавяданне У. Жылкі «Выпадак», якое прапануецца чытачам, узята з рукапіснага часопіса «беларускага паступовага студэнцтва» «Перавясла» (1924, № 2, студзень—красавік), які выходзіў у Празе.

Уладзімір ЖЫЛКА

ВЫПАДАК

АПАВЯДАННЕ

Дети — странный народ, они снятся и мерещатся.
Ф. М. Достоевский

Часам здараюцца такія маленъкія, нязначныя выпадкі. Так сабе — глупства, драбніца, і толькі. Драбніца, якіх на кожным кроку, кожную гадзіну спатыкаеца вялікае мноства, на якія не звяртаюць увагі і праходзяць міма і якімі запоўнена наша штодзённае існаванне. Праўда, мы і над большым чым не прывыклі запыняцца і задумвацца, калі яно не таркае нас асабіста. Увага лёгка, як лыжы па зляжаламу снегу, слізгае паверсе, не пытаючы — як ды чаму. Хіба хто збоку ткнен пальцам, тагды азірнешся, запынішся. Ды ці надоўга?

Але вось інады такое пустое і дробнае і кінецца чамусыці ў вочы. Ды яшчэ як кінецца! Узрушиць усяго, склане тваю духоўную істоту да апошняга глухога куточка, як нейкая бура з маланкамі і перунамі. Доўга не можаш прыйсці да сябе. Думкі раз-пораз вяртаюць да яго, нібы знайдзена штось галоўнае і самае патрэбнае ў жыцці, нібы ведаеш, што вось гэта і ёсьць тая маленъкай, але важная і неабходная шрубка, без якое не можа адпаведна працаўца такая складаная і велізарная машина, як людства. Ды не толькі ў людстве, але і ў сусвеце не можа быць без яе гармоніі і дасканаласці. Зрабіце шрубку такою, як мусіць быць, паставіце на належнае месца — і машина рушыць гладка і роўна, без жадных перебояў, і тагды будзе добра і хораща і табе, і блізкім, і ўсім, усім на свеце. Такі выпадак блісне як нейкі адказ на тайну нашага цёмнага, блуднага бытавання, як адзіная, пэўная разгадка на ўсё, над чым стамілася сэрца і высахлі вочы. Блісне — і стане яснай мэта і не саб'еца са шляху. Так раптоўна мігаючы аганёк далёкай сялібы засвеціца заблудзіўшаму падарожнаму знакам і надзеяй скорага ўсплага кута і супакойнага адпачынку.

Памятаю ясны, пагожы дзень. Ранняя вясна. Толькі што зышоў апошні снег, і першыя ўсплыя дажджы і маладыя вясёлыя грымоты разбудзілі да жыцця чорную, яшчэ мяккую зямлю. Я сядзеў на лаўцы ў мескім садзе — вый-

шаў адпачыць і падыхаць свежым паветрам. Хораша, светла і ўспла! На чистым блакітным небе — ні хмарынкі. Яскравае шчодрае сонца сыпле і сыпле нязлічаныя снапы косаў, але яны не гарачыя і не пякуць, як летам, а квола песьцяць і прыграюць. Тонка і ўзрушаюча пахне перакопаная глеба клумбаў. І пах прыгрэтае зямлі соладка мяшаецца з смольным пахам набраклых пупышак на дрэвах, што пакрысе ўжо пачалі разбульвацца. Хмеліць гэты пах і ўкалыхвае чалавека і абуджае ў соннай галаве нейкія далёкія, даўныя ні то згадкі, ні то сны. Уверсе ж, на высокіх, стромых дрэвах, беладзюбыя гракі мосцяць гнёзды і паважна, нізка пераклікаюцца між сабой. Часам зляціць адтуль падломаная імі ці ўпушчаная галінка і ўпадзе на чистую, падмеченую і пасыпаную жоўтым жвірам сцежку. А праз чыгуныя балісы, што агороджваюць сад, відаць шырокая брукаваная вуліца. Снуе і некуды спяшаецца, бяжыць густы людскі натаўп. Мільгаюць, як на экране, аўто, шпаркія легкавыя звоздыкі, затарахіць рэдкая сялянская падвода, ці пра-грукоча ламавік. Даносіцца няроўны нервовы гул места, гукі сірэны, паасобныя, нязвязаныя галасы. Але ўвесе гэты гоман бяжыць паўз цябе. На сэрцы ціха, хораща, спакойна, нібы купаешся ў паху і сонцы вясны.

Доўгая лаўка, на якой я прысеў, шчыльна занята. Поруч са мною — невялікі, тоўсты чалавечак у «кацялку», паклаўшы на вялікі жывот пухкія, з кароткімі пальцамі рукі, ціха і глыбока дрэмле. Далей якісі гладка аголены, у акулярах, чытае газету. Мне кідаецца ў вочы вялікімі літарамі — апошняя прамова Лойд-Джорджа. Той, што за ім — худы, з вострым абліччам,— задумлена і ўважліва выводзіць кійком па зямлі. А там і яшчэ нехта. Публіка — чыстая, «прылічная».

Ад суседній лаўкі падышоў і запыніўся супроць нас невялічкі, гадкоў пяці-шасці, хлопчык. Быў ён у старой зімовай шапцы, што налазіла яму на вушы, у замусоленай, абдзёртай

салдацкай «целагрэйцы», сягаўшай яму да пят, падпяразаны тоненъкім брудным матузком. З правага, закасанага, рукава выглядала дробненъкая ручка, а левая звісала і целялася. На нагах меў стоптанныя, адзетыя ўбасанож, апоркі, якія нельга было разабраць, што яны зваліся калісь чаравікамі. Пры хадзе яны ёмка шлёпалі і заміналі руху. Маленькі дзіцячы тварык абвертыўся і быў цымяна-жоўклы, нездаровы. Выгляд рабіў нудны, убогі. Але вялікія круглыя вочы пазіралі сур'ёзна і спакойна, і свяціўся ў іх, глыбока-сініх і ясных, ранні клопат і недзіцячая думка. Абвёў усіх сядзеўшых доўгім поглядам і ціха, нясмела, тоненъкім галаском напрасіў:

— Падарыце, калі ласка.

І працягнуў ручку.

Пару чалавек зірнулі ў бок хлопчыка і зноў адвялі вочы. Рэшта як бы і не чула гэтае дзіцячае просьбы. Мне чамусьці пачулася як бы не па сабе, непрыемна. Хлопчык жа падышоў бліжэй да процілежнага краю лаўкі, запыніўся ля якогасыці хмурага чарнявага пана і доўга, маўкліва пазіраў на яго, просьчы ўзнятымі ўгару вачыма. А той, адварнуўшыся, нерухомы, уставіўся ў якісць далёкі пункт, як бы нічога не заўважаючы перад сабою. Але я памячаў напружанасць твару і лёгкую, як ценъ, дасаду і нуду. Хлопчык пастаяў, пераступіў з нагі на нагу, яшчэ крыху пачакаў і, мусіць, зразумеўшы, што тут нічога не дапросішся, глянуў на пана ў акулярах, што чытаў газету. На часіну задумаўся і нібы што ўспомніў ці здагадаўся. Потым борздка падбег, злаўчыўся і звонка пацалаваў ляжаўшую на калене руку, абцягнутую жоўтай рукавіцаю. Пан паважна апусciў газету, незадаволена глянуў на хлопчыка праз акуляры і строга запытаў:

— Табе чаго?

— Марачку падарыце! — прапішчаў той спужана і пазіраючы ў старану.

Я пільна сачыў за кожным рухам малога, і, неспадзявана, нашыя пагляды сустрэліся. Сінія вочы глядзелі так сумна і мудра, так да-

верна і проста. І было ў іх нешта большае, нешта такое, чаго нельга выказаць і што не дазваляе спакойна глядзець у іх. Але не было ў іх ні гора, ні жаласлівасці, бо не спогад чужой пакуце ахапіў мяне, а нейкая калючая жуда. Дзіўна — я люблю дзяцей, люблю іх кампанію, забаўляцца з імі і песціць, але ні адно ніколі не абдужала такога пачуцця, як гэты чужы, незнамы хлопчык з сінімі вачымі. Можа, гэта яны сваёй чыстасцю і глыбінёй пужалі? А можа, кантраст між абшорпаным, міэрным хлапчуком, што бадзяеца і просіць на хлеб штодзённы, і тымі чужымі чистымі, паважнымі і спакойнымі людзьмі, што адпачывалі тут? А вочы? Вочы толькі падчыркнулі кантраст.

Пан жа тым часам дастаў з кішэні пальта тоўсты капшук са скury, парыўся ў ім, дастаў нейкую паперку і палажыў яе на выцягнутую ручку. Звярнуўшыся да суседа, сказаў:

— Колькі гэтай дзяцвы тут лазіць. Не прыбярэ іх адсюль ніхто. Злачынцы растуць.

Немага было ўседзець. Я ведаў, што хлапчынка зараз падыдзе і запыніць на мне свае адкрытыя, шмырыя вочы. Будзе чакаць, каб і я даў што-небудзь, і будзе глядзець бязлітасна ў самую душу. Ды страшней за пагляд стане тое, што я перамагу сапраўднае пачуццё, захаваю спогад і, надворна спакойны, паглубаюся ў кішэні, каб падарыць дробяззю. Ён жа, слабы, кволы, пойдзе далей перад другімі стаяць і прасіць. А там з'явицца стораж і protagonіць з саду, прыстрешыўшы, каб не бадзяўся. А там?! Што там?

Стала зразумелым — не падарыць трэба, а нешта іншае, больш важнае, дзеля чаго ў мяне не хапае ні рашучасці, ні нат умення. Ускочыўшы з месца, я кінуўся бегчы, нічога не бачачы перад сабою. Было да болю сорамна і крыўдна і за сябе, і за тых сытых, культурных людзей, што кінуў на лаўцы, і за веснавы дзень, такі ўрачысты і светлы, нібы на зямлі не было ні гора, ні слёз, ні сумных дзіцячых воч.

Публікацыя і ўступнае слова
Барыса САЧАНКІ

Ігнат Канчэўскі

ТАК ГЛЫБОКА...

Так глыбока нешта б'еца, грае,
Што сама не ў сілах разгадаць.
Ведаю, што маю і ня маю.
Як дзяньніца краскі раскідае,
Так хачу тварыць і раскідаць.

Сеець ноč туман алмазны з зорак.
Сонца тчэ вясёлачку з расы.
А вясна пахучых кветак морам
Заліла луг, пышны панадворак —
Сад жыцьця, кахраньня і красы.

У души маёй бы расквітаюць зоркі.
Чую — прыліваецца к грудзям
Чад вясны, бы пах мігдалаў горкіх.
І шапоча штосьці: кветкі, зоркі —
Ўсё, што маю, міламу аддам!

САКАВІК

З сонцам яснацветным, золатна-пякучым
У блакітах неба пад дзіцячы крык,
Ласку пацалункаў веснавых нясучы,
Зноў закрасаваўся шчасны сакавік.

На стале у шклянцы распусьцілася верба...*

Можа, хутка, хутка бледныя сухоты
Падрахуюць сумны свой з жыцьцём расчот.
Акунусь тады я ў сінія высоты —
Там хістаць касьмічны будзе карагод.

А калісьці йзноў над змучанай зямлёю
Закрасуе вербай кволы красавік.
Раніцаю съветлай з агнявой зарою
На зямлю спушчуся пад дзіцячы крык.

* * *

Не хавайце мяне ў цмантары —
Пахавайце мяне пры дарозе,
На вярху зелянявай гары,
Пад улоньнем плакучай бярозы.
І высокі паставаўце мне крыж,
Памалюйце яго на зялёна;
Хай ў съятую глыбокую выш
Ен працягне нямыя далоні.
Ўсё жыцьцё жыць хацеў я з людзьмі
Ў іх працоўнай, пакутлівой долі.
Хай жа разам з жывымі у полі
Пабягуць мае ночы і дні.
На гаротным працоўным раздолльлі —
Пахавайце ж мяне ў чыстым полі.

* * *

Па съятой зямлі — Яго съятыя ногі.
Да скілённых голаў — рук съятых прыткненьне...
Падарожнага пазналі ўсе дарогі,
І даюць прытулак ўсе Яму: каменьне,
Буйны вецер — адгалосак грознай буры,
Прыбліжонай буры, ды для нас далёкай.
Съціхнуць нема ўраз съляпия ўсе віхуры,
Як пачуюць съятога крокі.
І пазнаюць вобраз чысты і чаканы
Ўсе, хто блудны быў, слабы ці хворы, п'яны,
Бо ім хтось шаптаў ўвесь час пераканана:
— Так, Ен прыйдзе, Ен напэўна прыйдзе!

---

* Астатніх трох радкоў гэтай страфы ў рукапісе няма.

* * *

Чэрвень красаваў маёвымі кветкамі.
Млявае сонца садзілась за гарою.
А блакітнае неба з хмаркамі рэдкімі
Дыхала пакорнасцяй упаўшага зною.
І гэтага вечара царкоўныя звоны
Назаўсёды ў душы маёй зазывінелі.
Я прыняў іх у душу, галодны, стамлёны,
Каб яны аб духу аб надземскім мне пелі.
Тады з ласкавым тварам дзявочым,
З чаромухай сумнай прайшоўшага мая
Павёў мяне звон па гарах у ночы,
У цёмныя ночы страчанага раю.
У страчаны рай, у дакучную штодзённасць,
У голад і бруд, у ліхую нядолю...
Ах, ці аб тым летуцеў, ці таго хацелась
У вечар чарвянёвы, ласкавы і кволы.

* * *

Шэрыя вокны сьвецяца матавым съветам.
Ноч за вакном прытулілася сном-цішынёй.
Ты зразумець памагла ў ноч вясеннюю гэту
Тое, што лепш аддаці ў каханыні, чым браць.

Ведамы нам ад даўна усе казкі каханья —
Тым пазналі яго, што зямныя жаданыні
Скапнаму богу каханья ў ахвяру далі
І ўзынясьлі за неба съвет душ, крохкія жалі зямлі...

Верші не закончаны.

«УСЕ ЖЫЦЦЕ ЖЫЦЬ ХАЦЕЎ Я З ЛЮДЗЬМИ...»

Яшчэ ў 1984 г., прагна чытаючы недасяжную для мяне раней заходнебеларускую перыёду ў зале рэдкай кнігі Акадэміі навук Беларусі, звярнуў я ўвагу на нешматлікія вершыкі, падпісаныя пэўне што псеўданімам — Ганна Галубянка. Багдановічаўскай традыцыяй пошукаў прыгажосці ў беларускім слове патыхнула на мяне. Невядомы паэт удала засвоіў музыку нашага нацыянальнага маўлення ды імкнуўся спалучыць яго з нацыянальным светабачаннем, пазначаным ярка акрэсленай індывидуальнасцю.

Потым у газеце «Новае жыццё» за 27 красавіка 1923 г., якая выходзіла ў Вільні, я прачытаў некралог «Памяці Іgnата Канчэўскага», напісаны Антонам Луцкевічам, адкуль даведаўся, што псеўданім цікавага для мяне паэта — Ганна Галубянка — належалі якраз Іgnату Канчэўскаму. Больш таго, філософская праца «Адвечным шляхам», выдадзеная ў Вільні ў 1921 г. пад псеўданімам Іgnат Абдзіраловіч, якую даводзілася чытаць у студэнцтве, у час брэжнеўшчыны, тады ж адфатографаваная і перададзеная мне пад сакрэтам у якасці нашага нацыянальнага самвыдата, — як выявілася, таксама ягоны твор.

У 1988 г., як бы ў падзяку за дапамогу ў асэнсаванні свае нацыянальнае самавартаснасці, я змясціў у часопісе «Крыніца» колькі вершаў Іgnата Канчэўскага з невялічкаю прадмоваю, у якой выкладаліся некаторыя факты ягонаса жыццяпісу, узятыя ў асноўным з вышэйпамянянага некралога А. Луцкевіча.

У восень 1989 г. музей гісторыі беларускай літаратуры атрымаў цэлы пакунак ксеракопій, аб якіх дамовілася з вільнюскімі калегамі супрацоўніца музея Валерыя Ждановіч. Пераглядаючы тыя ксеракопії, напаткаў я два невядомыя мне раней вершы Іgnата Канчэўскага, напісаныя ад рукі. Даведаўшыся ад Валерыі, што іх там цэлы сыштак, я літаральна захварэў на гэтых вершы і, як толькі надарылася магчымасць, выбраўся ў камандзіроўку ў Вільнюс.

...Сяджу ў рукапісным фондзе бібліятэкі Акадэміі навук Літвы і трymаю ў руках бляклы сыштак з акуратна ўпісанымі ў яго вершамі. Іх усяго адзінаццаць, шэсць яшчэ нідзе не друка-

валіся. З ліста, укладзенага ў сшытак, даведваюся, што гэтыя вершы перапісаў з неразборлівых чарнавікоў І. Канчэўскага і даслаў у адну з беларускіх рэдакцый ягоны сябра і вучань. Ведаючы, што Ігнат Канчэўскі захапляўся ўсходняй філасофіяй і ёгаю, трэба меркаваць, што вучнем гэтым быў адзін з ягоных паслядоўнікаў. Подпіс на лісце, на жаль, нечытэльны.

У высокаетэтычнай паэзіі Ігната Канчэўскага матывы ўсходняй філасофіі, да прыкладу — ягоная вера ў несканчальнасць жыцця і ў пераход жыцця ў іншую істоту (верш «Сакавік»), натуральна спалучаюцца з хрысціянскімі філасофскімі матывамі («Па святой зямлі...»). Лёс не быў літасцівы да аўтара, адпусціўшы яму ўсяго дваццаць сем гадоў жыцця і не даўшы раскрыцца бліскучаму таленту паэта напоўніцу.

Антон Луцкевіч паведамляў: нарадзіўся Ігнат Канчэўскі ў маі 1896 г. у Вільні. Пасля заканчэння школы вучыўся ў тэхналагічным інстытуце ў Пецярбургу і на філалагічным факультэце Маскоўскага ўніверсітэта. У 1916 г. быў узяты ў войска. Пасля заканчэння школы працаваў трапіў на румынскі фронт, дзе праводзіў сярод жаўнераў 44-га ўкраінскага палка агітацыю, стоячы на грунце сацыялістаў-рэвалюцыяnerаў. У час рэвалюцыі яго захапіла ідэя нацыянальнага вызвалення народаў, і ён дапамагае ў арганізацыі ўкраінскага нацыянальнага войска. Перакананасць ў бессэнсоўнасці імперыялістычнай бойні прымушае яго ў 1917 г. кінуць фронт і выехаць на Дон.

Пасля жанцьбы Ігнат Канчэўскі вучыўся на вышэйшых кааператыўных курсах у Москве, а затым працуе ў Смаленску інструктарам Цэнтральнага саюза льнаводаў. У 1919 г. Канчэўскі выбіраецца ў Вільню і працуе ў Віленскім саюзе кааператараў. Адначасна друкуе вершы, рэцензіі, філасофскі твор «Адвечным шляхам», кіруе вучнёўскім гуртком па геаграфіі ў беларускай віленскай гімназіі, закладае там кааператыў і стварае беларускі гурток ёгі.

Памёр Ігнат Канчэўскі 21 красавіка 1923 г. ад сухотаў — хваробы, якая звяла са свету не аднаго беларускага інтэлігента.

І жыў ён, кажучы словамі Антона Луцкевіча, «дзеля вялікага ідэалу вызвалення свайго народу ад духовага, палітычнага і эканамічнага рабства. Але ў кожным выяўленні яго працы перш за ўсё відаць было гарачае ўмілаванне чалавека. І чалавека хацеў ён вызваліць у беларусе». Жадаючы бачыць Беларусь незалежнай, жадаў бачыць яе і міласэрнай, гуманнай, чалавечнай, дадамо мы. У tym ліку і ў сваіх вершах.

Творы Ігната Канчэўскага падаем у арыгінальным правапісе.

Публікацыя і пасляслоўе
Алеся БЯЛЯЦКАГА

СІМВОЛІКА РУЧНІКА

Сярод разнастайных прадметаў традыцыйнага арнаментальнага мастацтва беларусаў асаблівай увагі заслугоўвае ручнік. Цікаласць да гэтага прадмета абумоўлена не толькі прыгажосцю яго тканага, вышыванага або плеценага дэкору, але і цеснымі сувязямі з абраадным жыццём народа, сімволікай шматлікіх функцый.

Знешні выгляд беларускага ручніка, тэхнічныя прыёмы вырабу, матэрыял, арнамент, каларыт, нарэшце тэрміналогія значна вар'іраваліся ў залежнасці ад рэгіянальных і часавых асаблівасцей, а таксама і ад прызначэння прадмета. Такія назвы, як «набожнік», «абразны ручнік», «ручнік-накутнік», «ручнік-накручнік для красы», выразна сведчылі пра ўжыванне ручніка ў якасці штодзённага і святочнага аздаблення інтэр'еру хаты. Так, мы бачым ручнікі, што ўпрыгожваюць хатнія абразы, сімейныя фотаздымкі. Але існуе і значная колькасць іншых назваў: «абраканы ручнік», «ручнік-абудзеннік», «ручнік для свата», «ручнік-выціраннік», «платок», «трапка» і інш. Ужо гэты пералік сведчыць аб тым, што ў мінулым прызначэнне ручніка не абмяжоўвалася толькі эстэтычнай функцыяй. Асабліва інтэнсіўна выкарыстоўваліся ручнікі ў вясельным і пахавальна-памінальным абраадах, а таксама ў абраадах, звязаных з пэўнымі крызісными сітуацыямі — эпідэміяй, эпізаотыяй, за-сухай, вайной...

1. ФУНКЦЫІ ВЯСЕЛЬНАГА РУЧНІКА

Паўсюль на Беларусі ручнікі з'яўляліся важнай часткай пасагу, пра якія клапаціліся загадзя, калі дзяўчыне было 14—15 гадоў, а то і з маленства. Колькасць ручнікоў, падрыхтаваных для пасагу, сведчыла пра матэрыяльнае становішча сям'і. Пэўную ролю адыгрывалі працевітасць нявесты і майстэрства яе маці. Ручнікоў патрэбна было шмат: 5, 10, а то і некалькі дзесяткаў. Сістэматыка шматлікага і разнастайнага матэрыялу паказвае, што ў час вяселля ручнікі выконвалі некалькі функцый. Адна з галоўных — функцыя дароў. Змест вясельнай песні выразна перадае хваляванне дзяўчыны, яе жаданне, каб хапіла ручнікоў, каб спадабаліся яны:

Да бяліла Гапка ручнікі.
Пабяліўши, спаць лягla.
Прыйшла да яе маці яе.
— Не хадзі, дзіцятка, спаць!
Усё тваё сватоё ў полі—
— Да няхай, матка, у полі—
Усе мае ручнікі гатовы.
Да сарака саракоў
Я ўткала ручнікоў.

Падрыхтаваныя ў якасці падарункаў ручні-

кі мелі прэстыжнае значэнне, паколькі з'яўляліся лепшым доказам здольнасці нявесты да хатнай работы, да рукадзелля. Падарункі нявесты — ручнікі, наміткі, паясы, хусткі, палатно — выконвалі, відаць, і функцыю своеасаблівага пасрэдніка паміж двума родавымі калектывамі. З іх дапамогай нявеста імкнулася дасягнуць збліжэння з пакуль што чужым кланам, атрымаць прыхільнасць усіх яго членуў і тым самым хутчэй і лягчэй адаптацца ў новай сям'і.

Ручнікі дарылі не ўсім родзікам жаніха, а пераважна мужчынам, што зноў жа пацвярджаецца вясельнай песнай:

...А казалі, Ганначка не праха,
А казалі, Ганначка не ткаха —
Яна ж рана ўставала,
Яна ж тоненъка прала,
Часценъка ўсё ткала,
Бяленъка бяліла,
Усім сваім баярам дзяліла —
Жоднаму дзеверу па ручніку,
Жоднай залоўцы па намётцы.

Абавязкова атрымлівалі ручнікі важнейшыя ўдзельнікі абрааду — жаніх, яго бацька,

Фрагмент ручніка. Канец XIX ст. Усходнє Палессе.

сват і яго памочнік, дружына маладога, чашнік, музыка і іншыя вясельныя чыны. Дарэнне ручнікоў заўсёды абстаўлялася пэўнымі рытуаламі, песнямі. У Віцебскім павеце, калі сватам давалі ручнікі, звычайна спявалі:

Выбачайце, сваточки,
Што кароткі платочки.
Наша дзеўка драшліва,
А поле не ўрадліва.

У Барысаўскім павеце нявеста ў суправаджэнні сябровак, якія неслі ручнікі, выходзіла на панадворак і перавязвала ручнікамі згодна са старшынствам усю дружыну жаніха. Ручнікі вешалі на шыю ці на плечы, а канцы пепракідвалі щераз плячо, завязваючы збоку. Перавязванне ручнікамі разглядалася як знак асаблівай пашаны да «перавязніка», знак павагі да тых абавязкаў, якія ён павінен выконваць на вяселлі.

Колькасць перавязаных ручнікоў (адзін ці два), спосабы перавязвання (праз левае ці праз правае плячо, крыж-накрыж), форма ручніка, нават чарговасць павязвання былі знакамі пэўнай іерархіі сярод вясельных чыноў. Павязаны ручнік вобразнай і складанай мовай абрадавага касцюма расказваў аб выкананіцах гэтага абрадавага «драматычнага дзеяння», акцэнтаваў увагу на «рэжысёры» і галоўных «дзеючых асобых» — з поспехам выконваў знакавую функцыю.

Дзе-нідзе, асабліва ў запісах старажытных палескіх звычаяў, сустракаюцца ўпамінанні, што ручнік некалі з'яўляўся прыкметай і вясельнага ўбрання маладых. Ім апаясалі жаніха ці затыкалі за пояс, яго навязвалі на правую руку нявесты. На Брэстчыне зафіксаваны вянчальны галаўны ўбор у выглядзе абруча, аборнутага ручніком. Значыць, ручнікі мелі практична ўсе галоўныя дзеючыя асобы вяселля. Не выключана, што яго надзялялі нейкай магічнай сілай, якая быццам садзейнічала паспяховаму ходу вяселля, магчыма, нават ахоўвала непасрэдных выкананіцаў абраду. Такое тлумачэнне, звязанае з глыбінай апатрапейнай сімволікай вясельнага ручніка, відаць, падыходзіць і да іншых абрадаў. Тыповым было ўжыванне ручніка ў якасці падножніка, на які становіліся маладыя ў час вянчання. Адыходзячы з жаніхом ад аналоя, нявеста старалася цягнуць за сабой і ручнік. Гэта рабілася, паводле павер'я, каб равесніцы маладой цягнуліся за ёю, г. зн. выходзілі замуж.

Ручніком карысталіся і ў іншыя моманты вясельнага абраду — у час звязвання нявесты і жаніха на вянчанні, пасля аблукчвання маладой, у час пераезду да дома жаніха, што сімвалізавала, відаць, адзінства маладых. Ужываўся ручнік і для абортування рук удзельнікамі вяселля. У этнографічных апісаннях тыповай была інфармацыя аб tym, што маладых урачыста аблукдзілі ручніком вакол стала, заводзілі за стол, такім жа чынам жаніха і нявесту ўводзілі ў царкву. У Ашмянскім павеце сват браўся за адзін канец ручніка, другі канец падаваў жаніху і такім чынам вёў яго на пасад. У Слонімскім павеце бацька, узяўшы за плечы сваю дачку-нявесту, тро разы садзіў яе на пасад — засланы чыстым ручніком услою, на які насыпалі жы-

Ручнік. Другая палова XIX ст. Паўночная Беларусь.

та. Пры гэтым нявеста павінна была аб'явіць аб сваёй цнатлівасці. Калі ж яна не зберагла сябе, то, звяртаючыся да бацькі, казала: «Баценька, я не чыста». Тады здымалі ручнік, і яна садзілася на голую лаўку. У Мсціслаўскім павеце пасля абраду завівання маладой жаніха і нявесту вялі ў хату, накрыўшы іх галовы ручніком. У хаце цешча ў вывернутым футры здымала з іх галоў ручнік і садзіла за стол. Сімваліка гэтай группы абрадаў, магчыма, звязана са старажытнымі ўяўленнямі, што дакрананне голай рукой абяцала беднасць. Жаніху і нявесце забаранялася сядзець на голым, нічым не пакрытым услою, стаяць на голай падлозе, брацца адзін за аднаго голымі рукамі, асабліва ў адказныя моманты вяселля. Каб пазбегнуць гэтага, часцей за ўсё бралі ручнік ці слалі аўчыну, абортували руки крысцём адзення. Але ў гістарычным плане такая функцыя наўрад ці адносілася да асноўных.

Глыбокая старажытнасць прачытваецца ў ахвярнай функцыі. Акрамя того, што ручнік выкарыстоўваўся як дар-паднашэнне прадстаўнікам іншага родавага калектыву, ён яшчэ выконваў і ролю дарунка-ахвяры, які павінна была зрабіць маладая, каб задобрыць хатніх і родавых духаў сям'і мужа. Ручнікі, паяскі пакідалі ў тых месцах, ад якіх залежаў дастатак сям'і,— у хлеве, гумне, клеці, на вуллях, над куфрамі і г. д. Так, у кнізе А. Серж-путоўскага «Прымхі і забабоны беларусаў-пальшчукў» знаходзім апісанне наступнага абраду: «Як маладых паднімуць пасля першай ночы, то малады вядзе маладую ўмывацца ў хлеў, даўши ёй у руку ручнік, якім яна і ўціраеца. Той ручнік яны вешаюць у хлеве на бэльцы, каб статак лепш вадзіўся». Цікава, што выкарыстанне ручніка ў якасці утылітарнага прадмета — уціральніка — заўсёды ўвасаблялася на вяселлі ў форму нейкай цырымоніі, што адбывалася на вузлавых этапах вяселля. У Гомельскім павеце, напрыклад,

маладым падносілі ваду і ручнік пасля рытуалу агляду пасцелі і толькі ў тых выпадках, калі выявіцца, што нявеста цнатлівая. У Слонімскім павеце сват мыў рукі і браў з рук маладой ручнік перад дзяльбой каравая.

Кульмінацыйны момант вяселля — прыезд маладых да дома жаніха — устойліва суправаджаўся своеасаблівай выстаўкай пасагу няўесты: ручнікоў, абрусаў, посцілак. Узорыстыя тканіны стваралі яркі, святочны інтэр'ер, які адпавядыаў важнасці падзеі. Прысутныя прыдзірліва ацэньвалі колькасць і якасць рэчаў, багацце ўзору, веданне маладой тэхнічных прыёмаў рукадзелля. Міжволі гэтых асаблівасці рытуалу нагадвалі старажытны абраад пасвячэння, калі дзяўчына, перш чым перайсці ў групу дарослых, паўнапраўных членаў рода, павінна была засвоіць пэўныя традыцыі. Важнае месца адводзілася выкананню арнаментальных кампазіцый, якія калісьці лічыліся свяшчэннымі, адносіліся да здабыткаў рода і перадаваліся ад маці дачце з пакалення ў пакаленне.

Супастаўленне сучасных экспедыцыйных даценых і фальклорных матэрыялаў XIX ст. паказвае, што экспазіцыйна-эстэтычная функцыя тканін з пасагу тычылася некалі толькі ручнікоў і суправаджалася своеасаблівай абрааднасцю. Прыехаўши да мужа, на другі дзень маладая мусіла павесіць свае ручнікі на абразы, а затым паднесці свякрусе падарунак. Затым яна вымятала ў хаце, тым самым паказваючы, што цяпер будзе дапамагаць па гаспадарцы.

Тут можна гаварыць не толькі пра эстэтычную функцыю «экспазіцыйных» ручнікоў, але і пра шэраг асаблівых прыкмет, якія паказваюць на нейкую больш важную і старажытную сімволіку.

Семантыка адных функцый ручніка больш-менш зразумелая, сэнсавы змест іншых пакуль што схаваны пазнейшымі напластаваннямі. Але відавочна, што ручнік лічыўся некалі магічным прадметам. Нездарма ж ён фігуруе ва ўсіх важнейшых момантах абрааду. Ім маркіравалі не толькі людзей, але і ўсё тое, з чым сутыкаўся чалавек і ад чаго залежала будучыня яго сям'і.

Каб больш глыбока зразумець вядучую сімволіку ручніка ў традыцыйным жыцці беларуса, трэба звярнуцца і да паходавальна-памінальной абрааднасці, дзе, як і ў вясельнай, парушаюцца старыя сувязі і ўсталёўваюцца новыя.

2. РУЧНІК У ПАХАВАЛЬНА-ПАМИНАЛЬНЫХ ЗВЫЧАЯХ

Ручнік шырокі ўжываўся ў жалобнай абрааднасці. Рытуалы паслядоўна нанізваліся адзін на адзін і ўсе разам утваралі адзіны абраадавы комплекс, поўны трагічнай велічнасці і адначасова знешній прастаты.

У народным усведамленні беларуса існавала цвёрдая перакананасць, што чалавек павінен сустрэць сваю смерць ва ўласнай хаце. Тут збяруцца ў сумную перадсмяротную гадзіну чалавека сваякі і блізкія, каб палегчыць яго апошнія пакуты. У родных сценах павінен

Магіла невядомага салдата, які загінуў у час Вялікай Айчыннай вайны. Заходнє Палессе. Здымак 1983 г.

адбыцца неабходны жалобны рытуал, які спрадвеку выконвалі продкі.

Адзін з такіх старажытных звычаяў — вывешванне з вонкавы ручнікоў. У Віцебскай губерні, напрыклад, калі цела нябожчыка ўжо ляжала на кутнім месцы, выбіраўся дзвярны касяк, а за акно, пры якім стаяла труна, вывешваўся ручнік: з аднаго боку — у знак жалобы, з другога — для «патрэб» нябожчыка, які часам, паводле павер'яў сялян, можа вярнуцца ў пакінуты ім дом. У Гомельскім павеце на акно ставілі шклянку з чыстай водой і вешалі ручнік, каб душа нябожчыка мела магчымасць памыцца і чыстай з'яўіцца на той свет. Шклянку з водой і ручнік не прыбіралі да таго часу, пакуль не адбывалася паходаванне. Тут выразна выяўляецца знакавая функцыя ручніка. Цікава і тое, што ручнік дзейнічае як бы ў дзвюх паралельных плоскасцях: бачнай і нябачнай, ён патрэбен, паводле вераванняў, адначасова і жывым, і тым, што памерлі.

Знакавая функцыя — прыкмета жалобы — харектэрная для ўсіх рытуалаў традыцыйнага паходавання.

Ручнік выкарыстоўваўся ў самых розных выпадках, выконваючы іншы раз функцыі сімвалічна-утылітарнага прадмета, якім што-небудзь захінаюць, мыюць, ужываюць замест вяровак. Так, калі чалавек паміраў, то адразу ў хаце спынялі гадзіннікі, захіналі ручнікамі або абрусамі ўсе бліскучыя прадметы, лютэр-

кі. Для нябожчыка зямны час і свято ўжо не існуюць. Старажытныя вераванні патрабавалі выкарыстоўваць ручнік і для мыцця нябожчыка. Так, на Палессі памершага клалі распранутым на разасланай на падлозе саломе. Адна з жанчын-абмывальшчыц падтрымлівала цела, а другая выцірала яго змочаным ручніком. Шырока распаўсяджены і здаўна вядомы на Беларусі звычай апускаць труну ў магілу на доўгіх ручніках. У некаторых раёнах Палесся, калі памірала малое дзіця, труну на могілкі неслі дзяўчата, і таксама на ручніках.

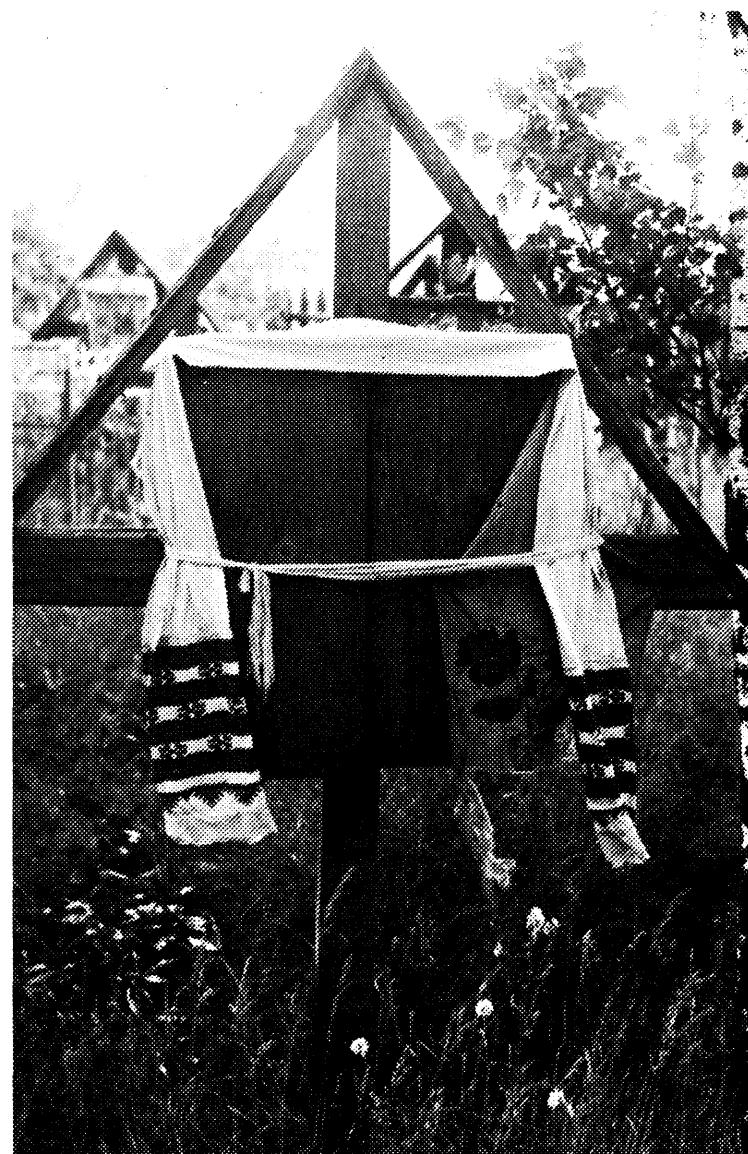
Ручнік у tym ці іншым пахавальным абрадавым дзеянні з'яўляўся там, дзе людзі хацелі падкрэсліць асабістый адносіны да нябожчыка, яшчэ і яшчэ раз аддаць даніну пашаны, выказаць свае досьцікі складаныя пачуцці, у якіх змешваліся жаль, смутак, любоў і адначасова пэўная боязь. Так, неабходным дзеяннем было ўшанаванне памершага ручніком. Ручнік клалі збоку, іншы раз на левую руку, каб «выцірацца на tym свеце». Калі памірала дзяўчына, яе апраналі ў вянчальны строй і давалі некалькі ручнікоў.

Прыкметы асаблівай павагі выяўляліся і ў стаўленні да тых рэчаў і аб'ектаў, што ўваходзілі ў кола абрадавага дзеяння. Напрыклад, конь, на якім везлі нябожчыка, набываў асабліве значэнне. У час пахавання ўважліва сачылі за яго паводзінамі, кармілі лепш, чым звычайна. У Віцебскім павеце каня запрагалі за некалькі хвілін перад tym, як выправіцца з двара, прычым да аброці замест лейцаў прывязвалі ручнік ці пояс. Доўгі час існаваў на Беларусі звычай абіваць дамавіну двумя-трыма ручнікамі ці наміткамі, а пазней — палатном, паркалем. У вёсцы Радзялавічы Ганцавіцкага раёна сценкі дамавіны абівалі паркалем, а на дно клалі вышываны ручнік. У некаторых месцах практикаваўся звычай адорваць ручнікамі ці хусткамі ўдзельнікаў пахавальнага абраду. Нарэшце, ручнікамі на Беларусі здаўна абвязвалі надмагільныя крыжы — ручнік быў найбольш выразным, даступным і зручным сродкам упрыгожвання магілы. Многія інфарматары разглядалі ручнік менавіта як дэкаратыўны элемент: «убярэш магілку, так харашэй жа», «ручнік — гэта ўбор крыжа». З другога боку, адрозненні ва ўзорах арнаментальных кампазіцый, асаблівія прыкметы, вядомыя толькі tym, хто рабіў і аздабляў ручнік, ператваралі яго ў выдатны азначальны знак, з дапамогай якога можна было беспамылкова знайсці магілу блізкага чалавека.

Не менш актыўна ручнік ужываўся і ў комплексе памінальных абрадаў — «дзядоў», што адбываліся ў пэўныя дні. У адпаведнасці з парой года агульныя памінальныя дні падзяляліся на зімовыя (масляныя), веснавыя (радаўніца), летнія (траецкія) і восеньскія (змітраўскія) «дзяды». Асабліва шырока азначалі на Беларусі змітраўскія «дзяды», якія ўрачыста праходзілі ў хаце, і радаўніцу, што святкавалася на могілках. Напярэдадні восеньскіх памінак звычайна актыўна рыхтаваліся да ўшанавання памяці продкаў: бялілі сцены, мялі падлогу, старанна праціралі і завешвалі чистымі ўзорыстымі ручнікамі абрэзы, іншы

раз іх дадаткова ўпрыгожвалі зелянінай, а каля бажніцы запальвалі свечку, стол накрывалі чистым белым абрусам.

Нешта падобнае адбывалася і на радаўніцу. Перад памінальнай трапезай сваякі ўпараткоўвалі магілы, аднаўлялі крыж ці помнік, павязвалі іх ручнікамі. Аднак паміж веснавымі «дзядамі» («наўскім вялікаднем») і восеньскімі «вялікім дзядамі» была істотная розніца. У першым выпадку гэта ўшанаванне «наўцаў» — новапамершых родзічаў, у другім — ушанаванне ўсяго роду, усіх яго быльых членоў, што толькі маглі захавацца ў памяці людской. Невыпадкова таму памінальная трапеза ў змітраўскую суботу вылучалася найбольшай урачыстасцю і адметнымі рытуаламі, звязанымі з ручнікамі. У Талачыне Магілёўскай гу-

Надмагільны крыж. Вёска Неглюбка Веткаўскага раёна. Здымак 1985 г.

берні, напрыклад, пасля вячэры на канец стала клалі ручнік, кавалак мыла, ставілі кубак з вадой. Апроч таго, на стале пакідалі недадзеную вячэру і поўную чарку. Усё гэта рабілася з поўнай верай у тое, што дзяды, якія прыйдуць уначы, будуць вячэраць, папярэдне памыўшыся вадой з мылам і абцёршыся чистым ручніком. У Віцебскай губерні ў час памінальнага абedu ручнікі вывешваліся на акне. На Вілейшчыне пасля заканчэння трапезы галава сям'і браў ручнік і вялікі драўляны кубак, напаўняў яго вадой, накрываў ручніком, адчыняў вароты і выліваў з кубка ваду ў бок

могільніка. Тым самым ён нібы загадваў нябожчыкам: «Ідзіце з богам да наступных дзядоў».

Рытуалы з ручніком адрозніваліся па форме, але іх аб'ядноўвала сутнасць самога абраду — ушанаванне продкаў, адчуванне непарушнай сувязі з імі, шчырая вера ў іх добразычлівасць і неабходнасць трывалага і пастаяннага адзінства свету жывых і мёртвых. Ручнік, такім чынам, паўстае перад намі як сімвалічны пасрэднік паміж светам жывым і светам тонкім, нябачным, тагасветным.

Сусветная культура добра ведае і іншыя пасрэднікі — медыятары. Адным з самых старжытных «масткоў», што звязвалі аб'екты зямлі і неба, быў агонь, аб чым сведчаць шматлікія міфы Амерыкі, Афрыкі, Акеаніі, Сібіры. Пазней роля агню перайшла на каня. Згодна з паданнямі, конь перавозіў нябожчыка ў краіну мёртвых. Медыятарамі лічыліся таксама сусветнае дрэва, наркатычныя рэчывы, абрадавыя музычна-драматычныя дзеянні з пэўнай накіраванасцю. У народаў Сібіры ролю пасрэдніка выконваў шаман, у распараджэнні якога знаходзіліся духі.

У беларусаў жа асноўным медыятарам быў ручнік. Не мела розніцы — доўгі ён ці карацейшы, гладкі ці ўзорыста-тканы, вышываны. Галоўнае, што ён выконваў ролю чарадзейнай сцяжынкі ў царства мёртвых. Той незямны, нябачны, аднак для нашых прашчураў — рэальны свет, пра які гаварыў беларус з верай і ўпэйненасцю, уяўляўся жывому чалавеку месцам загадкавым і небяспечным, адкуль можа прыйсці дапамога, а ў выпадку парушэння спрадвечных законаў і традыцый — заслужаная пагроза ці кара. Там — продкі, што ўваж-

ліва сочаць за выкананнем абавязкаў чалавека, за спадчынай, якая засталася ў руках нашчадкаў. З глыбокай верай у гэтую ідэі дбайна выконваў беларус завешчаныя памінальныя звычаі, і, ушаноўваючы продкаў, лічыў за шчасце і добры знак іх прыход на «дзяды».

Медыятыўная роля ручніка выразна праглядваецца скрэз пазнейшыя напластаванні і ў вясельнай, і ў пахавальні-памінальнай абрауднасці. І гэта зусім невыпадкова. У вусна-паэтычнай творчасці ўсходніх славян можна прасачыць шэраг вобразаў, агульных і для вяселля, і для пахавання: пераправа цераз раку ці пераход па маству, далёкі шлях на чужы бок. Уяўленні аб рацэ, якая служыла мяжой і падзяляла свет жывых людзей і людзей мёртвых, у славянскім фальклоры не захаваліся, аднак яны добра вядомыя многім еўрапейскім народам. Вада разумелася як мяжа, рубеж, перашкода, якую трэба пераадольваць, каб апынуцца ў іншым свеце ці перайсці да новых абставін жыцця. Пераправа цераз раку, дарога ў невядомую зямлю — гэтая ўяўленні ў роўнай ступені суадносяцца з вясельным і пахавальным абраудамі, бо і смерць, і шлюб успрымаліся як пачатак новага этапа ў жыцці чалавека, як дарога ў нязведенанае. І вобраз гэтай дарогі трывала звязваўся з ручніком.

Вольга ФАДЗЕЕВА

Ілюстрацыі да артыкула гл. таксама на каляровай уклейцы.

Хроніка культурнага жыцця

У снежні мінулага года супрацоўнікі і актывісты Беларускага фонду культуры і Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі выступілі ініцыятарамі правядзення ў Мінску другой Усебеларускай краязнаўчай канферэнцыі. Шырокое прадстаўніцтва краязнаўчага актыву рэспублікі, а таксама шмат грунтоўных, змястоўных і цікавых дакладаў і выступленняў далі падставу лічыць канферэнцыю з'ездам.

Жывое слова шчырай заклапочанасці мінультым і сучасным нашай рэспублікі прагучала з вуснаў не толькі вядомых навукоўцаў і пісьменнікаў, але, галоўнае, аматараў-краязнаўцаў. Кола разгледжаных пытанняў было вельмі шырокое. Гаварылі пра тое, як захаваць самабытныя куткі Беларусі, як карыстацца літаратурай па краязнаўству, што захоўваецца ў Дзяржаўной бібліятэцы імя У. І. Леніна. Не засталіся без увагі пытанні краініцаўства, картаграфіі, тапанімікі, мікротапанімікі, геральдыкі, археалогіі, генеалогіі, нумізматыкі... Галоўны вынік з'езда — рэзалюцыя, у якой, у прыватнасці, гаворыцца: «Стварыць Беларускае краязнаўчае таварыства і адрадзіць часопіс «Наш край». Гэтае выданне адлюстроўвала багатае культурнае жыццё рэспублікі, служыла для краязнаўцаў trybunай па абмену вопытам работы.

Старшынёй таварыства аднаголосна выбраны старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнографіі і фальклору АН БССР, кандыдат гістарычных навук, старшыня краязнаўчай камісіі Фонду культуры Генадзь Аляксандравіч Каханоўскі.

* * *

Пры Мінскім гарадскім аддзяленні Савецкага фонду культуры створана культурна-асветніцкае таварыства ўкраінцаў «Запоўіт». Якія мэты ставяць перад сабой арганізаторы новага таварыства? На гэтае пытанне адказвае старшыня праўлення артыст Дзяржаўнага аkadэмічнага народнага хору БССР імя Г. І. Цітовіча Міхаіл Гуменны:

«Мы, украінцы, не хочам забываць, хто мы, адкуль і дзеля чаго живём, хочам ведаць свае карані, родную мову, літаратуру, мастацтва, традыцыі. Але мы не адрываємся і ад беларускай культуры, вывучаю і беларускую мову.

У будучым мы спадзялемся наладзіць прамыя сувязі з творчымі саюзамі, грамадскімі арганізацыямі рэспублікі, у тым ліку з нядайна створанымі грамадска-культурнымі аўяднаннямі палякаў, яўрэяў, татараў».

ЛЕТАПІСНАЯ АПОВЕСЦЬ ПРА ГРУНВАЛЬДСКУЮ БІТВУ

Старожытнарускія і беларускія летапісы не-
багатыя на звесткі пра славутую Грунвальд-
скую бітву. У многіх летапісных кампіляцыях
маскоўскага і наўгародскага паходжання
XV — XVI ст. захаваўся толькі кароткі запіс
пра гэтую падзею, што ўвайшоў і ў Беларуска-
Літоўскі летапіс 1446 г. Пачатак яго гучыць
так: «У тую восень адбылася бітва караля
Ягайлы Альгердавіча, іменем Уладзіслава, і
князя вялікага Вітаўта Кейстутавіча з немцамі
і з прусамі ў Прускай зямлі, паміж гарадамі
Дуброўна і Астрода. І забілі магістра, і мар-
шалка, і комтураў, і ўсю іх сілу нямецкую па-
блі, і гарады нямецкія пабралі, толькі трыв-
гарады не паддаліся каралю Ягайлу і князю
Вітаўту».

Значна больш разгорнутае апавяданне пра
бітву пад Грунвальдам змешчана ў «Хроніцы
Быхаўца». Хаця складзена яно ў першай пало-
ве XVI ст., але, несумненна, грунтуецца на
ўспамінах былых удзельнікаў вялікай баталіі.
Пра гэта сведчаць і агульны змест апавядання,
і яго асобныя дэталі, у прыватнасці паведам-
ленне пра ямы, выкананыя крыжакамі на полі,
якія шмат бяды нарабілі праціўніку. У беларуска-літоўскай хроніцы падаюцца таксама
імёны военачальнікаў, што непасрэдна камандавалі войскамі, а таксама даволі праўдападобна
паказваюцца паводзіны вярхоўных га-
лоўнакамандуючых — караля Ягайлы і князя
Вітаўта.

У цэлым жа апавяданне з «Хроніцы Быхаўца» — тыповае гісторычнае паданне. Падзеі ў
ім апісваюцца даволі агульна, сцісла і бегла,
няма дакладнага дакументальнага выкладу
перадгісторыі Грунвальдской бітвы, ваеннай-
палітычнай падрыхтоўкі да вайны, збору,
складу і руху войскаў, ходу баталіі і яе выні-
каў, што мы знаходзім, напрыклад, у вядомай
«Гісторыі Польшчы» Яна Дlugаша. Гэта зра-
зумела, бо наша хроніка ў сваёй аснове ўсё ж
бліжэй да традыцыйнага летапісу, чым да
твора навуковай гісторыяграфіі.

Прынцыпова адрозніваюцца дзве гэтыя гі-
сторычныя хроніцы і ў ацэнцы ўкладу саюз-
ных войскаў у агульны разгром ворага. Поль-

скі патрыёт Ян Дlugаш падае падзеі так, нібы-
та канчатковая перамога над крыжакамі была
дасягнута галоўным чынам дзякуючы моцы
польскай зброі, ратнаму герайму польскіх
войнаў, бо, апавядаета ён, пасля першай жорст-
кай сутычкі з праціўнікамі літоўскія войскі,
апрача трох беларускіх палкоў са Смаленскай
землі, уцяклі з поля бою. А ўтар жа «Хронікі
Быхаўца», як бы палемізуючы з такой неаб’-
ектыўнай канцепцыяй, кідаеца, са свайго бо-
ку, у другую крайнасць і тэндэнцыйна сцвяр-
джае, што крыжакоў пабілі войскі Вітаўта пры
дапамозе толькі аднаго польскага атрада Ягай-
лы, «а іншыя ляшскія войскі ім нічым не дапа-
магалі, толькі на тое глядзелі». На самай жа
справе магутнага ворага перамаглі аб’ядна-
ныя ваенныя сілы дзвюх дзяржжаў — Польска-
га каралеўства і Вялікага княства Літоўска-
Беларускага. У гэтай палеміцы чуеца водгас-
лас напружанай палітычнай барацьбы, якую
вяла тады, у эпоху Скарэны, патрыятычна
настроеная літоўска-беларуская шляхта су-
праць наступу польскіх феадалаў якраз напя-
рэдадні Люблінскай уніі.

Бадай, у адным цалкам супадаюць мерка-
ванні і польскага, і беларуска-літоўскага хра-
ністаў — пры паказе паводзін двух галоўных
герояў. Са старонак абодвух твораў перад чы-
тачом паўстаюць, з аднаго боку, дзелавы, муж-
ны і рашучы Вітаўт, а з другога — безыніцыя-
тыўны, марудлівы і набожны Ягайла. «Ні
просьбы, ні папярэджанні аб небяспечы не маг-
лі адарваць караля ад набажэнства і ад маліт-
вы да іх поўнага завяршэння», — кажа Ян
Дlugаш, што амаль слова ў слова супадае з
тэкстам «Хронікі Быхаўца».

Беларуска-літоўская летапісная аповесць
пра Грунвальдскую бітву, памылкова датава-
ная ў «Хроніцы Быхаўца» 1412 г., — вельмі
цікавая, арыгінальная і каштоўная пісьмовая
хрыніца пра выдатную гісторычную перамогу
літоўскага, беларускага і польскага народаў,
што падвяла своеасаблівую рысу пад двухвя-
ковым герайчным змаганнем з магутным ня-
мецкім Ордэнам і павярнула іх лёс у больш
спрыяльнім напрамку.

У год ад пачатку свету шэсць тысяч дзесяцьсот дваццаць першы, а ад божага нараджэн-
ня тысяча чатырыста дванаццаты, пачалася вайна караля польскага Уладзіслава Ягайлы
і яго брата, вялікага князя літоўскага Вітаўта з прускімі немцамі. І сабралі з абодвух бакоў
вялікае войска: кароль Ягайла ўсе сілы Кароны польскай, вялікі князь Вітаўт усе сілы літоў-
скія і рускія, і шмат ардынскіх татараў, магістр жа прускі таксама [сабраў] сваё войска [з Прусіі]
і з усяе Нямеччыны.

І калі ўжо ўсе войскі з абодвух бакоў былі гатовыя, тады кароль Ягайла і вялікі князь
Вітаўт рушылі да [месца] бітвы цяжкімі ляснымі дарогамі, але ніяк не маглі знайсці роў-
нага і шырокага поля, дзе можна было б для бітвы спыніцца. Толькі ля нямецкага гардка
Дуброўна знайшліся такія роўныя і вялікія палі. І заўважылі немцы, што ляхі і літва з такім

вялікім войскам не змогуць выйсці на іншае месца, толькі на тыя [Дубровенскія] палі, і пачалі яны капаць ямы і прыкрываць іх зямлёю, каб у іх коні і людзі падалі.

І калі ўжо кароль Ягайла і вялікі князь Вітаўт са сваімі войскамі прайшлі тыя лясы, выйшлі [яны] на тыя Дубровенскія палі. Гетманам найвышэйшым у войску Ягайлам быў тады пан Сокал, чэх, а гетманам дворным пан Спітка Спіткавіч, у Вітаўтавым жа войску старшим гетманам быў князь Іван Жэдзевід, брат Ягайлы і Вітаўта, а дворным гетманам пан Ян Гаштолльд. І як пачалі гэтая гетманы людзей [да бітвы] рыхтаваць, а пра тыя ямы нічога не ведалі, што немцы панакапалі, і так, рыхтуючы войскі, найвышэйшыя гетманы, князь Іван Жэдзевід і пан Сокал, у ямы панадалі і ногі паламалі, і вельмі параніліся, ад чаго і памерлі. І не толькі гетманам, але і многім іншым людзям ад тых ям вялікая бяда ўчынілася. І, убачыўши, што з іх найвышэйшымі гетманамі такое здарылася, кароль Ягайла і вялікі князь Вітаўт абрали на іх месца двух гетманаў: кароль прызначыў пана Спітка на Сокалава месца, а [князь] Вітаўт Яна Гаштолльда [на месца Івана Жэдзевіда]. Абрали і загадалі рыхтавацьвойскі і атрады ставіць да бітвы, а тых каварных ям сцерагчыся. І затым гэтая гетманы, падрыхтаваўши войскі, рушылі на бітву. Немцы ж, убачыўши гэта, пачалі з імі сутычкі. І пачалася з раніцы бітва паміж немцамі і літоўскімі войскамі, і шмат з абедвух бакоў войска літоўскага і нямецкага палегла.

Пасля вялікі князь Вітаўт, убачыўши, што яго войска моцна пабіта, а ляхі ім ніякай дапамогі не хочуць чыніць, прымчаўся да свайго брата, караля Ягайлы, а ён імшу слухаў. І сказаў так [Вітаўт]: «Ты імшу слухаеш, а князі і паны, браты мае, амаль ці не ўсе забітыя ляжаць, а твае людзі ніякай дапамогі ім не хочуць чыніць». А Ягайла яму адказаў: «Мілы браце, ніякім чынам не могу зрабіць інакш, толькі імшу даслухаць мушу». І [даслухаўши імшу] загадаў свайму атраду каморнаму рушыць на выратаванне. І той атрад, прыйшоўши на дапамогу войску літоўскому, пайшоў з войскам літоўскім [на немцаў], і разблі нагалаву немцаў, і самога магістра, і ўсіх яго комтураў забілі, і безліч немцаў пабілі і ўзялі ў палон; а іншыя ляшскія войскі ім нічым не дапамаглі, толькі на тое глядзелі. І затым, усіх іх [немцаў] разгроміўши і шмат гарадоў і зямель іх побраўши, а астатнія паланіўши і дашчэнту выпаліўши і спустошыўши, з вялікаю пащанаю і незвычайнаю перамогаю, заслужыўши на ўесь свет выдатную славу, вярнуліся ў свае землі. Палову ж нямецкіх харугваў і палову абародных бародаў магістра і ўсіх мёртвых комтураў узялі ў Польшчу, а другую палову ў Літву, дзе тыя бароды і харугвы [павесілі] ў замку Кракаўскім у касцёле святога Станіслава, а ў Вільні таксама ў [касцёле] святога Станіслава [яны] павешаны.

Прадмова і пераклад са старабеларускай
Вячаслава ЧАМЛЯРЫЦКАГА

«ТУРАЎСКІ ЗАЛАТАВУСТ»

Гісторыя любога народа мае вялікіх асоб, чыя дзейнасць складае цэлую эпохі ў культурным жыцці краіны. Святы тураўскі епіскап Кірыла (да 1130—да 1182 гг.) належыць якраз да такіх людзей, але заніць належнае месца сярод іншых славутасцей еўрапейскага сярэднявечча яму перашкодзіла няўдзячная памяць нашчадкаў.

Гады нараджэння і смерці Кірылы Тураўскага вызначаюцца прыблізна, і ў 1169 г., калі Кірыла быў хіратанісаны ў епіскапа, яму не магло быць менш, чым 40 гадоў: хіратанія ў маладзейшым узросце не практиковалася. У 1182 г. тураўскім епіскапам быў ужо Лаўрэнцій. К гэтаму часу Кірыла, пэўна, памёр, бо меркаванні, што тураўскі Залатавуст пакінуў кафедру і пайшоў у манастыр,— беспадстаўныя.

Паводле тых скупых звестак, што прыводзяцца ў «жыцці» св. Кірылы, перад чытачом паўстае фігура надзвычай аскетычнага манаха, які, адгарадзіўшыся ад свету ў сваёй келлі, складаў малітвы. Падобнае жыццё імпанавала суайчыннікам, і яны папрасілі кіеўскага мітрапаліта Канстанціна зрабіць адукаванага манаха іх духоўным пастырам.

Час епіскапства быў найбольш плённы ў творчай дзейнасці Кірылы: ён складае паву-

чанні на тэмы Евангелляў і пісанняў прарокаў, малітвы і пахвалы святым, канон аб пакаянні і інш. Епіскап напісаў таксама многа лістоў да Андрэя Багалюбскага. У іх свяціцель, напэўна, папракаў уладзімірскага князя за яго апякунства над «ерэтыкам» Фядоркам, які, у абыход блаславення мітрапалітавага, узурпіраваў Раствоўскую епіскапскую кафедру (лісты да нашага часу не захаваліся). Менавіта па слядах гэтых падзеяў была створана вядомая прыпавесць пра кульгавага і сляпога, у якой Кірыла гнеўна асуджаў тых, хто беспадстаўна імкнуўся да епіскапскага стала.

Час не быў літасцівы да літаратурнай спадчыны св. Кірылы, але да нас ўсё ж дайшлі яго прыпавесць пра душу і цела (інакш — пра кульгавага і сляпога), аповесць пра беларызца і манаха (інакш — пра бесклапотнага цара і яго мудрага дарадцу; твор гэты — перапрацоўка вядомай аповесці пра Варлаама і Іасафа), сказанне пра чын чарнарызца, 8 казаняў («словаў») на нядзелі і святы велікоднага цыкла, 21 малітва (па 3 на кожны дзень тыдня) і 2 каноны (малебны на смерць княгіні Вольгі). Апроч таго, Кірылу прыпісваецца яшчэ 11 «словаў» і 9 малітваў. Такая колькасць твораў, што захаваліся нават праз 8 стагоддзяў, амаль неверагодная для славянскага аўтара XII ст.

Доўгую і трывалую славу прынесла Кірылу Тураўскаму яго незвычайнае літаратурнае майстэрства.

Кірыла выдатна ведаў тэорыю і практыку рытормікі і складаў надзвычай красамоўныя творы, арыентуючыся пры гэтым больш на эстэтычны, чым на дыдактычны эффект. Гэтым яго «словы», за выключэннем хіба толькі «слова» ў нядзелью Самарыцянкі, адрозніваюцца ад твораў Іаана Залатавуста, з якім аўтар «жыція» параленоўваў тураўскага епіскапа.

Кірыла Тураўскі не быў арыгінальным багасловам. «Не жняцом, а коласазбіральнікам» называў ён сябе, згадваючы вядомы біблейскі сюжэт (Руф, 2:2—16). Але для Кіеўскай Русі XII ст., дзе багаслоўская і хрысціянска-філософская думка толькі зараджалаася, яго дзейнасць, безумоўна, была адкрыццём.

Прапануем уваже чытача два творы Кірылы Тураўскага, а таксама яго жыціе — «Памяць святога нашага бацькі Кірылы, епікапа Тураўскага», — напісаное невядомым аўтарам, верагодна, яшчэ ў XII ст., неўзабаве пасля смерці святога.

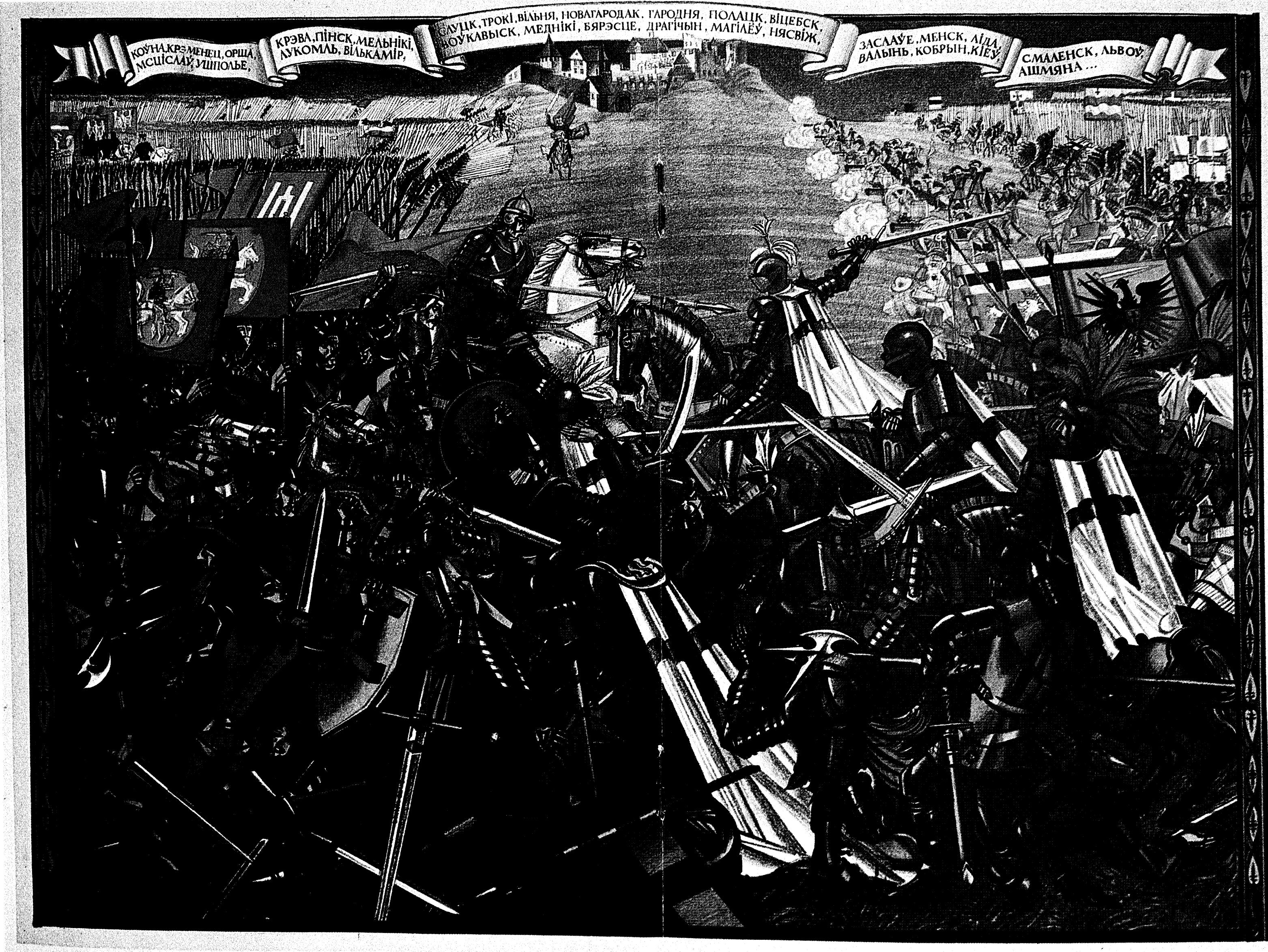
А. Шатэрнік. Кірыла Тураўскі. Бронза, 1987 г.

СЛОВА СВЯТОГА КІРЫЛЫ АБ КНІЖНЫМ ЧЫТАННІ І НАВУЦЫ

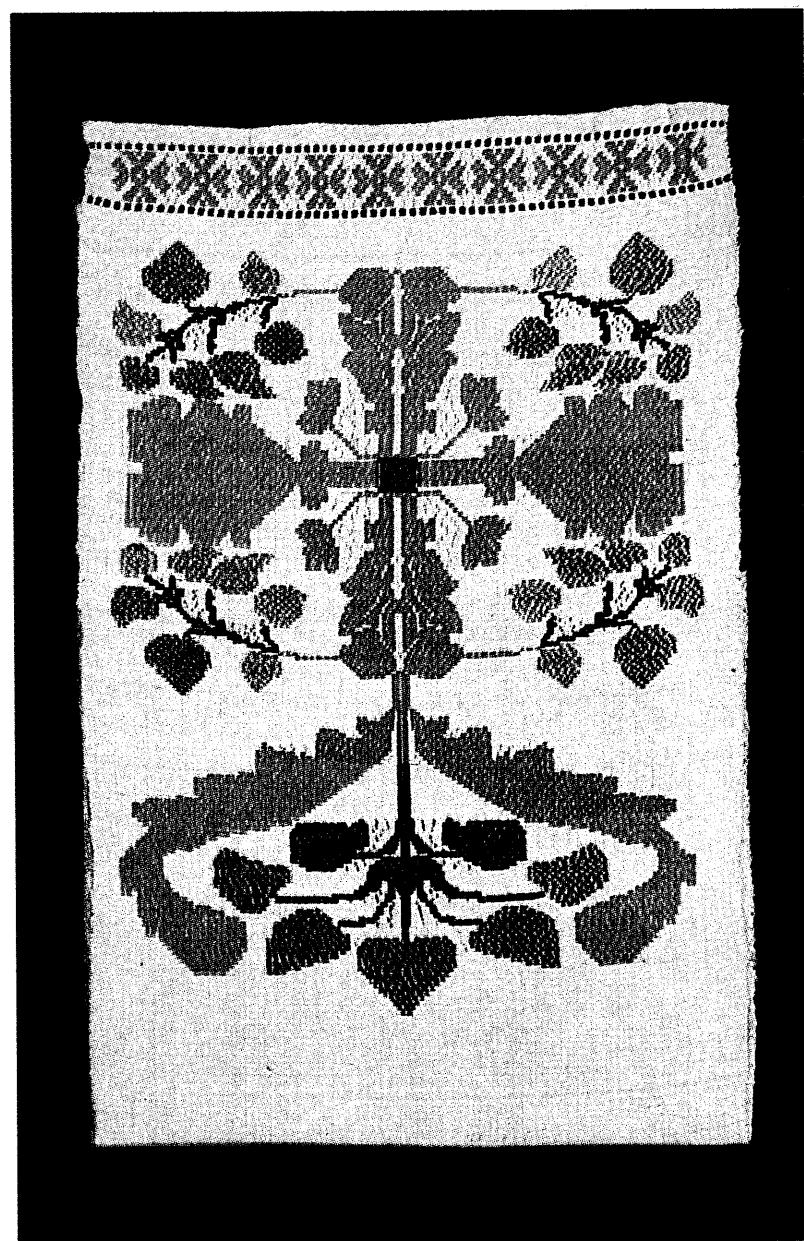
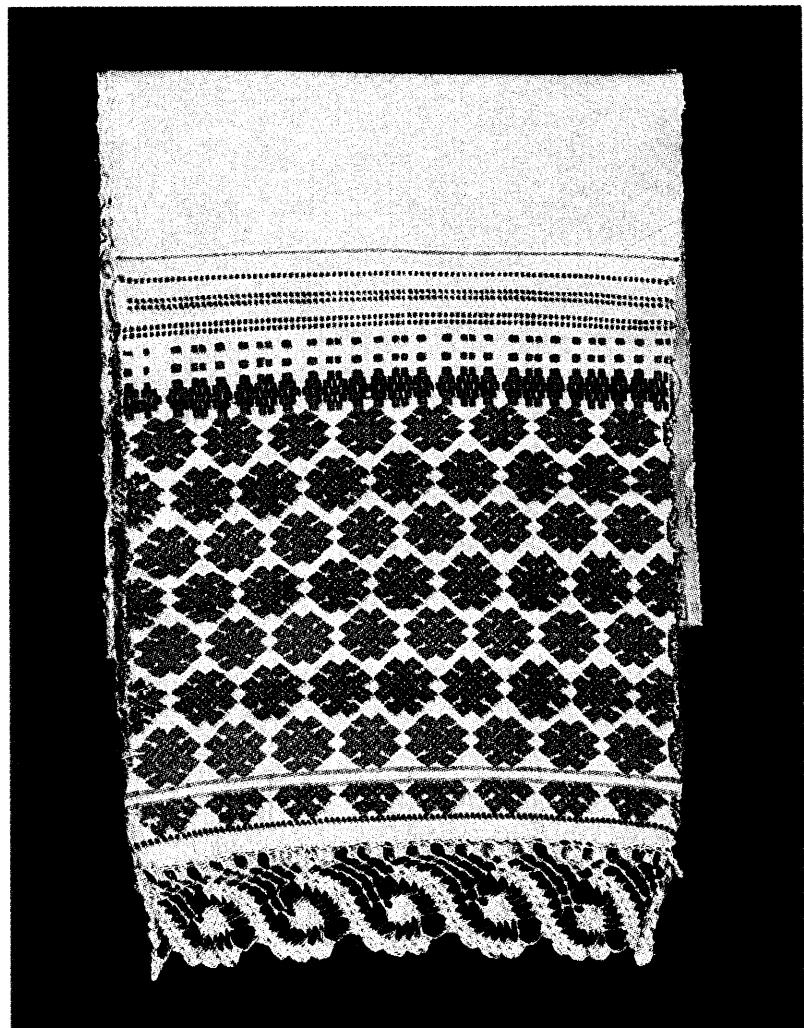
Паслухайце, братове, і ўзразумейце, дзеци, як належыць вам вераваць у адзінага Бога, у Тройцы існага,— ў Бацьку і сына і Духа Святога,— і спадзявацца на яго аднаго, і павучацца, схіліўшыся да святых кніг — Евангелля, Апостала, Парамініка, Псалтыра і іншых, а да адроцаных кніг не звязтацца ніколі. Адрочаныя ж: астрономія і Заразік, Соннік, Зёльнік, Чароўнік, Птушыныя Чары, Громнік, Калянднік і Жэрабнік. Бо прароцтвы ілжывыя ў іх, на святых паклёпы ўзводзяцца. Кнігамі гэтымі д'яблаў прывабліваюць і гутараць з імі. У паранінні са святymi кнігамі гэтыя маніць і невукаў дураць. А ім падобныя кнігі халдзейскія і элінскія байкі — таксама кашчунныя. А калі запытае які вар'ят, чаму святые трymalі гэтыя кнігі,— ты адказвай: святые мелі розум добры і некрывадушны, дадзены ім ад Бога; чытаючы гэтыя кнігі, жылі не паводле вучэння іх, а па слову прарока і апосталаў. Ерэтыкі ж і святые кнігі чыталі, але, не маючы добра грузу ад Бога,— здрадзілі і сталі адступнікамі Божымі, і ўсмярдзела душа іх ад гэтага смуроду, зруйнаваўся прастол, на якім спачываў іхні розум, і не стала месца яму, і ён ад іх збег, а ўсяліўся ў іх д'яблавы розум. І распладзілася ў ерэтиках вучэнне д'яблава, і пачалі зневажаць яны Бога, не разумеючы кніжных прыпавесцяў, не слухаючы разумных, не прымаючы правільнага вучэння і настаўнікаў ненавідзячы, якія навукай сваёй прыводзілі іх да вечнага жыцця (а той, хто не слухае і не скараецца, — ідзе да вечнай пакуты). Яшчэ раней Павел-апостал наказваў аддаць непакорлівых і непаслухмных д'яблу на катаванне. А святые бацькі, не здолеўшы розум вар'яткі і непакорны гэтых

Евангеліст Лука. Мініяцюра з Аршанска гаеванелля. XIII—XVI ст. (Да артыкула на стар. 13).

М. Басалыга. Грунвальдская бітва. Каляровая літаграфія, 1989 г.

Ручнік. Канец XIX ст. Цэнтральная Беларусь.

Ручнік. Канец XIX ст. Усходніе Палессе.

Ручнік. Канец XIX ст. Усходніе Палессе.

Ручнік. Другая палова XIX ст. Паўночная Беларусь.

ерэтыкаў наставіць вучэнню кніжнаму,— не аддавалі іх сатане на пакуту, а пракліналі, бо ведалі, што той іх не пакарае, а чакае іх вечная мука, калі будуць скаваны яны разам з д'яблам, настаўнікам іх, бо ён — непакорны настаўнік для ўсіх непакорных. Так піша і Павел да святых, епіскапаў і святароў: «Калі хто спакусіца невуцтвам кніжным, навучыце таго; калі ж не паслуҳае вас і не скарыща пасля першага і другога пакарання — хай будзе пра-кляты!» Калі ж зараз многія марнасловы не скарающа і пасля сотага — што станецца з тымі! Хіба не будуць яны разам з пра-клятымі?

Мы ж, братове, станем пакорлівия і паслуҳмяныя, будзем выконваць Боскія наказы кніг святых, у мудрасць іх паглыбляючыся; не п'яным розумам, а цвярозым ушануем жыщё з усімі ўміронымі праведнікамі дзеля Хрыста Ісуса, Госпада нашага, Якому ўзносім хвалу.

КІРЫЛЫ МАНАХА ВЕЛЬМІ КАРЫСНАЕ ПАВУЧАННЕ

Калі ўбогі прагне і жадае дзеля Хрыста — то на нябёсах ён узбагаціца і натоліцца міласцю Божай і райскімі стравамі. Калі хто смуткуе тут, абгавораны і зняслаўлены, зганьбаваны і выгнаны за праўду,— анёлы на небе таго ўшануюць, і з праведнікамі будзе ён радавацца і весяліцца. Калі чалавека якога тут ненавідзяць і б'юць за Христовае імя — таго ўзлюбіць Бацька Усіявышні на небе, і будзе той радавацца з анёламі, спачываючы ў раі.

Але зацяты п'яніца і нікчэмны абжэрца дарма будзе прагнуць і жадаць райскае ежы. Калі хто быў тут неміласэрны, не даў прытулку вандроўніку і не злітаваўся над бедным — той ад Бога на небе міласці не атрымае, і не прымуць анёлы яго ў Нябеснае Царства. Калі чалавек жыў тут у блудзе юрлівым — там не ўбачыць ён аблічча Божага і не атрымае Нябеснага Царства, а зрынуты будзе ў вогненнную раку. Калі не пакающа ад усяго сэрца з верай і плачам тыя, хто ў гэтым жыцці грашыў непатрэбна,— тых асудзяць няўмольна ў дзень Страшнага судзішча. Гора будзе ўсім тым, хто не трymаўся кніжнай мудрасці і наказаў духоўных бацькоў; гора тым, хто пад гульні і скокі апіваўся віном; гора будзе жалейнікам і гора тым, хто іх слухаў, бо што ўзвялічвае д'ябла — губіць усіх хрысціян.

ПАМЯЦЬ СВЯТОГА НАШАГА БАЦЬКІ КІРЫЛЫ, ЕПІСКАПА ТУРАЎСКАГА

Блажэнны Кірыла нарадзіўся і ўзгадаваўся ў рускім горадзе Тураве. Быў ён сынам багатых бацькоў, але не любіў багацця і марнай славы гэтага свету, а любіў больш за ўсё вучэнне Боскіх кніг. І, навучыўшыся Боскім пісанням, пайшоў у манастыр і зрабіўся манахам. І працаваў дзеля Бога больш за ўсіх, пастом і дбаннем стамляючи цела сваё. І напоўніўся ён святым духам, і многім манаҳам прыносиў карысць, павучаючи іх скарыща і слухацца ігумена, нібы самога Бога, і ва ўсім яму падпарадкоўвацца, бо чарнец, які не мае паслушэнства да ігумена, як абяцаў, не можа ратавацца. Пасля ж блажэнны, жадаючи большых подзвігаў, увайшоў у слуп і жыў нейкі час пустэльнікам, яшчэ больш шчыруючы ў паствах і малітвах. І выклай ён многія пісанні Боскія. І ўславіўся па ўсёй зямлі той. І, паводле малення князевага і людзей того горада, прызначыў яго мітраліт епіскапам горада Турава, што паблізу Кіева. І добра працаваў [Кірыла] дзеля Божай царквы. А ерась Фядоркі епіскапа, ерэтыка, якога назвалі так з-за ягонай брыды, выкрыў блажэнны Кірыла з дапамогаю Боскіх пісанняў і пра-кляў яго. Князю ж Андрэю Багалюбскому напісаў мнóstva пасланняў ад Евангельскіх і пра-рокавых кніг, што чытаюць на Госпавыя святы, а таксама многа душакарысных словаў, а яшчэ больш — малітваў да Госпада і ўсхваленняў многім святым, якія перадаў царкве. Напісаў ён таксама й вялікі канон пакаянны да Госпада па літарах азбукі, які дагэтуль чытаюць праваслаўныя рускія людзі. Так жыў ён у дабрачыннасці й набожнасці, добра пасвячы дару-чаны яму статак, і адышоў у вечнае і бясконца жыццё.

Прыйдзіце ж сёння, браты, усхваліць свайго свяціцеля такімі словамі: «Радуйся, святару шаноўны, настаўніча наш, другі Залатавуст, што празяў больш за ўсіх на Русі! Радуйся, свяціцелю, бо найсвятлейшым вучэннем сваім асвяtlі землі Рускія! Радуйся, сонца, што асвяtlяе Божым розумам змрочных і цёмных! Молім цябе, свяціцелю, узносячы мізэрныя на-шыя слова: малі за нас Уседзяржыцеля, перад Якім стаіш смела, каб Той пазбавіў нас бедаў і гора ад паганых бязбожных агаран, якія катуюць нас, і каб атрымалі мы ласку Яго і адпу-шчэнне грахоў малітвамі тваімі і асалоду вечных добротаў у наступным веку».

Прадмова і пераклад
Аляксея МЕЛЬНІКАВА

«ПРАКТЫЧНАЕ КРАСАМОЎСТВА»

Кніга С. Лаўкесміна належыць нашай айчыннай спадчыне XVII ст. Нас не павінна бянтэжыць, што напісана яна была на лацінскай мове. У тыя часы лаціна яшчэ заставалася мовай навукі ва ўсёй Еўропе. У Вялікім княстве Літоўскім лацінамоўная традыцыя набыла асаблівае пашырэнне дзякуючы Віленскаму універсітэту, створанаму ў 1579 г. Сярод іншых навук — граматыкі, паэтыкі, філасофіі, тэалогіі — тут выкладалася і рыторыка, навука красамоўства. С. Лаўкесмін быў адзін з найшчырэйшых яе аматараў і знаўцаў. Як было прынята ў тыя часы, ён пасля заканчэння Віленскага універсітэта працаваў школьным настаўнікам — спачатку настаўнікам рыторыкі ў калегіі ў Полацку (1629—1631 гг.), потым выкладаў паэтыку ў Нясвіжы ў 1635—1638 гг. У гэты час ён і стварыў сваё «Практычнае красамоўства». «Кнігу гэтую ў твае руکі аддаю, святлейшы княжа, бо табе яна належыць па праву, нарадзіўшыся і пабачыўшы свет у тваёй калегіі, быццам у сям’і тваёй», — пісаў Лаўкесмін у прысвячэнні нясвіжскаму магнату Міхайлу Радзівілу.

Твор атрымаўся настолькі ўдалы, што яму выпала доўгае і плённае жыццё. Пасля выдання ў Вялікім княстве Літоўскім пачалося яго шэсце па Еўропе — 11 разоў выдаваўся ён у буйных друкарнях Мюнхена, Прагі, Вены, Франкфурта, Кёльна і іншых гарадоў.

Па сваім светаўспрыманні Лаўкесмін быў хрысціянскі гуманіст, і гэта паклала свой адбітак і на ягоную працу. Верай у чалавечую разумнасць, у здольнасць перамагчы заганы грамадскага жыцця намаганнямі добрай волі, духоўнай прасветленасці абумоўлена і імкненне аўтара садзейнічаць гэтай перамозе сродкамі адукацыі.

Калі лацінамоўная адукацыя і не магла як след дапамагчы развіццю нацыянальнай культуры, дык ва ўсякім разе яна магла даць добрую абазнанасць у здабытках агульнаеўрапейскай гуманітарнай культуры. Гэтая абазнанасць прынесла свой плён і Скарыне, і Буднаму, і Мялецію Сматрыцкаму, і братам Зізаніям.

Мусіць, не варта глядзець на лаціну, як на перашкоду развіццю нацыянальнай адукацыі і культуры. Калі такія перашкоды і шукаць, то перш за ўсё ў сферы палітычнай, сацыяльнай, рэлігійнай. Дарэчы, супрацьстаянне каталіцтва і праваслаўя, апроч усяго іншага, у розных моўных стыхіях адыграла не апошнюю ролю. Наша разуменне складаных шляхоў айчыннай культуры ў даўнейшыя часы будзе больш змястоўнае, калі мы ўрэшце больш пільна паглядзім на моўныя крыніцы твораў.

Трэба спадзявацца, што знаёмства з кнігай С. Лаўкесміна (хай пакуль што ў фрагментах) не будзе марнае для сучасных літаратаў, грамадскіх дзеячаў і наогул для кожнага, чыя дзейнасць звязана з мовай і прамовай. Сёння, калі грамадства вучыцца пазбаўляцца нематы і фармалізаваных слоў, калі ажываюць плённыя формы мовы, стыхійныя, не падрыхтаваныя на паперы дыскусіі, дыспуты, мітынгі, надзённым робіцца і ўменне строіць прамову *legi artis* — па законах мастацтва. Трэба ўмець змястоўна, глубока і прыгожа выказваць свае думкі і пачуцці і тым самым пераконваць слухача. У сапраўды дэмакратычным грамадстве, пачынаючы з часоў старажытнай Грэцыі, дзе і нарадзілася навука красамоўства, здольнасць пераканаўчага гаварыць адыгрывала значную ролю. Тоё жыццё, якое кіруецца не кабінетнымі цыркулярамі, а жывымі імкненнямі людзей, мае патрэбу і ў прамоўцах, якія ўмелі б выказаць гэтыя імкненні.

Слова — носьбіт энергіі, дык хай жа кніга Лаўкесміна пра мастацтва слова дапаможа і сёння перамозе добрай энергіі над дрэннай, праўды над хлуснёй.

Пераклад з лацінскай зроблены па выданню: Sigismundus Lauxminus. Praxis Oratoria Sive Praecepta Artis Photoricae. Brunsbergae, 1648.

Сігізмунд Лаўксмін

ПРАКТЫЧНАЕ КРАСАМОЎСТВА, АЛЬБО ПРАВІЛЫ РЫТАРЫЧНАГА МАСТАЦТВА, ЯКІЯ ТРЭБА ВЕДАЦЬ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ПРАМОВЫ

ПЫТАННЕ I. ШТО ЗНАЧЫЦЬ МОВІЦЬ ПА-ЛАЦІНСКУ

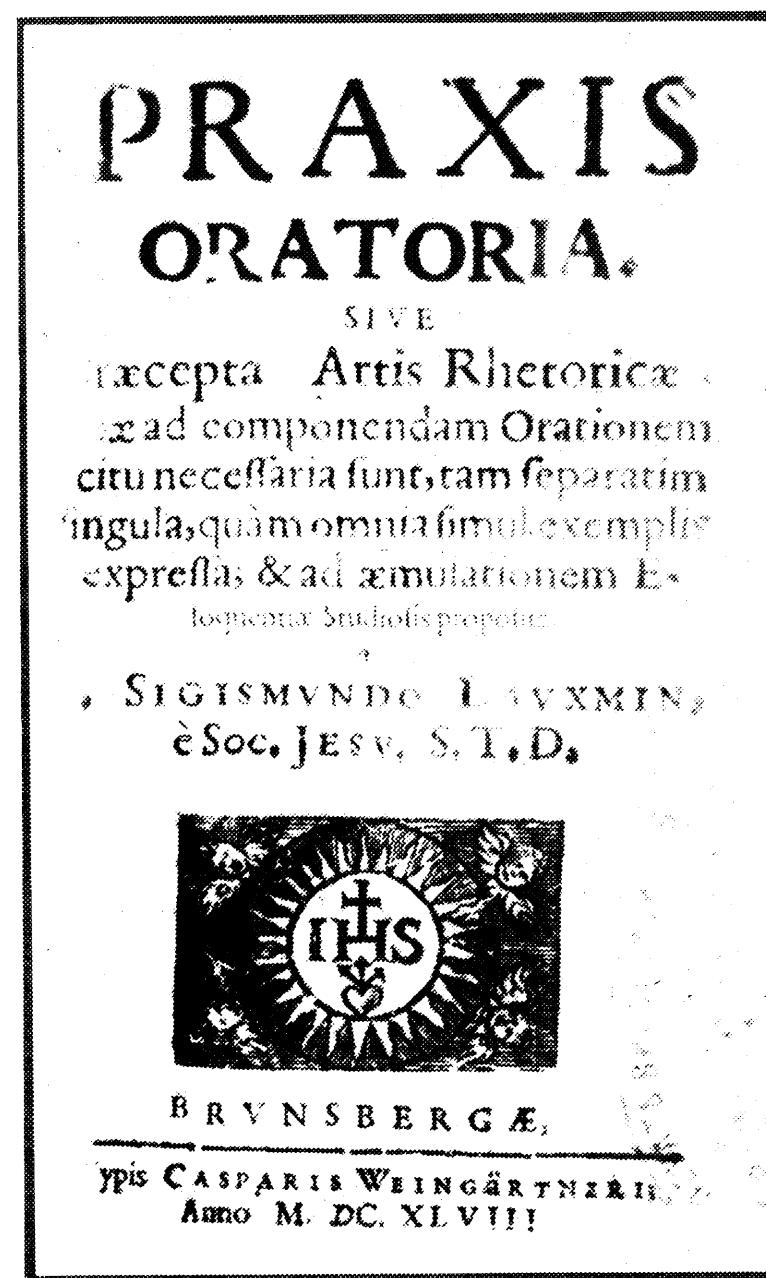
ПЫТАННЕ II. ШТО ЗНАЧЫЦЬ МОВІЦЬ ЯСНА

Мовіць ясна — гэта значыць мовіць разумна, прынамсі, каб усё сказанае прамоўцам лёгка было спасцігнуць і ўсвядоміць слухачам. Гэтая вартасць, уласцівая ўсім мастацтвам, асабліва неабходная прамоўцу. Іншыя мастацтвы і навукі маюць справу з людзьмі дасведчанымі, красамоўства ж звяртаецца да простага люду. Філосаф альбо астроном, калі знайдуць нейкія таямніцы ў сваім даследаванні, могуць задаволіцца сваім спасціжэннем, нават калі і не адкрываюць іншым сваіх глыбінь, альбо так выкажуць сваю думку, што мала хто яе ўразумее. Але ж хіба можна ў лік прамоўцаў залічыць таго, хто альбо нічога не кажа, альбо кажа так, што сказанае — і цъмянае, і незразумелае іншым? Аднак жа знаходзяцца людзі, якія гэтай пэўнай загане надаюць значэнне дабрачыннасці. Зразумелую, ясную і выразную прамову яны лічаць грубай і праставатай, а дасціпнай і таленавітай ім здаецца толькі такая, у якой сэнс глыбока прыхаваны і зразумець яго могуць толькі адукаваныя людзі. Аднак гэтае меркаванне перш за ўсё пярэчыць разуму. Бо неразумна ж хацець размаўляць з кімсьці, хто альбо не можа, альбо не хоча цябе зразумець. Далей, гэта пярэчыць правілам усіх тых аўтараў, якія колісі пісалі пра мастацтва прамовы. А яны ўсе якраз найбольш аддавалі перавагу яснай і зразумелай прамове. Урэшце, нельга не лічыцца і з аўтарытэтам старажытных прамоўцаў і паэтаў абедзвюх моў (грэчаскай і лацінскай).— Л. Ч.), якія пісалі не менш выразна, чым таленавіта і дасведчана. Такім чынам, хай ніхто не лічыцца сябе добрым прамоўцам, калі не ўмее гаварыць ясна і пэўна.

ПЫТАННЕ III. ШТО ЗНАЧЫЦЬ МОВІЦЬ ПРЫГОЖА

Прыгажосць прамовы, адметная вартасць прамоўцы, складаецца не з адных толькі слоў, але патрабуе і сутнасці. Сапраўды, усякая прамова складаецца з сутнасці і слоў — кажа Крас: слова не будуць аргументаваныя, калі адхілішся ад сутнасці, і сутнасць не выйдзе на свет, калі не знайдзеш ёй адпаведных слоў.

* Крас — галоўны герой цыцэронавскага трактата «Аб прамоўцу».

Шмат існуе доказаў, што разважлівасць і ўсе набыткі філосафаў — гэта спадчына і прамоўцаў. Бо здавён прамоўцамі называлі тых, каго называлі і філосафамі. Настаўнікамі красамоўства і настаўнікамі мудрасці былі не розныя людзі, а тыя самыя. Пакуль што філосафы, пачынаючы з Сакрата, не адмовіліся ад красамоўства, засяродзіўшы ўвагу выключна на спасціжэнні сутнасці рэчаў. У іх, быццам у захопнікаў сваёй спадчыны,— кажа Крас — павінен прамоўца адабраць усё багацце сутнасці, каб зрабіць прамову на самай справе

прыгожай і яснай. Пад назвай сутнасці тут трэба разумець як самі аргументы, так і пэўны лад, парадак аргументацыі. Паколькі аргументы, не падмацаваныя філософіяй, часта выкарыстоўваюцца недасведчанымі людзьмі на сваю карысць, хай прамоўца пільна сочыць за tym, што ў яго аргументах хістка і цъмяна, што, наадварот, моцна і ясна, на чым трэба спыніцца больш уважліва, а што толькі сцісла згадаць. Наогул, ён не здоле прамаўляць трапна, паслядоўна, пераканаўча і не дасягне мэты, калі не авалодае спасціжэннем рэчаў і законамі дыялектыкі (г. зн. логікі.— Л. Ч.).

Але мне даводзілася назіраць памылковое меркаванне многіх людзей, якія пагарджаюць курсам вышэйших навук таму, што лічаць законы дыялектыкі прыдатнымі толькі на школьнія дыспуты і ні на што іншае. У падтрымку свайго меркавання яны згадваюць найперш пытанні, якія ў філосафіі разглядаюцца пры дапамозе шматлікіх тэарэтычных тэрмінаў, аднак жа нічога не даюць уладкаванию жыцця; гэта, напрыклад, правілы дыялектыкі, разумовыя сутнасці, дыстынкцыі, пункты, модусы рэчаў і г. д. Потым яны згадваюць такія прыклады з філософіі, у якіх, здавалася б, няма нічога карыснага для грамадской мудрасці. Што ж, даводзіцца філософіі цярпець кпіны з-за тых, хто, нават калі і здабудзе імя філосафіі, аднак мудрасці не здабудзе. На самай жа справе філософія з яе паняццямі не менш карысная грамадству, чым інтэлектуальнай прыродзе. Наш разум шмат абсурдных рэчаў выдумляе, як, напрыклад, казла-аленяў, хімеры, залатыя горы. Тым не менш нямала ён стварае і такіх рэчаў, якія высмеяць адважацца толькі бездары. Да гэтых вартасных рэчаў належаць законы інтэлекту і філософіі. Хоць ніхто з нармальных людзей не хоча застацца без разуму, але шмат знаходзіцца сярод людзей такіх, хто кепска ўмее карыстацца разумам. Зразумела, ніхто з людзей разважлівых не будзе ганьбіць філософію з-за тых узурпатораў, якія прысвойваюць сабе імя філосафіі, застаючыся бездарамі і невукамі, альбо адляноты сваёй, альбо па прыроднай тупасці. Філософскія пытанні і дыспуты не такія бескарысныя, як гэта можа здавацца. Калі разгледзеце будову чалавечага вока, дык можна ўбачыць шмат мізэрна малых рэчаў і, здавалася б, лішніх. Напрыклад, вадкасць, нервы, абалонкі, аднак менавіта яны ствараюць вока і даюць здольнасць зроку. Такім жа чынам трэба разважаць і наконт філософіі: таму яна змяшчае ў сабе шмат мудрага і надзвычай патрэбнага, што ад малых пытанняў уздымаецца да вяршыні чалавечага разумення і лёгка можа даследаваць, што ісціннае і справядлівае як у прыватных, так і ў грамадскіх справах. Шкада мне тых юнакоў, што пакідаюць школу, дасягнуўшы класа рыторыкі. Безумоўна, яны спыняюць сваю адукцыю якраз там, дзе павінны яе пачаць. У выніку невукі распаўсяджаюць павярхойнае ўяўленне пра лацінскую мову. Яны і ў астатніх навуках застаюцца таксама павярхойныя. Трохі могуць яны дапамагчы сабе чытаннем кніг, але ж і таго, што чытаюць; не разумеюць; як сляпы не адрознівае колераў, так і яны без філософіі, якая ёсьць найбольш ісціннае свято разуму, не здолеюць у творах

Ілюстрацыя з выданняў друкарні Віленскага універсітэта. XVII ст.

іншых людзей ацаніць ні вышыню прыродных талентаў, ні вытанчанасць эрудыцыі, ні сапраўднае харство мудрасці. Але дастаткова пра гэта сказана.

ПРАМОВА

1. Вельмі часта ў жыцці людзей здараецца шмат такога, што робіць жыццё няшчасным і цяжкім.
2. Калі б вы захацелі дазнацца прычыны гэтай з'явы, дык выветлілася б, што гэта не што іншае, як коснасць саміх людзей, з-за якой яны не могуць прадугледзець, як належна і шчасліва наладзіць жыццё. А лепш сказаць — не хочуць.
3. Таму што яны часцей падпарядкоўваюцца сляпым душэўным парыванням, чым здароваму разуменню.
4. З гэтай жа неразумнасці, я ўпэўнены, вынікае і лянівае невуцтва тых людзей, якія не ўсведамляюць неабходнасць красамоўства і пагарджаюць мастацтвам і навукай складання прамоў. Таму яны не павінны здзіўляцца, калі часта памыляюцца ў грамадскіх і прыватных справах, шмат такога робяць і шмат такога церпяць, чаго ні рабіць, ні цярпець не хацелі б.
5. На самай справе красамоўства — гэта пэўная вартасць і дасканаласць.

ласць чалавечай прыроды, яно настолькі карыснае чалавечай дзейнасці і маралі, што без яго не толькі нішто не можа як след адбываща ў грамадстве, але нават, здаецца, і само жыщё не можа існаваць. **6.** Я б не хацеў, каб сказанае мною пашыралася на тых прамоўцаў, якія памнажаюць нікчэмныя справы, надаючы ім неадпаведную веліч. **7.** Калі вы згодзіцесь даць мне час, каб пацвердзіць доказамі пачуцці маёй души, дык вы і самі, я спадзяюся, упэўніцесь пры дапамозе сваіх меркаванняў і разваг у тым, што пачулі ад мяне пра неабходнасць красамоўства. **8.** Менавіта з красамоўства бяруць свой пачатак грамадскае жыщё і ўвесь лад спарадкаваных адносін. Бо, навучыўшыся размаўляць, мы навучыліся сяброўству, выйшлі з палёў і лясоў у гарады і злучыліся ў грамадства. **9.** Як жа здолелі б мы суіснаваць і ўвогуле жыць, калі б не валодалі дарам мовы і размовы? Дзякуючы ёй мы раскрываем адно аднаму пачуцці сваёй души, дзякуючы ёй мы абмяркоўваем супольнае жыщё, абнародуем законы, вырашаем мірныя і ваенныя справы. Урэшце, дзякуючы ёй мы спасцігаем боскія прароцтвы, вучымся дабрачыннасці і разумнасці. **10.** Але калі хтосьці палічыць, што гэты прыродны дар — мова,— дадзены кожнаму пры нараджэнні разам з жыщём, не патрабуе ніякае працы, той, кажу я, хай зверне ўвагу на той факт, што не ўсе людзі карыстаюцца словамі так, як трэба мовіць чалавеку. **11.** Сапраўды, і ў музычным мастацтве недастаткова проста выдаваць гукі, біць па струнах і дзъмуць у флейту. Усё гэта трэба рабіць з веданнем справы. Існуе пэўная мера ў гуках, песня павінна быць гарманічная і спевы зладжаныя: у самім рытме існуе пэўны парадак, які спалучае асобныя гукі. Так і ў прамове недастаткова толькі вымаўляць слова, але трэба вельмі пільна прадугледзець, каб сказанае было і прыемнае, і ладнае, і адпавядала законам разумнасці. А таксама і голас павінен адпавядаць абставінам, бо слова ж аддаюцца на суд слыху. Рэч, неабходная тут,— гэта парадак і паслядоўнасць, якія вызначаюцца здаровым сэнсам. **12.** Безумоўна, мова — гэта адлюстраванне души. Па мове і нас пазнаюць, і мы пазнаём іншых, і што ў думках ёсць, праяўляеца. Трапна сказаў Дыяген: «Той збан не купляюць, які не звініць». Не інакш і прачалавека складваецца ўражанне, як па словах яго і мове. **13.** Гэта невыпадкова, што мы робім сабе шкоду легкадумным языком. Кожнаму выпадае ад людзей такі прысуд, якога заслугоўвае яго мова. **14.** Адсюль можна бачыць, якая ёсць патрэба ў мастацтве красамоўства. **15.** Гэта якраз тая навука, што фармуе прамоўцу і ўзважвае чалавечую мову на вагах розуму. Мастацтва красамоўства грунтуецца на правілах ад тым, у якім менавіта месцы і пра што трэба гаварыць, у якім парадку і паслядоўнасці, якімі словамі выкладаць аргументы справы. А таксама яно вызначае межы прамовы, каб яна не расцякалася і не расплывалася бязладна. Яно вынаходзіць і найлепшы спосаб уздзейння на свядомасць слухачоў. **16.** Дзякуючы гэтаму красамоўства мудрых людзей — гэта не што іншае, як мудрасць, якая змястоўна прамаўляе. З гэтага вынікае, што хто валодае красамоўствам, той валодае і муд-

расцю. Яны так узбагачаюць свае мовы мудрасцю, каб ува ўсё сказанае імі верылася, як у прадказанні аракулаў. **17.** Інакш глядзяць на рэчы тыя, хто пагарджае навукай красамоўства. Ты не памылішся, калі назавеш іх, услед за Квінтыліям, людзьмі, якія не так ісціну мовяць, як карыстаюцца праўдзівымі словамі для ўласбленні чагосьці ненадзейнага. **18.** І атрымліваецца з непазбежнасцю, што іх прамова па большасці ад разумнай меры ўхіляецца; ад таго, што ім невядомыя правілы рыторыкі, яны няздольныя прытрымлівацца законаў красамоўства, норм складання прамовы, сродкаў трапнага выказвання справы. **19.** Баюся я, каб той, хто душой паверыць у перавагу красамоўства, не прынізіў бы сапраўднай вартасці іншых навук. Ніхто не павінен адмаўляць, што яны прынеслі роду людскому шмат карысці. **20.** Вось філасофія, што даследуе прыроду рэчаў; вось астралогія, што назірае і тлумачыць нябесныя кругазварот; вось этыка, якая адносіны парадкуе; вось тэалогія, якая таямніцу веры тлумачыць. А медыцынскае мастацтва? А правазнаўства? Першае лечыць хваробы цела, другое справядлівае ад несправядлівага адрознівае. Ці ж гэта не вялікія навукі, вельмі карысныя роду людскому? Няўжо ж не! Якая вялікая іх вартасць, якая вялікая карысць, якая слава! **21.** І, аднак, не парушаючы справядлівасці ні да адной з іх, я ўсё-такі сцвярджаю, што чым яны магутней, тым больш патрэбы ў красамоўстве. **22.** Яны і сапраўды, як старожытныя казалі,— вынаходствы несмяротных багоў, але ж, аднак, і самі багі маюць патрэбу ў тлумачы Меркурый і ў яго красамоўстве. **23.** Безумоўна, што Меркурый між багоў — тое ж красамоўства між мастацтваў. Яму выпала з неба на зямлю апускацца, а красамоўству — ад вышэйших таямніц разуму да простага люду сыходзіць. Ен боскія права і законы людзям прынёс, а яно ўсім прынцыпы высакародных мастацтваў выкладае. Ен закліканы людзям абвясціць добры лёс, веліч, спакой і існаванне жыхароў неба, бо ў большасці ўсё гэта няправільна разумеецца. Хто возьмецца адмаўляць, што здабыткі якіх бы там ні было навук адно красамоўства здольнае дзянесці да людзей? **24.** І якую карысць, пытаюся я, атрымалі б мы, калі б філосафы толькі ў сваіх школах аб прыродзе рэчаў разважалі, а матэматыкі толькі на пяску крэслі рух зорак? Ці адны законы справядлівасці, а другія сродкі ад хвароб вынаходзілі б, не пакідаючы свайго дому? Альбо іншыя разважалі б пра звычаі толькі ў коле бліжэйшых сяброў, і ніхто не выносіў бы на абмеркаванне пытанняў веры? Ці ж гэта ўсё, будучы ў сабе замкнутае, здольнае было б паслужыць на карысць людзям? І каму ж, урэшце, не здаліся б усе гэтыя клопаты пустымі і марнымі? **25.** Але там, дзе красамоўства дае мастацтвам магчымасць раскрыцца, ўсё цяжкае і чужое чалавечаму разуменню ператвараецца ў лёгкае, зразумелае і плённае. Таму што красамоўства так раскрывае людзям прычыны рэчаў, каб вывесці з цемры невуцтва неадукаваны народ, і так растлумачвае рух свяціл, каб нічога выпадковага ў свеце ўжо нельга было прыдумаць. Яно так разважае пра хваробы, каб адначасова вылечыць і не-

Ілюстрацыя з выданняў друкарні Віленскага універсітэта. XVII ст.

мач души. Так выкладае законы, каб адхіліць людзей ад несправядлівасці. Пра дабрачынасці так мовіць, каб звычаі людзей спарадкаваць па разумнай меры. Так тлумачыць боскія таямніцы, каб найглыбейшую пашану да боскай велічы ў класці ў души слухачоў.

26. А калі ўсё гэта прыносіць нам столькі карысці, то ўжо ніхто не павінен адмаўляць вышэйшай неабходнасці ў красамоўстве, дзякуючы якому ўсе навукі аказваюцца плённыя ў жыцці смяротных. Але, папраўдзе, хай застануцца сярод гэтых сціплых ухваленняў толькі тыя, якія ваша добрая воля пажадае ў памяці пакінуць. Які яшчэ да ўсяго сказанаага доказ дадаць, што красамоўства выяўляе нябеснасць і відавочную магутнасць боскасці?.. **28.** У якіх бы дабротах ні вызначаліся выгоды, жыццё — само яно — жыццё вышэй за ўсё. Значыцца, калі само жыццё ўзвышаецца над усімі рэчамі, дык ахова жыцця пераўзыходзіць па вартасці іншыя жыццёвыя каштоўнасці. **29.** Дык чым большым засведчыць карысць красамоўства, як не карыснасцю яго для здаровага жыцця роду людскага? **30.** Але, аказваецца, даўно ўжо аб праўдзівасці абедзвюх гэтых рэчаў вынесла свой прысуд геніяльная антычнасць, калі вымысліла, каб Меркурый чарадзейнай палачкай выклікаў душы нябожчыкаў з падземнага царства. Яны, людзі антычнасці, захацелі, каб гэта быў бог красамоўства. Ці ж не найлепшым чынам яны праз гэту думку выказалі боскую сілу красамоўства, лічачы, што яно з бездані смерці і з самога падземнага царства здольнае ўратаваць людзей? **31.** А ці не нагадаць мне зараз (калі вы сёння згодныя слухаць мяне бясконца), што намаганнямі красамоўства можна ўратавацца ад грознай небяспекі, зберагчы і жыццё, і здароўе? **32.** Паводле меркавання Дэметрыя Фалерскага, што значыць зброя на вайне, тое самае і прамова ў грамадскім жыцці. **33.** На вайне воі не толькі асабістую, але і грамадскую бяспеку зброяй абараняюць; і той самай зброяй яны і ворага перамагаюць, і радзіму ахоўваюць; а ў мірны час моц зброі набывае красамоўства, якое асуджае вінаватых і абараняе нявінных, служыць дабрабыту і бяспечы як усяго грамадства, так і асобных грамадзян.

34. Таму мудры Сакрат, не вагаючыся, аддаваў перавагу красамоўству, а не багаццю. Хоць жыццё ў непрыяцеля можа быць выкуплена за золата, усё ж' высакародней жыццё абароніць зброяй, а для годнасці больш пачэсна і для бяспекі больш надзейна карыстацца абаронай красамоўства, чымсьці абаронай грошай. **35.** Бо валоданне багаццямі марнае і не трывалае, а валоданне красамоўствам надзейнае і несмяротнае. Усё, што ў грошах ацэньваецца, недасканалае: скарыстоўваецца ж багацце на тое, над чым і пэўнасць, як і няпэўнасць прыроды, а таксама і нетрываласць лёсу маюць сваю ўладу. А дух, поўны мудрасцю, сам сабе скарбнік, правадыр і ваўнік. Ен і таварыш у парадах, і верны спадарожнік. **36.** Я лічу, што больш карысці, больш моцы дзяржаве здольны прынесці адзін аратар, чым шматлікія палкаводцы. **37.** Звярніце погляды на першы горад народаў (Рым.— Л. Ч.), у ім вы знайдзецце сярод тых, што зрабілі паслугі грамадству, больш адвакатаў, чым ваенных

кіраунікоў. Сярод многіх дастаткова прыгадаць аднаго толькі Марка Тулія (Цыцэрон.— Л. Ч.), самага надзейнага і сведку, і адваката ў нашай справе. Якога ж палкаводца вы супрацьпаставіце гэтаму аратару, якому два вялікія правадыры, Пампей і Цэзар, такую ўзнеслі хвалу, што адзін лічыў, быццам айчына яму жыццём абавязана, а другі адзначыў ягоныя заслугі на службе годнасці і велічы рымскага народа? **38.** Ці ж магчыма знайсці больш адпаведны прыклад для ўшанавання тых якасцей, якія нараджаюць славу? Бо калі мы парыўнаем змову Каціліны з ваеннымі дзеяннямі суседніх плямёнаў, а дзеянні палкаводца з дзеяннямі прамоўцы, дык, можа, хтосьці і скажа, што адолькавая небяспека пагражала дзяржаве з абудвух бакоў, але ніхто не скажа, што рымлянам у адолькавую цану абышлося і знешніх ворагаў перамагчы, і дзяржайную здраду задушыць. Дзеля войн жа патрабуюцца вялізныя выдаткі, і чым больш пагрозлівия ворагі, tym большая колькасць патрэбна зброі, вояў і грашовых выплат ім. А чым іншым здабываюцца самыя бліскучыя ваенныя перамогі, як не праліццём крыві? Хай той, хто запаняверыцца, згадае войны рымлян: ці не больш у іх было жалобы па загінуўшых воях, чым радасці ад перамог палкаводцаў?

А ў гэты ж час наш пасланец Палады (Цыцэрон.— Л. Ч.) і падаткаў не збіраў, і на ёмнікаў не наймаў, і на салдат грошай не траціў, але ж tym не менш правёў вайну, за ўсе іншыя войны цяжэйшую, і нікога жыцца не пазбавіў, апроч злачынцаў. I ўсім іншым жыццё дараваў, калі ад столькіх галоў адвёў пагрозлівия мячы змоўшчыкаў, ды не ваенай сілай, а выключна сваім аўтарытэтам і ўменнем прамаўляць. **39.** О красамоўства, найлепшы дар усемагутнага бoga! Папраўдзе ты дасканалае і цудоўнае дабрадзейства, пасланое небам на добро людзям! **40.** Ты променъ боскага разуму і вястун Слова таго, якое, у чалавечым ablічы на зямлю сышоўшы, потым справу роду людскага перад судом Айца свайго абароніць. **41.** Ад яго атрымалі мы ў шчаслівую долю — свабоду палонных, здароўе хворыя, жыццё паміраючыя, вечную ласку няшчасныя і знямоглыя. **42.** I каб памяць і плён такой міласці былі вечныя ў народзе, гэтае ж красамоўства натхнє вучняў сваіх духам сваім. **43.** Як жа гэтае спалучэнне бога і чалавека ўзвышае годнасць нашай прыроды да нябесаў! Гэтае дачыненне да мовы, нябесамі пасланай, такое высакародства надае нашай моўнай здольнасці, што нічога не існуе на зямлі такога, што магло б параўнанца з ёю годнасцю альбо сілай уздзеяння. Што ж трэба сказаць пра пасланні апосталаў, якія дасягнулі краю зямлі і асвятлілі дні свету? Бо нельга ж не ўбачыць, якая цемра ахінае разум смяротных, калі згадаць звычаі народаў, законы грамадства, норавы людзей, апаганяванне святынь, свавольства, поўнае ўсялякай дзёрзкасці. **44.** Ці ж не маю я права мовіць, што ад усіх гэткіх, што сталі будзённымі, так укаранелых няшчасцяў роду людскага менавіта

красамоўства нямногіх людзей магло б даць лекі? О так, мы перакананыя, што адно яно і можа служыць сведкам боскасці. **45.** Бо калі сын усемагутнага Айца сышоў на зямлю і пакутаваў сярод нас, ён не ўзяў сабе ў паслядоўнікі людзей адметнага роду: не хацеў багатых, магутнасцю і гонарам адзначаных, якія бачылі дабрачыннасць у дасягненні славы, не хацеў і тых, што страшылі зброяй, мужоў, у ваенным мастацтве дасведчаных. Але менавіта тых узяў у паслядоўнікі, у каго дух быў руплівай верай падрыхтаваны да пакоры і выяўлялася схільнасць да красамоўства. На іх усклаў ён клопат і тады, на пачатку, і ў наступныя часы — прасвяцляць простых людзей і несці ўсім хрысціянскія запаведзі. **46.** Каб уразумелі ўсе людзі, што і ў красамоўстве яны маюць такую патрэбу, як і ў жыцці, і ў вечным шчасці. **47.** Такія самыя і ў мяне мэта і імкненне, скажа прамоўца, каб сведчыць пра праведнасць боскай спадчыны. Дык вось, спыняюся на гэтым і разам з вамі ветразі прамовы на нядоўгі час апушчу. **48.** Вялікая справа — здольнасць прамаўленне спалучыць з законамі справядлівасці, вялікая — перадаць людзям здабыткі ўсіх іншых навук, вялікая справа — ахоўваць цялеснае жыццё, вялікая — спрыяць здароўю душы. Калі пераканаецца ў перавазе красамоўства, пра якую і я вам гаварыў, і ўласны ваш вопыт будзе сведчыць, дзейнічайце самі, бо спрыяюць вам і час, і ўзрост. Што гэтая навука і вам, і айчыне, і ўсяму роду людскому больш чым неабходная — і самі ўразумейце, і іншых пераканайце сваім прыкладам і аўтарытэтам.

Прадмова і пераклад з лацінскай
Ларысы ЧАРНЫШОВАЙ

Хроніка культурнага жыцця

У студзені 1987 г. пры Беларускім фондзе культуры была створана грамадская камісія «Вяртанне» на чале з загадчыкам аддзела Інстытута літаратуры АН БССР кандыдатам філалагічных навук Адамам Іосіфавічам Мальдзісам.

У 1989 г. беларускі навуковец і даследчык наведаў Лондан, дзе сустрэўся з нашым суайчыннікам Анджэем Цеханавецкім, які перад гэтым па запрашэнню беларускага таварыства «Радзіма» і Беларускага фонду культуры пабываў у нашай рэспубліцы.

А. Цеханавецкі перадаў праз А. Мальдзіса ў дар Беларускому фонду культуры унікальны слуцкі пояс і каштоўны старадрук «Книга о вере единой истинной православной» і пажадаў, каб гэтыя скарбы занялі належнае месца ў Музее старожытнай беларускай куль-

туры АН БССР і ў Полацкім музее беларускага кнігадрукавання.

Сувязі з суайчыннікам па-ранейшаму падтрымліваюцца. У рэспубліцы плануеца арганізація з дапамогай замежных беларусаў выстаўкі англійскага, французскага і італьянскага жывапісу, выданне кніг па генеалогіі беларускай інтэлігенцыі. Прэзідыум Савецкага фонду культуры, прэзідыумы яго аддзяленняў у саюзных рэспубліках маюць цяпер магчымасць за кошт уласных сродкаў прымаць у СССР замежных грамадзян-дарыцеляў.

На рускай, беларускай, англійскай, французскай, іспанскай і німецкай мовах надрукованы «Зварот Беларускага фонду культуры», накіраваны на адресы 23 клубаў, што аб'ядноўваюць нашых суайчыннікаў у Аргенціне, Аўстраліі, Англіі, Бельгіі, Канадзе, ЗША, Швейцарыі, Уругваі, ФРГ і іншых краінах свету.

НОВЫ ЗАПАВЕТ ГОСПАДА НАШАГА ІСУСА ХРЫСТА ПАВОДЛЕ МАЦВЕЯ СВЯТОЕ ДАБРАВЕСЦЕ

Раздел 12

ІСУС БАРОНІЦЬ СВАІХ ВУЧНЯЎ, ШТО РВАЛІ КАЛОССЕ Ў СУБОТУ

1 У той час ішоў Ісус у суботу збажыною; а вучні Яго прагаладаліся, дык пачалі зрываць калоссе і есці.

1 Друг. 23, 255. Мар. 2, 23. Лук. 6, 1.

2 Фарысеі ж, убачыўши гэта, сказалі Яму: вось, Твае вучні робяць тое, чаго нельга рабіць у суботу.

3 А Ен сказаў ім: хіба вы не чыталі, што зрабіў Давід, калі прагаладаўся сам і тыя, што былі з ім?

4 Як ён увайшоў у Божы дом і еў ахварыныя хлябы, якіх нельга было есці ні яму, ні тым, што былі з ім, а толькі адным святарам?

1 Цар. 21, 6; Мар. 2, 26; Лук. 6, 4;
Зых. 29, 32.

5 Або ці не чыталі вы ў законе, што суботамі святары ў святыні апаганываюць суботу ды невінаватыя яны?

Лев. 8, 31; 24, 9.

6 А Я кажу вам, што тут ёсць Большы, чым святыня.

7 Калі б вы разумелі, што значыць: «міласэрнасці хачу, а не ахвары», то не асуджалі б невінаватых.

Ос. 6, 6; Мацв. 9, 13.

8 Но Сын Чалавечы — гаспадар і суботы.

ІСУС ВЫЛЕЧВАЕ Ў СУБОТУ СУХАРУКАГА

9 І, выйшаўши адтуль, прыйшоў Ен у іх сінагогу.

Мар. 3, 1; Лук. 6, 6.

10 І вось быў там чалавек, што меў сухую руку. І спыталіся ў Яго, кажучы: ці можна суботамі лячыць? — каб абвінаваціць Яго.

11 А Ен сказаў ім: ці ёсць між вас ча-

лавек, што, меўши адну авечку, калі яна ўпадзе ў суботу ў яму, не возьме яе і не выцягнё?

12 Наколькі ж чалавек лепши за авечку? Значыць, можна ў суботы рабіць дабро.

13 Тады кажа чалавеку: выцягні сваю руку; і той выцягнуў, і зрабілася яна здаровая, як другая.

14 Фарысеі ж, выйшаўши, учынілі раду супроць Яго, як бы яго загубіць.

15 Але Ісус, уведаўши, адышоў адтуль.

СПРАЎДЖВАЕЦЦА ПРАРОЦТВА ІСАІ

І пайшоў услед за ім вялікі натоўп, і Ен вылечыў іх усіх;

16 І Ен наказаў ім суроўа, каб не аб'яўлялі пра Яго;

17 Каб спраўдзілася сказанае праз Ісаю, прарока, які кажа:

18 «Вось Мой Сын, Якога Я абраў, Мой улюблёны, якому спрыяе душа Мая. Ускладу Мой дух на Яго, і Ен абвесціць суд народам.

Іс. 42, 1—4.

19 Ен не будзе сварыща, ані крычаць; ніхто не пачуе на вуліцах Яго голасу.

20 Ен надломленай чараціны не дадоміць і кноту, што тлее, не загасіць, аж пакуль не давядзе суд да перамогі.

21 І на Яго імя будуць спадзявацца народы».

ІСУС АДКІДАЕ АБВІНАВАЧАНІ ФАРЫСЕЯЎ, НІБЫТА ЕН КАРЫСТАЕЦЦА СІЛАЮ ВЕЛЬЗЕВУЛА

22 Тады прывялі да Яго апантанага — сляпога і нямога; і Ен вылечыў яго, так што сляпы і нямы пачаў і гаварыць, і бачыць.

Лук. 11, 14.

23 І дзівіўся ўвесь народ і казаў: ці ж гэта не Сын Давідаў?

24 Фарысеі ж, пачуўши, сказалі: Ен выганае дэманаў не інакш, як Вельзевулам, князем дэманаў.

Мацв. 9, 34. Мар. 3, 22. Лук. 11, 15.

* Працяг. Пачатак гл.: «Спадчына», 1989, № 2, 1990, № 1.

Евангеліст Мацвей. Роспіс на дрэве. Пачатак XVII ст. Вёска Дабраслаўка Брэсцкай вобл. (Цяпер экспанат захоўваецца ў МСБК АН БССР).

25 Але Ісус, ведаючы іх думкі, сказаў ім: кожнае царства, падзяліўшыся само супроць сябе, спустошыща; і кожны горад і дом, падзяліўшыся сам супроць сябе, не ўтрымаецца.

Мар. 3, 24; Лук. 11, 17.

26 І калі сатана выганяе, то ён раздзяліўся сам супроць сябе: як жа ўтрымаецца яго царства?

27 І калі Я Вельзевулам выганяю дэманаў, то вашы сыны кім выганяюць? Таму яны будуць вашымі суддзямі.

28 А калі Я Божым Духам выганяю дэманаў, значыць, дасягла вас Божая Царства.

29 Або як можа хто ўвайсці ў дом дужага і захапіць яго скарб, калі раней не звяза дужага? І тады абраубе яго дом.

30 Хто не са Мною, той супроць Мяне; і хто не збірае са Мною, той раскідае.

ГРЭХ ПЕРАД ДУХАМ СВЯТЫМ

31 Таму кажу вам: кожны грэх і знявага дарующа людзям; а знявага Духа не даруеца.

Мар. 3, 28; Лук. 12, 10; 1 Іаан. 5, 16.

32 І калі хто скажа слова супроць Сына

Чалавечага, даруеца яму; а хто скажа супроць Святога Духа, не даруеца яму ані ў гэтым веку, ані ў будучым.

33 Або прызнайце дрэва добрым і яго плод добрым; або прызнайце дрэва благім і плод яго благім, бо з плоду пазнаецца дрэва.

34 Выпадлі гадзючыя, як вы можаце казаць добрае, калі вы ліхія? Бо ад перапоўненасці сэрца вусны гавораць.

Лук. 6, 45.

35 Добры чалавек з добрата скарбу сэрца выносіць добрае; а ліхі чалавек з ліхога скарбу выносіць ліхое.

36 Кажу ж вам, што за кожнае пустое слова, якое скажуць людзі, дадуць яны адказ у судны дзень;

37 Бо паводле сваіх слоў будзеш апрауданы і паводле сваіх слоў будзеш асуджаны.

Лук. 19, 22.

ЗНАК ІОНЫ-ПРАРОКА

38 Тады ў адказ некаторыя з книжнікаў і фарысеяў сказаі: Настаўнік, хочам ад Цябе знак бачыць.

Мацв. 16, 1; 1 Кар. 1, 22.

39 А Ен у адказ сказаў ім: род ліхі і пे-
ралюбны шукае знаку; ды знаку яму не дадуць, апроч знаку Іоны-прапорка;

Лук. 11, 29.

40 Бо як быў Іона ўсярэдзіне кіта трывалі і трывалі ночы, так будзе Сын Чалавечы ў сэрцы зямлі трывалі і трывалі ночы.

Іон. 2, 1.

41 Людзі ніневійскія ўстануць на суд з гэтым родам і асудзяць яго; бо яны пакаяліся ад Іонавай казані; і вось тут Больши, чым Іона.

Іон. 3, 5; Лук. 11, 32.

42 Царыца з поўдня стане на суд з гэтым родам і асудзяць яго; бо яна з краю зямлі прыйшла паслухаць Саламонаву мудрасць; і вось тут Больши, чым Саламон.

З Цар. 10, 1; 2 Пар. 9, 1; Лук. 11, 31.

НЯЧЫСТЫ ДУХ І ПАРОЖНІ ДОМ

43 А калі нячысты дух выходзіць з чалавека, то блукае бязводнымі мясцінамі, шукаючы спакою, і не знаходзіць.

Лук. 11, 24.

44 Тады кажа: вярнуся ў мой дом, з якога выйшаў; але, прыйшоўшы, знаходзіць яго парожнім, вымеченым і прыбранным.

45 Тады ён ідзе і прыводзіць з сабою сем іншых духаў, больш ліхіх, чым сам, і, увайшоўшы, яны жывуць там; і зробіцца для таго чалавека апошніе горш за першыя. Так будзе і гэтаму ліхому роду.

2 Пят. 2, 20; Яўр. 6, 4.

ХТО ІСУСАВА РАДНЯ

46 Калі Ен яшчэ казаў да народу, вось Маці і Яго браты стаялі на дварэ, хочучы з Ім гаварыць.

Мар. 3, 31; Лук. 8, 19.

47 І сказаў нехта Яму: вось, Твае Маці і Твае браты стаяць на дварэ і хочуць гаварыць з Табою.

48 А Ен у адказ сказаў таму, хто гаварыў да Яго: хто Мая маці? І хто Мае браты?

49 І, паказаўши Сваёю рукой на вучняў Сваіх, сказаў: вось Мая маці і Мае браты.

50 Бо хто будзе выконваць волю Майго Бацькі, што ў нябёсах, той Мне брат, і сястра, і маці.

Іаан. 15, 14.

Раздел 13

ІСУС НАВУЧАЕ НАРОД ПРЫПАВЕСЦЯМІ. СЕЙБІТ ВЫЙШАЎ СЕЯЦЬ

1 У той жа дзень выйшаўши з дому, Ісус сеў каля мора;

Мар. 4, 1; Лук. 8, 4.

2 І сабралася да Яго мноства народу, так што Ен увайшоў у човен і сеў, а ўвесь народ стаяў на беразе.

3 І навучаў іх многаму ў прыпавесцях, кажучы: вось, выйшаў сейбіт сеяць;

4 І калі ён сеяў, адно ўпала край дарогі, і наляцелі птушкі і падзяўблі яго.

5 Другое ж упала на камяністы грунт, дзе няшмат было зямлі; і зараз жа паўзыходзіла, бо глеба была неглыбокая;

6 А калі ўзышло сонца — выгарала і, таму што не мела карэння, засохла.

7 Іншае ж упала ў церні, і ўзняліся церні і заглушилі яго.

8 Іншае ж упала на добрую зямлю і дало плён: адно ў сто разоў, а другое ў шэсцьдзесят, іншае ж у трывцаць.

9 Хто мае вушки, няхай чуе!

НАВОШТА ІСУС КАЗАЎ ПРЫПАВЕСЦЯМІ

10 І, падышоўши, вучні сказалі Яму: навошта прыпавесцямі кажаш Ты ім?

11 Ен жа сказаў ім у адказ: таму што вам дадзена ўведаць таямніцы Нябеснага Царства, а тым не дадзена.

12 Бо хто мае, таму будзе дадзена і прыспараць будзе, а хто не мае, у таго адымеца і тое, што мае.

Мар. 25, 29; Мар. 4, 25;
Лук. 8, 18; 19, 26.

13 Дзеля таго прыпавесцямі ім кажу, бо яны гледзячы не бачаць і слухаючы не чуюць і не разумеюць.

14 І спраўджаеца на іх прароцтва Ісаі, якое кажа: «слыхам слухаць будзеце, а не зразумееце; зрокам глядзець будзеце, а не ўбачыце;

Іс. 6, 9—10; Мар. 4, 12; Лук. 8, 10; Іаан. 12, 40; Дзеян. 28, 26; Рым. 11, 8.

15 Бо атлусцела сэрца гэтых людзей, і вушамі туга чуюць, і вочы свае заплюшчылі, каб не бачыць вачыма, і вушамі не чуюць, і сэрцам не зразумець, і не павярнуцца, каб Я вылечыў іх».

16 Ваши ж шчаслівыя вочы, што бачаць, і вушки ваши, што чуюць.

Лук. 10, 23.

17 Папраўдзе кажу вам: шмат якія прарокі і праведнікі хацелі бачыць тое, што вы бачыце, і не ўбачылі, і чуюць тое, што вы чуеце, і не пачулі.

1 Пят. 1, 10.

18 Дык услухайцесь вы ў прыпавесць пра сейбіта.

Мар. 4, 15; Лук. 8, 11.

19 Да кожнага, хто чуе слова пра Царства і не разумее, прыходзіць ліхі і крадзе пасяяне ў яго сэрцы: гэта пасяяне край дарогі.

20 А пасяянае на камяністым грунце — гэта той, хто чуе слова і тут жа з уцехаю прымае яго.

21 Ды не мае карэння ў сабе — і нясталы; калі ж настае ўціск і ганенне за слова, тут жа спакушаецца.

22 А пасяянае ў церні — гэта той, хто чуе слова, але турботы гэтага веку і падман багацця душаць слова — і яно астаетца без плоду.

23 А пасяянае ў добрую зямлю — гэта той, хто чуе слова і разумее; ён і прыносіць плод; і дае адзін — у сто разоў, а другі — у шэсцьдзесят, а іншы — у трывцаць.

ПРЫПАВЕСЦЬ ПРА ПШАНІЦУ І КУКОЛЬ

24 Іншую прыпавесць падаў Ен ім, кажучы: падобнае Нябеснае Царства да чалавека, што пасяяў добрае насенне на полі сваім;

25 Калі ж людзі спалі, прыйшоў яго вораг і пасяяў куколь між пшаніцы і пайшоў.

26 А калі ўзышла зеляніна і дала плён, тады і паказаўся куколь.

27 І, прыйшоўши, гаспадаровы рабы сказалі яму: гаспадар, ці не добрае насенне пасяяў ты на сваім полі? Адкуль жа куколь?

28 Ен жа сказаў ім: варожы чалавек гэта зрабіў. А рабы сказалі яму: дык хошаць, мы пойдзем, выберам яго?

29 А ён ім кажа: не, каб часам, выбирайчы куколь, вы разам з ім не вырвалі з коранем пшаніцы.

30 Пакіньце расці разам і тое, і другое да жніва; а ў жніво я скажу жняцам: збярыще спярша куколь і звяжыще яго ў пучкі, каб спаліць іх; пшаніцу ж збярыце ў маё гумно.

ПРА ГАРЧЫЧНАЕ ЗЕРНЕ

31 Іншую прыпавесць падаў Ен ім, кажучы: падобнае Нябеснае Царства да гарчычнага зярняці, якое чалавек узяў і пасеяў на сваім полі;

Мар. 4, 30; Лук. 13, 18.

32 Хоць яно меншае за ўсялякае насенне; але, калі вырастаете, яно большае за агародніну і робіцца дрэвам, так што птушкі нябесныя прылітаюць і ўюць гнёзды ў голлі яго.

АБ РОШЧЫНЕ

33 Іншую прыпавесць сказаў Ен ім: падобнае Нябеснае Царства да рошчыны, якую жанчына, узяўши, паклала ў трывмеры мукі, аж пакуль не ўкісла ўсё.

Лук. 13, 20.

34 Гэта ўсё сказаў Ісус у прыпавесцях народу, і без прыпавесці не казаў ім;

Мар. 4, 33.

35 Каб спраўдзілася сказанае праз прарока, які кажа: «раскрыю ў прыпавесцях вусны Мае; расскажу таямніцы ад стварэння свету».

Пс. 48, 4; 77, 2.

36 Тады, пакінуўши народ, Ісус увайшоў у дом; і падышлі да Яго вучні Яго, кажучы: растлумач нам прыпавесць пра куколь у полі.

37 Ен жа сказаў ім у адказ: той, хто сее добрае насенне,— Сын Чалавечы;

38 А поле — свет; добрае насенне — гэта сыны Царства, а куколь — сыны ліхога;

39 А вораг, што пасеяў яго,— д'ябал, а жніво — сканчэнне веку; а жняцы — анёлы.

Іайл. 3, 13; Адкр. 14, 15.

40 Гэтак, як збіраюць куколь і спальваюць агнём, так будзе пры сканчэнні веку.

41 Пашле Сын Чалавечы анёлаў Сваіх, збяруць з Царства Яго ўсе спакусы і тых, што чыняць беззаконне,

42 И ўкінуць іх у вогненнью печ; там будзе плач і скрыгат зубоў.

43 Тады праведнікі будуць зязьць, як сонца ў Царстве іх Бацькі. Хто мае вушы, няхай чуе!

Дан. 12, 3.

ПРЫПАВЕСЦІ ПРА СКАРБ, ПЕРЛ і НЕВАД

44 Зноў жа падобнае Нябеснае Царства да закапанага ў полі скарбу, які знайшоў чалавек і ўтаіў, і ад сваёй радасці ідзе і прадае ўсё, што мае, і купляе тое поле.

45 Зноў жа падобнае Нябеснае Царства да купца, які шукае добрых перлаў;

46 Знайшоўши адзін шматкаштоўны перл, ён пайшоў і прадаў ўсё, што меў, і купіў яго.

47 Зноў жа падобнае Нябеснае Царства да невада, закінутага ў мора, які сабраў рыбу ўсялякага роду;

48 Калі ён напоўніўся, яго выцягнулі на бераг і, сеўши, сабралі добрую ў судзіны, а благую выкінулі вон.

49 Гэтак будзе пры сканчэнні веку: выйдуць анёлы і аддзеляць ліхіх ад праведнікаў,

50 И кінуць іх у вогненнью печ, там будзе плач і скрыгат зубоў.

51 Ці вы зразумелі ўсё гэта? Яны кажуць Яму: так!

52 Ен жа сказаў ім: таму кожны кніжнік, што навучаны Нябеснаму Царству, падобны да гаспадара, які выносіць свае скарбніцы новае і старое.

НЯМА ПРАРОКА БЕЗ ПАШАНЫ

53 И было: калі скончыў Ісус гэтыя прыпавесці, Ен пайшоў адтуль;

54 И, прыйшоўши ў Сваю бацькаўшчыну, вучыў іх у сінагозе іх, так што яны дзівіліся і казалі: адкуль у Яго гэтая мудрасць і сілы?

Мар. 6, 1; Лук. 4, 16.

55 Ці не цеслеў Ен сын? Ці не маці Яго называецца Марыя, і браты Яго Іакаў, Іасій, Сіман і Юда?

Іаан. 6, 42.

56 И ці сёстры Яго не ўсе з намі? Адкуль жа ў Яго ўсё гэта?

57 И засумняваліся ў Ім. Ісус жа сказаў ім: няма прарока без пашаны, хіба толькі ў бацькаўшчыне сваёй і ў доме сваім.

Мар. 6, 4; Лук. 4, 24; Іаан. 4, 44.

58 И не зрабіў там многіх цудаў праз нявер'е іх.

Раздел 14

ЗНЯВОЛЕННЕ і СМЕРЦЬ ІААНА ХРЫСЦІЦЕЛЯ

1 У той час пачуў Ірад-тэтрапах поглас пра Ісуса,

Мар. 6, 14; Лук. 9,7.

2 И сказаў Ен сваім слугам: гэта Іаан

Хрысціцель; ён уваскрос з мёртвых, і таму цуды творацца ім.

3 Бo Ірад, схапіўшы Іаана, звязаў і зняволіў яго ў цямніцу з-за Ірадыяды, жонкі Філіпа, свайго брата;

Мар. 6, 17; Лук. 3, 19.

4 Таму што Іаан казаў яму: нельга табе мець яе.

5 I хацеў яго забіць, але баяўся народу, бо лічылі яго за прарока.

6 А калі быў Ірадаў дзень нараджэння, Ірадыядзіна дачка танцевала перад гасцямі і спадабалася Іраду;

7 Таму ён з клятваю абяцаў ёй даць, чаго б яна ні папрасіла.

8 А яна, падвучаная сваёю маці: дай мне,— сказала,— тут на талерцы галаву Іаана Хрысціцеля.

9 I засмуціўся цар, але дзеля клятвы і тых, што ўзлягалі з ім, загадаў даць ёй;

10 I, паслаўшы, аbezгаловіў Іаана ў цямніцы.

11 I прынеслі яго галаву на талерцы і аддалі дзяўчыне; і яна аднесла сваёй маці.

12 Вучні ж яго, прыйшоўшы, узялі цела і пахавалі яго і, пайшоўшы, рассказалі Іесусу.

ІСУС НАКАРМІЎ ПЯЦЬ ТЫСЯЧ ЧАЛАВЕК

13 I, пачуўшы, адплыў Іесус самотна чоўнам у пустэльнае месца. I, прачуўшы, народ пайшоў услед за ім пешкі з горада.

Мар. 6, 32; Лук. 9, 10.

14 I, калі выйшаў Іесус, убачыў шмат народу і злітаваўся над імі і вылечыў іх хворых.

15 А калі настаў вечар, падышлі да Яго вучні Яго, кажучы: пустэльнае гэта месца, і ўжо час позні; адпусці народ, каб пайшлі ў вёскі і купілі сабе яды.

16 А Іесус сказаў ім: не трэба ім адыходзіць; дайце вы ім паесці.

17 А яны кажуць Яму: не маем тут, толькі пяць хлябоў і дзве рыбы.

Мар. 6, 38; Лук. 9, 13; Іаан. 6, 9.

18 Ен жа сказаў: прынясіце Мне іх сюды.

19 I, загадаўшы натоўпу ўзлегчы на траву, узяў пяць хлябоў і дзве рыбы і, паглядзеўшы на неба, блаславіў і, ламаючы, даваў вучням хлябы, а вучні — народу.

20 I елі ўсе і наеліся; а з пазасталых кавалкаў назбіралі дванаццаць поўных кошыкаў.

21 А тых, што елі, было каля пяці тысяч мужчын, апроч жанчын і дзяцей.

ІСУС ІДЗЕ ПА ВАДЗЕ

22 I зараз жа загадаў Ен Сваім вучням увайсці ў човен і плысці раней за Яго на другі бок, пакуль Ен не адпусціць народ.

23 I, адпусціўшы народ, Ен узышоў на гару ў адзіноце памаліцца, і, калі настаў вечар, адзін быў там.

Мар. 6, 46; Іаан. 6, 15.

24 А човен ужо быў на сярэдзіне мора, і яго кідала хвалі, бо вецер быў супроцьны.

25 У чацвёртую ж начную варту падышоў да іх Іесус, ступаючы па моры.

26 I, убачыўшы, як Ен ідзе па моры, вучні ўстрывожыліся, кажучы: гэта здань; і са страху закрычалі.

27 Але Іесус зараз жа загаварыў з імі, кажучы: супакойцесь; гэта Я, не бойцесь.

28 У адказ жа яму Пётр сказаў: Госпадзе, калі гэта Ты, загадай мне ісці да Цябе па вадзе.

29 А Ен сказаў: ідзі. I, ступіўшы з чоўна, Пётр пайшоў па вадзе, каб падысці да Іесуса.

30 Але, бачачы моцны вецер, спалохаўся; і, пачаўшы тапіцца, закрычаў, кажучы: Госпадзе, ратуй мяне!

31 I зараз жа Іесус працягнуў руку, схапіў яго і кажа яму: малаверны, навошта засумняваўся?

32 I, калі яны ўвайшлі ў човен, вецер суняўся.

33 А тыя, што былі ў чоўне, падышоўши, пакланіліся Яму, кажучы: Ты сапраўды Сын Божы.

ВЫЛЕЧВАННЕ ХВОРЫХ У ЗЯМЛІ ГЕНІСАРЭЦКАЙ

34 I, пераправіўшыся, прыбылі яны ў зямлю Генісарэцкую.

Мар. 6, 53.

35 I жыхары тае мясцовасці, пазнаўши Яго, наказалі па ўсёй той ваколіцы; і прынеслі да Яго ўсіх хворых;

36 I прасілі Яго, каб толькі дакрануцца да краю Яго вонраткі; і хто дакрануўся, паправіўся.

Раздел 15

БОЖЫЯ ЗАПАВЕДЗІ І ЛЮДСКІЯ ЎСТАВЫ

1 Тады падыходзяць да Іесуса іерусалімскія кніжнікі і фарысеі, кажучы:

Мар. 7, 1.

2 Чаму Твае вучні парушаюць уставу старэйшых? бо не мыюць сваіх рук, калі ядуць хлеб.

3 Ен жа сказаў ім у адказ: чаму і вы парушаеце Божую запаведź дзеля вашай уставы?

4 Бо загадаў Бог, кажучы: «шануй бацьку твайго і маці»; і: «хто зневажае бацьку і маці, няхай смерць панясе».

Зых. 20, 12; 21, 17. Лев. 20, 9. Друг. 5, 16. Прыт. 20, 20. Мар. 7, 10. Еф. 6, 2.

5 Вы ж гаворыце: калі хто скажа бацьку ці маці: «дар (Богу) тое, што ад мяне было б табе ўспамогаю»,

6 Той можа і не шанаваць свайго бацьку ці сваю маці; і адмянілі вы Божую запаведź дзеля вашай уставы.

7 Крыгадушнікі! Добра аб вас прарочыў Ісая, кажучы:

8 «Блізкія да Мяне гэтыя людзі сваімі вуснамі і шануюць Мяне языком, сэрца ж іх далёкае ад Мяне.

Іс. 29, 13; Мар. 7, 6.

9 Але дарэмна шануюць Мяне, навучаючы навукам — людскім уставам».

ШТО АПАГАНЬВАЕ ЧАЛАВЕКА

10 І Ен, паклікаўши людзей, казаў ім: слухайце і разумейце!

Мар. 7, 14.

11 Не тое, што ўваходзіць у вусны, апаганьвае чалавека; але што выходитзіць з вуснаў, тое апаганьвае чалавека.

12 Тады, падышоўши, Яго вучні сказалі Яму: ці ведаеш, што фарысеі, пачуўшы гэтае слова, абурыліся;

13 Ен жа сказаў у адказ: кожная расліна, якую насадзіў не Бацька Мой нябесны, будзе вырвана з коранем.

Іаан. 15, 2.

14 Пакіньце іх: яны — сляпые павадыры сляпых; а калі сляпы вядзе сляпога, абодва ў яму ўпадуць.

Іс. 42, 19; Іер. 5, 31; Лук. 6, 39.

15 Пётр жа сказаў Яму ў адказ: расцлумач нам гэтую прыпавесць.

16 А Ісус сказаў: няўжо і вы не разумееце?

17 Хіба не ведаеце, што ўсё, што ўваходзіць у вусны, ідзе ў жывот і выходитзіць зонкі;

18 А што з вуснаў выходитзіць, з сэрца зыходзіць, і тое апаганьвае чалавека.

Іак. 3, 6.

19 Бо з сэрца зыходзяць ліхія думкі, забойствы, пералюбы, распуста, крадзеж, крывапрысягненне, богазнявага;

Быц. 6, 5; 8, 21. Мар. 7, 21.

20 Гэта апаганьвае чалавека; а есці нямытымі рукамі — не апаганьвае чалавека.

ВЕРА ХАНАНЕЯНКІ

21 І, выйшаўши адтуль, Ісус адышоў у землі Тырскія і Сідонскія.

Мар. 7, 24.

22 І вось, жанчына-хананеянка, выйшаўши з тых ваколіц, пачала крычаць Яму, кажучы: злітуйся нада мною, Госпадзе, сыне Давідаў! Маю дачку цяжка мучыць дэман.

23 Ен жа не адказаў ёй ні слова. І, падышоўши, Яго вучні прасілі Яго, кажучы: адпусці яе, бо крычыць услед нам.

24 Ен жа сказаў у адказ: Я пасланы толькі да загінульных авечак дому Ізраілевага.

Іс. 53, 6. Іер. 50, 6. Іез. 34, 5 — 6.
Мац. 10, 6.

25 Але яна, падышоўши, кланялася Яму, кажучы: Госпадзе, дапамажы мне!

26 Ен жа сказаў у адказ: нядобра заўтра хлеб у дзяцей і кінуць шчанятам.

27 А яна сказала: так, Госпадзе! але і шчаняты ядуць крошкі, што падаюць са стала іх гаспадароў.

28 Тады ў адказ Ісус сказаў ёй: о жанчына! вялікая твая вера; няхай будзе табе, як ты хочаш. І паправілася яе дачка ў ту гадзіну.

ІСУС ВЫЛЕЧВАЕ МНОСТВА ХВОРЫХ

29 І, адышоўши адтуль, Ісус прыйшоў да мора Галілейскага; і, узышоўши на гару, сеў там.

30 І падышло да Яго мноства народу разам са сваімі кульгавымі, сляпымі, нямымі, калекамі і многімі іншымі і клалі іх да Ісусавых ног, і Ен вылечыў іх.

Іс. 35; 5 — 6.

31 Так што дзівіўся народ, бачачы, што нямыя гавораць, калекі здаровыя, кульгавыя ходзяць і сляпые бачаць; і славіў Бога Ізраілевага.

ДРУГОЕ ПАМНАЖЭННЕ ХЛЕБА

32 А Ісус, паклікаўши Сваіх вучняў, казаў: шкада Мне народу, што ўжо тры дні знаходзіцца пры Мне, а не мае што есці; і адпусціць іх галодных не хачу, каб яны не саслаблі ў дарозе.

Мар. 8, 1.

33 І казалі Яму вучні Яго: дзе нам узяць у пустэльні гэтулькі хлябоў, каб накарміць гэтакую грамаду?

34 І кажа ім Ісус: колькі хлябоў маеце? Яны ж сказалі: сем і крыху рыбак.

35 І Ен загадаў народу ўзлегчы на зямлю;

36 І, узяўши сем хлябоў і рыбы, ад-

даўшы падзяку, паламаў і даў Сваім вучням, а вучні народу.

37 І елі ўсе і наеліся; і пазасталых кавалкаў назбіралі сем поўных кашоў.

38 А тых, што елі, было чатыры тысячы мужчын, апроч жанчын і дзяцей.

39 І, адпусціўшы народ, Ен сеў у човен і прыбыў у межы Магдалінскія.

Раздел 16

1 І, падышоўшы, фарысеі і садукеі, выпрабоўваючы, прасілі Яго паказаць ім знак з неба.

Мац. 12, 38; Мар. 8, 11; 1 Кар. 1, 22.

2 Ен жа сказаў ім у адказ: увечары вы кажаце: «будзе пагода, бо неба палымнее»;

Лук. 12, 54.

3 І ўранку: «сёння будзе непагадзь, бо барбавее пахмурнае неба». Крывадушнікі! Аблічча неба вы распазнаць умееце, а знакаў часу не можаце;

4 Род ліхі і пералюбны шукае знаку; ды знаку яму не дадуць, апроч знаку Іоны-прапорока. І, пакінуўшы іх, Ен адышоў.

Іон. 2, 1; Мац. 12, 39.

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ ФАРЫСЕЙСКАЙ И САДУКЕЙСКАЙ НАВУКІ

5 Ды, перапраўляючыся на другі бок, Яго вучні забыліся ўзяць хлябоў.

Мар. 8, 14.

6 Ісус жа сказаў ім: глядзіце і сцеражыщеся фарысейскай і садукейскай кіслі.

Мар. 8, 15; Лук. 12, 1.

7 А яны разважалі самі сабе, кажучы: мы хлябоў не ўзялі.

8 Ісус жа, зразумеўшы, сказаў ім: чаму разважаеце самі сабе, малаверныя, што хлябоў не ўзялі;

9 Няўжо яшчэ не разумееце і не помніце пра пяць хлябоў на пяць тысяч і колькі кошыкаў назбіралі?

10 І ані пра сем хлябоў на чатыры тысячы і колькі кашоў назбіралі?

11 Як вы не разумееце, што не пра хлеб казаў вам, а каб сцерагліся фарысейскай і садукейскай кіслі?

12 Тады яны зразумелі, што Ен казаў, каб асцерагаліся не хлебнай рошчыны, але фарысейскай і садукейскай навукі.

13 Прыйшоўшы ж у межы Кесары Філіпавай, Ісус спытаўся ў Сваіх вучняў, кажучы: за каго ўважаюць людзі Мяне, Сына Чалавечага?

Дан. 7, 13—14; Мар. 8, 27; Лук. 9, 18.

14 Яны ж сказалі: адны за Іаана Хрысціцеля; другія ж за Ілію; іншыя ж

за Іерамію або за аднаго з прарокаў.

15 Ен кажа ім: а вы за каго ўважаеце Мяне?

16 Сіман жа Пётр сказаў у адказ: Ты — Хрыстос, Сын Бога жывога.

Мац. 14, 33; Мар. 8, 29; Лук. 9, 20;

Іаан. 6, 69.

17 І ў адказ Ісус казаў яму: шчаслівы ты, Сымоне, сыне Іонаў, бо не цела і кроў адкрылі табе гэта, але Бацька Мой, што ў нябёсах.

Мац. 11, 25, 27.

18 Я кажу табе, што ты Пётр, і на гэтай скале збудую Царкву Маю, і брамы пякельныя не адолеюць яе.

Лук. 22, 31—32; 1 Пят. 2, 4; 1 Кар. 3, 11.

19 І дам табе ключы ад Нябеснага Царства; і калі што звязаш на зямлі, будзе звязана і ў нябёсах; а калі што развязаш на зямлі, будзе развязана і ў нябёсах.

Мац. 18, 18; Іаан. 20, 23.

20 Тады Ен загадаў Сваім вучням, каб нікому не казалі, што Ен Ісус Хрыстос.

Мар. 8, 30.

ІСУС АДКРЫВАЕ СВАІМ ВУЧНЯМ, ШТО ЯГО ЧАКАЮЦЬ І ПАКУТЫ, І СМЕРЦЬ, І ЎВАСКРЭСЕННЕ

21 З того часу пачаў Ісус адкрываць Сваім вучням, што Ен павінен пайсці ў Іерусалім, і шмат перацярпець ад старэйшин і першасвятароў і кніжнікаў, і быць забітым, і на трэці дзень уваскрэснуць.

22 І, адклікаўшы Яго, Пётр пачаў адгаворваць Яго, кажучы: будзь літасцівы да Сябе, Госпадзе! Няхай не будзе гэтага з Табою.

23 А Ен, адварнуўшыся, сказаў Пятру: адыдзі ад Мяне, сатана! ты спакуса Мне; бо думаеш не пра Божае, а пра чалавечое.

Рым. 8, 7.

ЯК УРАТАВАЦЬ СВАЮ ДУШУ

24 Тады Ісус казаў да Сваіх вучняў: калі хто хоча за Мною ісці, няхай адрачэцца ад сябе і возьме крыж свой і ідзе за Мною.

Мац. 10, 38; Мар. 8, 34; Лук. 14, 27.

25 Бо хто хоча ўратаваць сваё жыццё, той страціць яго; хто ж страціць сваё жыццё дзеля Мяне, той знайдзе яго.

26 Бо што выгадае чалавек, калі ён увесль свет здабудзе, а сваёй душы пашкодзіць? Ці дасць што чалавек у абмен за сваю душу?

ІСУС ПРЫЙДЗЕ Ў СЛАВЕ БАЦЬКІ СВАЙГО

27 Бо суджана прыйсці Сыну Чалавечаму ў славе Бацькі Свайго са Сваімі Анёламі; і тады Ен аддасць кожнаму паводле яго ўчынкаў.

Пс. 61, 13; Зах. 14, 5; Мац. 25, 31; Рым. 2, 6; Адк. 19, 14.

28 Папраўдзе кажу вам: некаторыя з тых, што стаяць тут, не зазнаюць смерці, аж пакуль не ўбачаць Сына Чалавечага, што прыйдзе ў Царстве Сваім.

Мар. 9, 1; Лук. 9, 27.

Раздел 17

ПЕРАТВАРЭННЕ ГАСПОДНЕ

1 І праз шэсць дзён бярэ Ісус Пятра, Якава ды Іаана, яго брата, і ўзводзіць іх адных на высокую гару;

Мар. 9, 2; Лук. 9, 28.

2 І ператварыўся Ен перад імі, і зазяла Яго ablічча, як сонца, а адзенне Яго зрабілася белае, як свято.

3 І вось паказаліся ім Майсей і Ілія, якія размаўлялі з ім.

4 Пётр жа, азвайшыся, сказаў Ісусу: Госпадзе, добра нам тут быць; калі хочаш, зробім тут тры палаткі, Табе адну, Майсею адну і адну Іліі.

5 Пакуль ён яшчэ казаў, вось, яснае воблака пакрыла іх; і вось голас з воблака кажа: гэта Мой Сын Улюблёны, Якому Я спрыяю; Яго слухайце.

Друг. 18, 15; Мац. 3, 17; Лук. 3, 22.

6 І, пачуўши, вучні ўпалі ніцма і моцна спалохаліся.

7 І, падышоўши, Ісус дакрануўся да іх і сказаў: устаньце і не бойцеся.

8 А яны, узніўши вочы свае, нікога не ўбачылі, апроч аднаго Ісуса.

9 І, калі яны спускаліся з гары, загадаў ім Ісус, кажучы: нікому не рассказвайце пра ўбачанае, аж пакуль Сын Чалавечы не ўваскрэсне з мёртвых.

ПЕРАД ХРЫСТОМ ПАВІНЕН ПРЫЙСЦІ ІЛІЯ

10 І спыталіся ў Яго вучні Яго, кажучы: што тады кніжнікі гавораць, нібыта Ілія павінен першы прыйсці?

Мац. 11, 14; Мар. 9, 11.

11 А Ісус сказаў ім у адказ: Ілія сапраўды прыйдзе і ўсё паправіць.

12 Але кажу вам, што Ілія прыйшоў ужо, ды яго не пазналі, а зрабілі з ім, што захацелі; гэтак і Сыну Чалавечаму

трэба будзе пакутаваць ад іх.

13 Тады зразумелі вучні, што Ен ка-заў ім пра Іаана Хрысціцеля.

ІСУС ВЫЛЕЧВАЕ ЛУНАТЫКА

14 А калі яны прыйшлі да народу, падышоў да Яго чалавек і ўпаў перад Ім на калені, кажучы:

Мар. 9, 17; Лук. 9, 38.

15 Госпадзе! злітуйся над маім сынам, бо ён лунатык і цяжка мучыцца; бо часта кідаецца ў агонь і часта ў ваду.

16 І я прывёў яго да Тваіх вучняў, але яны не маглі вылечыць.

17 Ісус жа сказаў у адказ: о племя бязвернае і разбэшчанае! дакуль буду з вами? дакуль Мне вас цярпець? прывядзіце Мне яго сюды.

18 І загадаў яму Ісус, і выйшаў з яго дэман, і паправіўся хлопец у тую ж гадзіну.

19 Тады, падышоўши да Ісуса на адзіноце, вучні сказалі: чаму не маглі мы яго выгнаць?

20 Ісус жа сказаў ім: праз ваша нявер'е; папраўдзе кажу вам: калі вы будзеце мець веры з гарчычнае зерне і скажаце гэтай гары: перасунься адсюль туды, і яна перасунеца, і не будзе нічога немажлівага для вас.

Мац. 21, 21; Мар. 9, 23; 11, 23; Лук. 17, 6.

21 Гэтае ж племя не выганяеца нічым, апроч малітвы і посту.

Мар. 9, 29.

ІСУС ДРУГІ РАЗ КАЖА СВАІМ ВУЧНЯМ ПРА СВАЮ СМЕРЦЬ І ЎВАСКРЭСЕННЕ

22 А калі яны знаходзіліся ў Галілеі, сказаў ім Ісус: будзе выданы Сын Чалавечы ў чалавечыя руکі,

Лук. 9, 22; 24, 7.

23 І яны заб'юць Яго, але на трэці дзень Ен уваскрэсне. І яны моцна засмущіліся.

ПАДАТАК НА ХРАМ

24 А калі яны прыйшлі ў Капернаум, падышлі да Пятра зборшчыкі дыдрахмаў і сказалі: ці не дae ваш Настаўнік дыдрахмы?

25 Ен кажа: дае. Калі ён увайшоў у дом, Ісус апярэдзіў яго, кажучы: як ты думаеш, Сімане? зямныя цары з каго бяруць пошліны ці падаткі? ці са сваіх сыноў, ці з чужых?

26 Кажа Яму Пётр: з чужых. Кажа яму Ісус: значыць, сыны вольныя.

27 Але, каб не спакушаць іх, пайдзі

да мора, закінь вуду і вазьмі першую рыбу, якая выцягнеца; і, адкрыўши рот ёй, знайдзеш стацір¹; узяўши, дай яго ім за Мяне і сябе.

Раздел 18

БУДЗЬЦЕ ЯК ДЗЕЦІ

1 У тую гадзіну падышлі вучні да Ісуса, кажучы: хто ж большы ў Нябесным Царстве?

2 І Ісус, паклікаўши дзіця, паставіў яго пасярод іх

Мар. 9, 36.

3 І сказаў: папраўдзе кажу вам: калі не павернется і не зробіцца як дзеці, не ўвойдзеце ў Нябеснае Царства.

4 Дык вось, хто ўпакорыцца, як гэтае дзіця, той і большы ў Нябесным Царстве.

Мар. 10, 14; 1 Кар. 14, 20.

5 І хто прыме адно такое дзіця ў імя Маё, Мяне прымае;

6 А хто спакусіць аднаго з гэтых малых, што вераць у Мяне, лепей было б таму, каб павесілі яму на шыю млынавы жарон і ўтапілі ў глыбіні марской.

Мар. 9, 42; Лук. 17, 1.

БЯДА АД СПАКУСАЎ

7 Бяда свету ад спакусаў; бо павінны прыйсці спакусы; але бяда таму чалавеку, праз якога спакуса прыходзіць.

1 Кар. 11, 19.

8 Калі ж твая рука ці твая нога спакушае цябе, адсячы яе і адкінь ад сябе: лепш табе ўвайсці ў жыццё пакалечаным ці кульгавым, чым з дзвюма рукамі ці з дзвюма ногамі быць кінутым у вечны агонь.

Мар. 9, 43.

9 І калі тваё вока спакушае цябе, вырві яго і адкінь ад сябе: лепей табе аднаво-кім увайсці ў жыццё, чым, два вокі меўши, быць кінутым у гену вогненнную.

Друг. 13, 6; Мац. 5, 29.

10 Глядзіце, не пагарджайце ніводным з гэтых малых; бо кажу вам, што іх Анёлы ў нябесах заўсёды бачаць аблічча Бацькі Майго, Які ў нябесах.

1 Цар. 6, 16; Пс. 33, 8; Яўр. 1, 14.

ІСУС РАТУЕ ЗАГІНУЛЫХ

11 Бо Сын Чалавечы прыйшоў уратава-

ваць тое, што загінула,

Мац. 10, 6; Лук. 9, 56.

12 Як вам здаецца? Калі нейкі чалавек меў сто авечак і заблудзілася адна з іх, ці не пакіне ён дзевяноста дзевяць у гарах і не пойдзе шукаць тую, што заблудзілася?

Лук. 15, 4.

13 І калі ўдасца знайсці яе, папраўдзе кажу вам, што ён цешыцца ёю болей, чым дзевяноста дзевяццю, што не заблудзіліся.

14 Дык няма волі Бацькі вашага, Які ў нябесах, каб загінуў адзін з гэтых малых.

КОЛЬКІ РАЗОЎ ДАРАВАЦЬ БРАТУ СВАЙМУ

15 Калі ж саграшыць супроць цябе брат твой, ідзі і выгавары яму сам-насам: калі паслухаецца цябе, ты прыдбаў брата твайго;

Лев. 19, 17; Лук. 17, 3; Іак. 5, 19—20.

16 Калі ж не паслухаецца, вазьмі з сабою яшчэ аднаго ці двух, каб вуснамі двух ці трох сведак змацавалася кожнае слова.

Друг. 17, 6; 19, 15; Іаан. 8, 17;
2 Кар. 13, 1; Яўр. 10, 28.

17 Калі ж не паслухаецца іх, скажы царкве; калі ж і царквы не паслухаецца, няхай будзе табе ён як язычнік і мытнік.

18 Папраўдзе кажу вам, што звязаце на зямлі, будзе звязана і ў небе; і што развязаце на зямлі, будзе развязана ў небе.

Мац. 16, 19; Іаан. 20, 23.

19 Зноў жа кажу вам: калі двое з вас на зямлі будуць згодна прасіць аб нечым, то ўсё дасць ім Мой Бацька, Які ў нябесах.

20 Бо дзе двое ці троє сабраліся ў імя Маё, там Я між іх.

21 Тады падышоў Пётр і сказаў Яму: Госпадзе, колькі разоў Я павінен дараваць майму брату, калі ён будзе грашыць супроць мяне? Ці аж да сямі разоў?

Лук. 17, 4.

22 Кажа яму Ісус: Я не кажу табе: «да сямі», але аж да сямідзесяці разоў па сем!

ПРЫПАВЕСЦЬ ПРА МІЛАСЭРНАГА ПАНА І НЕМІЛАСЭРНАГА РАБА

23 Вось чаму Нябеснае Царства падобнае да аднаго цара, які захацеў разлічицца са сваімі рабамі.

¹ Чатыры драхмы.

24 А калі пачаў разлічвацца, прывялі да яго аднаго, што быў вінаваты дзесяць тысяч талентаў.

25 А таму, што той не меў, з чаго аддаць, загадаў пан прадаць яго, і жонку яго, і дзяцей, і ўсё, што меў, і заплаціць.

26 Тады раб, упаўшы, пакланіўся яму, кажучы: «уладар! пацярпі ты мне, і я ўсё табе аддам».

27 І, пашкадаваўшы таго раба, пан адпусціў яго і дараваў яму доўг.

28 А раб той, выйшаўшы, знайшоў аднаго з рабоў, як сам і які быў вінаваты яму сто дынарыяў, і, скапіўшы яго, пачаў душыць, кажучы: «аддай мне, што ты вінен».

29 Дык вось той раб, упаўшы, прасіўся ў яго: «пацярпі ты мне, і я ўсё аддам табе».

30 Але ён не хацеў, а, пайшоўшы, кінуў таго ў цямніцу, пакуль ён не верне доўгу.

31 Убачыўшы ж гэта, яго таварышы моцна засмуціліся; і, пайшоўшы, расказалі свайму пану пра ўсё гэта.

32 Тады, паклікаўшы яго, пан яго кажа яму: «нягодны раб, я дараваў табе ўвесь твой доўг, бо ты ўпраслівілі мяне;

33 Хіба і ты не павінен быў злітавацца над таварышам тваім, як і я злітаваўся над табою?»

34 І яго пан, разгневаўшыся, перадаў яго катам, аж пакуль не аддасць яму ўсё, што вінаваты.

35 Гэтак і Мой Бацька нябесны зробіць вам, калі кожны з вас не даруе брату свайму ад сэрца свайго яго правінаў.

Раздел 19

АПОШНЯЕ ПАДАРОЖЖА Ў ІЕРУСАЛІМ. ШТО БОГ ЗЛУЧЫЎ, НЯХАЙ ЧАЛАВЕК НЕ РАЗЛУЧАЕ

1 І было: калі закончыў Ісус гэтыя слова, адышоў Ен з Галілеі і прыйшоў ў межы Іузейскія на той бок Іядана;

Мар. 10,1.

2 І ішло ўслед за ім шмат народу, і Ен вылечваў іх там.

3 І падышлі да Яго фарысеі, выпрабоўваючы Яго і кажучы Яму: ці з усякай прычыны можна разводзіцца мужу з жонкаю сваёю?

4 Ен жа сказаў ім у адказ: ці не чыталі вы, што Творца ад пачатку «стварыў іх мужам і жонкаю»;

Быц. 1,27; Мар. 10,7.

5 І сказаў: таму пакіне чалавек бацьку і маці і прылепіцца да свае жонкі, і зробяцца яны абое адным целам.

Быц. 2,24; Мар. 10,7 — 8; 1 Кар. 6;
Еф. 5,31.

6 Так што ўжо яны не двое, але адно цела: дык вось, што Бог злучыў, няхай чалавек не разлучае.

7 Яны кажуць Яму: чаму ж Майсей казаў даваць разводны ліст і адпускаць яе?

Друг. 24,1; Мац. 5,31.

8 Ен жа кажа ім: Майсей з-за вашага нячулага сэрца дазволіў вам разводзіцца з жонкамі вашымі, спачатку ж не было так.

9 Але Я кажу вам: хто разведзеца са сваёй жонкай не з віны распусты і ажэніцца з другою, чыніць пералюб; і хто ажэніцца з разведзенаю, чыніць пералюб.

Мац. 5,32; Мар. 10,11; Лук. 16,18.

10 Кажуць Яму вучні Яго: калі такі мужаў ававязак перад жонкаю, лепей не жаніцца.

11 Ен жа сказаў ім: не ўсе ўсведамляюць гэтае слова, але каму дадзена.

12 Бо ёсць няздатныя да жаніцьбы, якія з матчынага лона такімі нарадзіліся; і ёсць спакладанцы, выпакладаныя людзьмі; і ёсць спакладанцы, якія самі сябе выпакладалі для Небеснага Царства. Хто можа зразумець, няхай зразумее.

Іс. 56,3; 1 Кар. 7,7.

ІСУС БЛАСЛАЎЛЕ ДЗЯЦЕЙ

13 Тады прывялі да Яго дзяцей, каб Ен усклаў на іх рукі і памаліўся; але вучні забаранілі ім.

Мар. 10,13; Лук. 18,15.

14 Ісус жа сказаў: пусціце дзяцей і не забараняйце ім прыходзіць да мяне; бо Нябеснае Царства належыць такім.

Мац. 18,3.

15 І, усклаўшы на іх рукі, пайшоў адтуль.

ІСУС І БАГАТЫ ЮНАК

16 І вось адзін, падышоўшы, сказаў Яму: дасканалы Настаўнік! што добрае я павінен зрабіць, каб мець жыццё вечнае?

Мар. 10,17; Лук. 18,18.

17 Ен жа сказаў яму: чаму ты мяне завеш дасканалым? Ніхто ж не дасканалы, як толькі адзін Бог. Калі ж ты хочаш увайсці ў тое жыццё, выконвай запаведзі.

Іак. 1,17.

18 Той кажа Яму: якія? Ісус жа ска-

заў: не забівай; не чыні пералюбу; не крадзі; не сведчы фальшыва;

Зых. 20,13; Лев. 19,18; Друг. 5,17.

19 Шануй бацьку свайго і маці; і любі свайго бліжняга, як самога сябе.

20 Кажа Яму юнак: усяго гэтага я пільнаваўся з малых год; чаго яшчэ не стае?

21 Сказаў яму Ісус: калі хочаш быць дасканальным, ідзі, прадай сваю маё-масць і раздай убогім; і будзеш мець скарб на небе; і прыходзь ды ідзі ўслед за Мною.

22 Пачуўши ж гэтае слова, юнак адышоў засмучаны: бо ён меў вялікае багацце.

НЕБЯСПЕКА БАГАЦЦЯ

23 Ісус жа сказаў Сваім вучням: папраўдзе кажу вам: цяжка будзе ба-гатаму ўвайсці ў Нябеснае Царства.

24 Зноў жа кажу вам: лягчэй вярблю-ду прайсці праз ігольнае вушка, чым ба-гатаму ў Божае Царства.

25 Вучні ж, пачуўши, моцна здзіві-ліся, кажучы: дык хто можа ўратава-вацца?

26 А Ісус, паглядзеўши, казаў ім: людзі не могуць гэтага, а Бог усё можа.

Іоў. 42,2.

УЗНАГАРОДА ВЕРНЫМ

27 Тады Пётр сказаў Яму ў адказ: вось мы пакінулі ўсё і пайшлі ўслед за Табою; што ж будзе нам?

Мар.10,28; Лук. 18,28.

28 Ісус жа сказаў ім: папраўдзе кажу вам, што вы, Мае паслядоўнікі, пры аднаўленні свету, калі сядзе Сын Чала-вечы на пасадзе славы сваёй, сядзенце і вы на дванаццаці пасадах і будзенце судзіць дванаццаць плямён Ізраілевых.

Лук. 22,30.

29 І кожны, хто пакінуў дамы, ці братоў, ці сясцёр, ці бацьку, ці маці, ці жонку, ці дзяцей, ці землі дзеля імя Майго, у сто разоў больш займее і атры-мае ў спадчыну жыщё вечнае.

30 Многія ж першыя будуць апошнімі, а апошнія — першымі.

Мар. 10,31; Лук. 13,30.

Раздел 20

ПРЫПАВЕСЦЬ АБ РАБОТНІКАХ У ВІНАГРАДНІКУ

1 Бо Нябеснае Царства падобнае да того гаспадара, які выйшаў вельмі рана згадзіць работнікаў у свой вінаграднік.

Мар. 21,33.

2 А ўмовіўшыся з работнікамі па-дынарью за дзень, паслаў іх у свой вінаграднік.

3 І, выйшаўши каля трэцяй гадзіны, убачыў ён другіх, якія стаялі на рынку без работы.

4 Ен і тым сказаў: ідзіце і вы ѿ віна-граднік, і, што будзе належаць, дам вам. Яны і адышлі.

5 Зноў выйшаўши каля шостай і дзе-вятай гадзіны, ён зрабіў тое самае.

6 А выйшаўши каля адзінаццатай гадзіны, знайшоў іншых, што стаялі без работы, і кажа ім: чаго стаіце вы тут цэлы дзень без работы?

7 Яны кажуць яму: ніхто нас не на-няў. Ен кажа ім: ідзіце і вы ѿ вінаград-нік і, што будзе належаць, атрымаеце.

8 А калі надышоў вечар, кажа гаспа-дар вінаградніка свайму аканому: па-кліч работнікаў і выдай ім плату, пачаў-ши з апошніх і аж да першых.

9 І нанятыя каля адзінаццатай гадзі-ны, прыйшоўши, атрымалі па адным дынарі.

10 Нанятыя ж першымі, прыйшоўши, думалі, што яны атрымаюць больш; але атрымалі і яны па дынарі.

11 І, атрымаўши, пачалі наракаць на гаспадара,

12 Кажучы: гэтыя апошнія адну гадзіну прарабілі, а ты зраўняў іх з намі, а мы ж цярпелі цяжар дня і спёку.

13 Ен жа сказаў аднаму з іх у адказ: дружка! не крыўджу я цябе; ці не за ды-нарый умовіўся ты са мною?

14 Вазьмі сваё ды ідзі; я ж хачу і гэтamu даць, як табе.

15 Хіба нельга мне зрабіць са сваім, як я хачу? Ці тваё вока ліхое з-за таго, што я добры?

16 Так будуць апошнія першымі і першыя апошнімі. Бо шмат пакліканых, ды мала выбранных.

Мар. 19,30; 22,14.

ІСУС ТРЭЦІ РАЗ ГАВОРЫЦЬ АБ СВАЁЙ СМЕРЦІ І ЎВАСКРЭСЕННІ

17 І Ісус, выпраўляючыся ў Іерусалім, узяў дванаццаць вучняў і на адзіноце ў дарозе сказаў ім:

18 Вось уваходзім мы ѿ Іерусалім, і Сын Чалавечы будзе выданы перша-святарам і кніжнікам; і асудзяць Яго на смерць,

Мар. 10,33; Лук. 18,31,

19 І выдадуць яго язычнікам на здзек, катаованне і ўкрыжаванне, але на трэці дзень Ен уваскрэсне.

Іаан. 18,31.

ПРОСЬБА МАЦІ СЫНОЎ ЗАВЕДЗЕЕВЫХ

20 Тады падышла да Яго маці сыноў Заведзеевых са сваімі сынамі, кланяючыся і нешта просячы ў Яго.

Мар. 10,35.

21 Ен жа сказаў ёй: чаго ты хочаш? Яна кажа Яму: скажы, каб селі гэтая мае два сыны адзін праваруч ад Цябе, а другі леваруч — у Твайм Царстве.

22 Ісус жа сказаў у адказ: не ведаецце, чаго просіце. Ці можаце піць чару, якую буду Я піць, і хрысціца хрышчэннем, якім Я хрышчуся? Яны кажуць Яму: можам.

Мац. 26,39,42.

23 Тады Ен кажа ім: піць Маю чару будзеце і хрышчэннем, якім Я хрышчуся, будзеце ахрышчаны, але сядзесь праваруч ад Мяне і леваруч ад Мяне — не Я даю, але каму прызначана ад Бацькі Майго.

24 І, пачуўши, дзесяцёра абурыліся на двух братоў.

Мар. 10,41; Лук. 22,24.

ХТО ХОЧА ВЯЛІКІМ БЫЦЬ МІЖ ВАС, НЯХАЙ БУДЗЕ СЛУГОЮ

25 Ісус жа, паклікаўши іх, сказаў: вы ведаецце, што князі народаў пануюць над імі, а вяльможы твораць самачынствы.

26 Ды не гэта будзе ў вас, але хто хоча зрабіцца вялікім між вас, няхай ён будзе вам слугою;

27 А хто з вас хоча быць першым, няхай ён будзе вам раб;

28 Як і Сын Чалавечы прыйшоў не дзеля таго, каб Яму служылі, а каб служыць і аддаць Сваё жыщё ў выкуп за многіх.

Мац. 26,28; Іаан. 11,51; Філ. 2, 7 — 8.

ІСУС ВЯРТАЕ ЗРОК ДВУМ СЛЯПЫМ

29 І калі выходзілі яны з Іерыхона, пайшло ўслед за Ім шмат народу.

Мар. 10,46; Лук. 18,35.

30 І вось два сляпые, што сядзелі пры дарозе, пачуўши, што праходзіць Ісус, пачалі крычаць, просячы: злітуйся над намі, Госпадзе, Сыне Давідаў!

Мац. 9,27.

31 Але народ дамагаўся, каб яны маўчалі; але тыя яшчэ больш крычалі, просячы: злітуйся над намі, Госпадзе, Сыне Давідаў!

32 І Ісус, прыпініўшыся, паклікаў іх, кажуцы: што хочаце, каб Я вам зрабіў?

33 Яны кажуць Яму: Госпадзе! каб адкрыліся нашы вочы.

34 І, злітаваўшыся, Ісус дакрануўся да іх вачэй, і тут жа пачалі бачыць іх вочы, і яны пайшли ўслед за Ім.

Раздел 21

УРАЧЫСТЫ ЎЕЗД ІСУСА Ў ІЕРУСАЛІМ

1 А калі наблізіліся яны да Іерусаліма і прыйшлі ў Вітфагію ля гары Аліўнай, тады Ісус паслаў двух вучняў,

Мар. 11,1; Лук. 19,29.

2 Кажучы ім: ідзіце ў паселішча, што перад вамі; і зараз жа знайдзеце прывязаную асліцу і з ёю аслянятка; адвязаўши, прывядзіце Мне.

3 І калі хто вам што скажа, адкажыце, што ў іх мае патрэбу Госпад, і той адразу пацле іх.

4 А адбылося ўсё гэта, каб спраўдзілася сказанае праз прарока, які кажа:

5 «Скажыце Сіёнскай дачцы: вось ідзе да цябе твой цар лагодны, што сядзіць на асліцы і на асляняці, сыне пад'ярэмнай».

Іс. 62,11; Зах. 9,9; Іаан. 12,15.

6 Вучні ж, пайшоўши і зрабіўши так, як ім загадваў Ісус,

7 Прывялі асліцу і аслянятка, і паклали на іх свае плашчы, і Ен сеў на іх.

Мар. 11,7.

8 А шмат людзей пасцілалі сваё адзенне па дарозе, другія ж абразалі галінкі з дрэў і пасцілалі дарогаю.

Іаан. 12,13.

9 Народ, што ішоў перад Ім і ззаду, выкryкваў, кажучы: асанна¹ Сыну Давідаваму! бласлаўлены Той, Хто ідзе ў імя Гасподняе! асанна ў вышынях!

Пс. 117,26; Мар. 11,10; Лук. 19,38.

10 І калі Ен уехаў у Іерусалім, узрушыўся ўвесь горад, кажучы: хто гэта?

11 А народ казаў: гэта Ісус, Прарок з Назарэта Галілейскага.

АЧЫШЧЭННЕ СВЯТЫНІ

12 Тады ўвайшоў Ісус у Божую святыню і выгнаў усіх прадаўцоў і пакупнікоў са святыні, і абярнуў сталы граменаў і ўслоны прадаўцоў галубоў;

Мар. 11,15; Лук. 19,45; Іаан. 2,14

13 І кажа ім: напісана: «Мой дом домам малітвы будзе названы»; а выробіце з яго пячору разбойнікаў.

Іс. 56,7; Іер. 7,11;

Мар. 11,17; Лук. 19,46.

14 Тады падышлі да Яго сляпые і кульгавыя ў святыні, і Ен іх вылечыў.

15 А першасвятары і кніжнікі, уба-

¹ Літаральна: ратуй. Гэты вокліч пасля зрабіўся выразам радасці, на ўзор цяперашняга «ура», «няхай жыве» і г. д.

чыўшы цуды, што Ен зрабіў, і дзяцей, што выкрыквалі ў святыні і казалі: «асанна Сыну Давідаваму!», абурыліся

16 І сказалі Яму: чуеш, што яны кажуць? А Ісус кажа ім: чую! хіба вы ніколі не чыталі, што «з вуснаў дзяцей і грудных немаўлят Ты стварыў хвалу»?

Пс. 8,3.

17 І, пакінуўшы іх, выйшаў за горад у Віфанію і перабыў там ноч.

НЕЎРАДЛІВАЕ ФІГАВАЕ ДРЭВА. МОЦ ВЕРЫ

18 А ўранні, вяртаючыся ў горад, захацеў Ен есці;

19 І, убачыўшы адно фігавае дрэва пры дарозе, прыйшоў да яго і нічога не знайшоў на ім, апроч аднаго лісця; і кажа яму: няхай ніколі з цябе не будзе плоду навекі! І адразу фігавае дрэва засохла.

Мар. 11,13.

20 І вучні, убачыўшы, здзівіліся, кажучы: як адразу засохла фігавае дрэва?

21 Ісус жа сказаў ім у адказ: папраўдзе кажу вам: калі будзеце мець веру і не засумняваецца, то не толькі з фігавым дрэвам гэта зробіце, але і калі гэтай гары скажаце: «падыміся і кінься ў мора», — збудзеца.

Мац. 17,20; Лук. 17,6; Іак. 1,6.

22 І ёсё, чаго б вы ні прасілі ў малітве з вераю, атрымаеце.

Мац. 7,7; Мар. 11,24; Іаан. 14,13.

23 І калі Ен прыйшоў у святыню, падышлі да Яго, пакуль Ен вучыў, першасвятары і старэйшыны народу, кажучы: якою ўладаю ты гэта робіш? І хто даў табе гэтую ўладу?

Мац. 7,29; Мар. 11,28; Лук. 20, 1 — 2.

24 Ісус жа сказаў ім у адказ: спытаюся і Я ў вас аб адным: калі скажаце Мне, і Я вам скажу, якою ўладаю Я раблю гэта.

25 Іаанава хрышчэнне адкуль было? З неба ці ад людзей? Яны разважалі самі сабе, мяркуючы: калі скажам: «з неба», то Ен скажа нам: «чаму ж вы не паверылі яму?»

26 Калі ж скажам: «ад людзей» — баймся народу; бо ёсе ўважаюць Іаана за прарока.

27 І яны сказалі Ісусу ў адказ: не ведаем. Сказаў ім і Ен: то і Я вам не скажу, якою ўладай раблю гэта.

ПРЫПАВЕСЦЬ АБ ПАСЛУХМЯНЫМ І НЕПАСЛУХМЯНЫМ СЫНЕ

28 А як вам здаецца? Меў адзін чалавек двух сыноў; падышоўшы да першага, ён сказаў: сынне! ідзі сёння пра-

цуй у маім вінаградніку.

29 Ен жа сказаў у адказ: «іду, цар!» Але не пайшоў.

30 І, падышоўшы да другога, сказаў тое самае. А той сказаў у адказ: «я не хачу!» А потым пакаяўся і пайшоў.

31 Хто ж з двух выканаў бацькаву волю? Яны кажуць Яму: апошні. Кажа ім Ісус: папраўдзе кажу вам, што мытнікі і блудніцы паперадзе вас ідуць у Божае Царства.

Лук. 7,29.

32 Бо прыйшоў да вас Іаан дарогаю справядлівасці, і вы не далі веры Яму; а мытнікі і блудніцы паверылі яму; вы ж, убачыўшы, не пакаяліся і пасля, каб паверыць яму.

Лук. 3,12.

ПРА ЗЛАЧЫННЫХ ВІНАГРАДАРАЎ. КАМЕНЬ, АДКІНУТЫ БУДАҮНІКАМІ

33 Другую прыпавесць паслухайце. Быў адзін гаспадар, які насадзіў вінаграднік і абрарадзіў яго мурам, выкапаў там выщіскальню, збудаваў вежу — і здаў яго вінаградарам і паехаў.

Пс. 79,9; Песн. II. 8, 11 — 12; Іс. 5,1; Иер. 2,21; Мар. 12,1; Лук. 20,9.

34 Калі ж надышоў час пладоў, ён паслаў сваіх слуг да вінаградараў узяць свой плён.

35 Вінаградары, скапіўшы яго слуг, аднаго збліі, другога забілі, а іншага каменнем пабілі.

Мац. 5,12; 23,34,37.

36 Зноў паслаў ён іншых слуг, больш, чым першых; і зрабілі ім тое самае.

37 Пасля ён паслаў да іх свайго сына, кажучы: пасаромеюцца майго сына.

38 А вінаградары, убачыўшы сына, сказалі адзін аднаму: гэта спадкаемец, хадзем, заб'ем яго і авалодаем яго спадчынаю.

Мац. 26,4; 27,1.

39 І, скапіўшы яго, выкінулі яго вон з вінаградніка і забілі.

Яўр. 13,12.

40 Дык калі прыйдзе гаспадар вінаградніка, што ён зробіць тым вінаградарам?

41 Яны кажуць Яму: злыдняў гэтых злой смерці аддасць, а вінаграднік перадасць іншым вінаградарам, якія будуць аддаваць яму плады ў свой час.

42 Кажа ім Ісус: хіба вы ніколі не чыталі ў Пісьме: «камень, які адкінулі будаўнікі, ён зрабіўся асноваю вугла; ад Господа гэта, і яно дзіўнае ў нашых вачах»?

Пс. 117, 22 — 23; Іс. 28,16; Мар. 12,10; Лук. 20,17; Дзеян. 4,11.

43 Таму кажу вам, што адымеца ад

вас Божае Царства і дасца народу, які будзе прыносіць яго плады.

44 І той, хто ўпадзе на гэты камень, разаб'ецца, а на каго ён сам упадзе, раструшчыць яго.

Іс. 8,14; Дан. 2,44; 1 Пят. 2,7; Рым. 9,32.

45 І, пачуўшы Яго прыпавесці, першасвятыары і фарысеі зразумелі, што Ен праіх кажа;

46 І стараліся схапіць Яго, але пабаяліся народу, бо Яго лічылі за прарока.

Раздел 22

ПРЫПАВЕСЦЬ АБ ВЯСЕЛЬНЫХ ЗАСТОЛЬНІКАХ

1 І ў адказ Ісус зноў прамаўляў ім прыпавесцямі, кажучы:

2 Нябеснае Царства падобнае да аднаго цара, што рабіў вяселле свайму сыну;

Прып. 9,1; Лук. 14,16; Адк. 19,7.

3 І паслаў сваіх рабоў паклікаць тых, што былі запрошаныя; ды яны не хацелі прыйсці.

4 Зноў паслаў другіх рабоў, наказваючы: скажыце запрошаным: «вось падрыхтаваў я абед мой, быкі мае і адкормленая жывёліна заколата, і ўсё гатовае. Хадзіце на вяселле!»

5 Яны ж, занядбаўшы, паразыходзіліся, хто — на сваё поле, хто — да гандлю свайго.

6 А астатнія, схапіўшы яго рабоў, зневажалі і забілі іх.

7 І, пачуўшы, разгневаўся цар і, паслаўшы сваё войска, вынішчыў тых забойцаў, а горад іх спаліў.

Лук. 19,27,43.

8 Тады ён кажа сваім слугам: вяSELLE гатовае, ды запрошаныя не вартымі былі.

9 Пайдзіце ж на скрыжаванні дарог і, каго ні знайдзецце, клічце на вяSELLE.

10 І тыя рабы, выйшаўшы на дарогі, сабралі ўсіх, каго знайшлі: і ліхіх, і добрых; і напоўніўся шлюбны пакой застольнікамі.

11 Цар жа, увайшоўшы паглядзець на застольнікаў, убачыў там чалавека, апранутага не ў вяSELLEнае ўбранне;

12 І кажа яму: дружа! як ты ўвайшоў сюды, не меўшы вяSELLEнаага ўбрання? Той жа маўчаў.

13 Тады сказаў цар слугам: звязаўшы яму ногі і рукі, кіньце ў знадворную цемру, там будзе плач і скрыгат зубоў.

14 Бо шмат запрошаных, ды мала выбраных.

Мац. 20,16.

КЕСАРАВА — КЕСАРУ,
А БОЖАЕ — БОГУ

15 Тады фарысеі, пайшоўшы, дамаўляліся, як злавіць Яго на слове.

Мар. 12,13; Лук. 20,20.

16 І пасылаюць да Яго сваіх вучняў з ірадыянамі¹, Тыя і кажуць: Настаўнік! мы ведаем, што ты справядлівы і настаўляеш праўдзіва на Божую дарогу і не запабягаеш ні перад кім; бо не глядзіш аблічча людзей.

17 Скажы ж нам: як здаецца Табе? ці можна даваць падатак кесару, ці не?

18 Але Ісус, ведаючы іх падступнасць, сказаў: чаго вы Мяне выпрабоўваеце, крывадушнікі?

19 Пакажыце Мне падатковую манету. І яны прынеслі Яму дынарый.

20 І кажа ім: чыя гэта выява і надпіс?

21 Кажуць Яму: кесаравы. Тады кажа ім: значыцца, аддавайце кесарава кесару, а Божае — Богу.

Мар. 12,17; Рым. 13,7.

22 І, пачуўшы, яны здзвіліся; і, пакінуўшы Яго, адышлі.

БОГ — НЕ БОГ МЁРТВЫХ, А ЖЫВЫХ

23 У той жа дзень падышлі да Яго садукеі, якія кажуць, што няма ўваскрэсения, і спытаўся ў Яго,

Мар. 12,18; Лук. 20,27; Дзеян. 23,8.

24 Кажучы: Настаўнік, Майсей сказаў: «калі хто памрэ, не меўшы дзяцей, то няхай яго брат возьме жонку яго і адновіць насенне брату свайму».

Друг. 25,5; Мар. 12,19; Лук. 20,28.

25 Было ж у нас сем братоў, і першы, ажаніўшыся, памёр і, не меўшы насення, пакінуў сваю жонку брату свайму.

26 Падобна і другі, і трэці, аж да сёмага;

27 А пасля ўсіх памерла і жонка.

28 Дык пры ўваскрэсенні — каторага з сямі будзе яна жонка? Бо ўсе мелі яе.

29 Ісус жа сказаў ім у адказ: вы памыляецеся, не ведаючы ані Пісьма, ні Божай сілы.

30 Бо пры ўваскрэсенні ані жэніцца, ані замуж выходзяць, а як Божыя Анёлы будуць у небе.

1 Кар. 15, 44.

31 А пра ўваскрэсение мёртвых няўжо вы не чыталі сказанага вам Богам, які кажа:

32 «Я Бог Абраамаў, і Бог Ісаакаў, і Бог Якава»? Бог — не Бог мёртвых, а жывых.

Зых. 3, 6; Мар. 12, 26; Лук. 20, 37.

¹ Прыхільнікі Ірадавага дому.

33 І, пачуўшы, народ дзівіўся Яго наўцы.

НАЙВЯЛІКШЫЯ ЗАПАВЕДЗІ

34 А фарысеі, пачуўшы, што Ен змусяў замоўкнуць садukeяў, сабраліся вакол Яго.

35 І спытаўся адзін з іх, настаўнік Закона, выпрабоўваючы Яго і кажучы:

Мар. 12, 28; Лук. 10, 25.

36 Настаўнік, якая запаведзь найвялікшая ў Законе?

37 Ісус жа кажа яму: «палюбі Господа Бога твойго усім сэрцам твайм, і ўсёю душой тваёю, і усім разуменнем твайм».

Друг. 6, 5; Міх. 6, 8; Мар. 12, 29;
Лук. 10, 27.

38 Гэта найвялікшая і найпершая запаведзь.

39 Другая ж падобная да яе: «палюбі бліжняга твойго, як самога сябе».

Лев. 19, 18; Мац. 5, 43; Мар. 12, 31.

40 На гэтых дзвюх запаведзях трymaeцца Закон і прарокі.

ХРЫСТОС — СЫН БОЖЫ

41 Калі ж сабраліся фарысеі, Ісус спытаўся ў іх,

42 Кажучы: што вы думаецце пра Хрыста? чый Ен сын? Кажуць Яму: Давідаў.

Мар. 12, 35; Лук. 20, 41.

43 Ен кажа ім: як жа Давід у натхнені называе Яго Госпадам, кажучы:

44 «Сказаў Госпад майму Госпаду: сядзь праваруч ад Мяне, дакуль Я не пакладу Тваіх ворагаў падножжам ног Тваіх?»

Пс. 109, 1; Лук. 20, 42.

45 Дык калі Давід называе Яго Госпадам, як жа Ен сын яму?

46 І ніхто не мог адказаць Яму ні слова; і ніхто з таго дня не адважваўся больш пытацца ў Яго.

Раздел 23

ПЕРАСЦЯРОГА АД КНІЖНІКАЎ І ФАРЫСЕЯЎ

1 Тады Ісус прамовіў да народу і Сваіх вучняў,

2 Кажучы: на Майсеевым пасадзе селі кніжнікі і фарысеі;

3 Дык усё, што яны скажуць вам захоўваць, захоўвайце і рабіце; але паводле ўчынкаў іх не рабіце; бо яны гавораць, ды не робяць.

4 Звязваючы жа яны цяжары важкія і непасільныя і кладуць на плечы лю-

дзей, а самі і пальцам сваім не хочуць да іх дакрануцца.

Лук. 11, 46; Дзеян. 15, 10.

5 Усе ж свае ўчынкі робяць дзеля таго, каб іх бачылі людзі. Свае багамоллі¹ пашыраючы і падоўжваючы кутасы ў сваіх накідках;

Лук. 15, 38; Друг. 22, 12.

6 І любяць першыя месцы на банкетах і пярэднія лаўкі ў сінагогах,

Мар. 12, 39; Лук. 11, 43; 20, 46.

7 І вітанні на плошчах, і каб людзі называлі іх «равві, равві»².

8 А вы іх не называйце «равві», бо адзін у вас Настаўнік — Хрыстос; усе ж вы — браты.

Іак. 3, 1; 1 Кар. 3, 4.

9 І вашым Бацькам³ не называйце нікога на зямлі, бо адзін у вас Бацька, Які ў нябесах.

Мал. 1, 6.

10 І няхай не называйце вас настаўнікамі; бо Настаўнік у вас адзін — Хрыстос.

11 А большы з вас няхай вам будзе слугою.

12 Хто ж узвышае сябе, той будзе паніканы; а хто паніжае сябе, той будзе узвышаны.

Лук. 14, 11.

БЯДА КРЫВАДУШНІКАМ

13 Бяда ж вам, кніжнікі і фарысеі, кривадушнікі, што зачыняеце Нябеснае Царства перад людзьмі: бо вы і самі не ўваходзіце, і тых, што ўваходзяць, увайсці не пускаеце.

Іез. 22, 26; Лук. 11, 52.

14 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, кривадушнікі, што паядаеце ўдовіны дамы і напаказ доўга моліцяся, за гэта і прымеце большую кару⁴.

Мар. 12, 40; Лук. 20, 47.

15 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, кривадушнікі, што абходзіце мора і сушу, абы прыдбаць хоць аднаго нававерца; і калі гэта здараецца, робіце яго сынам геены, удвойчы горшым за вас.

16 Бяда вам, павадыры сляпые, што кажаце: «калі хто паклянеца храмам, то нічога; хто ж паклянеца золатам храма, то вінаваты».

17 Неразумныя і сляпые! бо што боль-

¹ Павязкі на лобе і на руках са словамі з Закона.

² Г. зн. Настаўнік, так звярталіся да Ісуса вучні.

³ Г. зн. арамейская Авва, іншы ганаровы тытул.

⁴ Ва ўсіх найстарэйшых рукапісах гэтай мясціны няма.

шае: ці золата, ці храм, які асвячае золата?

18 І: «калі хто паклянецца ахварнікам, то нічога; калі ж паклянецца ахвараю, што на ім, то вінаваты».

19 Неразумныя і сляпныя, бо што большае: ахвара ці ахварнік, які асвячае ахвару?

Зых. 29, 37.

20 Дык хто клянецца ахварнікам, клянецца ім і ўсім, што на ім;

21 І хто клянецца храмам, клянецца ім і Тым, Хто ў ім жыве;

2 Пар. 6, 2; Пс. 25, 8.

22 І хто клянецца небам, клянецца Божым пасадам і Тым, Хто сядзіць на ім.

НЕ ЗАНЯДБАЙЦЕ НАИВАЖНЕЙШАЕ У ЗАКОНЕ

23 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, крывадушнікі, што даяце дзесяціну з мяты, анісу і кмену, але адкінулі больш важнае ў Законе: справядлівасць, міласэрнасць і веру; гэтае трэба было рабіць і таго не адпускаць.

Ос. 6, 6; Міх. 6, 8; Мац. 12, 7; Лук. 11, 42.

24 Павадыры сляпныя, што адцэджваеце камара, а вярблюда праглынаеце.

25 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, крывадушнікі, што ачышчаеце чару і місу звонку, а ўсярэдзіне яны поўныя драпежнасці і няўстрыманаасці.

26 Фарысей сляпы, ачысьць спярша сярэдзіну чары і місы, каб зрабіліся і зверху чыстыя.

27 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, крывадушнікі, што прыпадобніліся да паванненых надмагілляў, якія зверху здающца прыгожымі, а ўсярэдзіне поўныя касцей трупаў і ўсялякай нечысці.

Лук. 11, 44; Дзеян. 23, 3.

28 Гэтак і вы збоку здаяцесь людзям праведнікамі, а ўсярэдзіне поўныя крывадушнасці і беззаконня.

29 Бяда вам, кніжнікі і фарысеі, крывадушнікі, што будуецце надмагіллі прарокам і ўпрыгожваеце помнікі праведнікаў,

30 І кажаце: «калі б мы жылі ў дні нашых бацькоў, мы не былі б іх супольнікамі ў крыві прарокаў».

31 Тым самым вы сведчыце супроць сябе, што вы сыны забойцаў прарокаў.

32 Дапаўняйце і вы меру ваших бацькоў.

33 Змеі, гадзючыя выпладкі! як вам пазбегнуць асуджэння ў гену?

Мац. 3, 7.

34 Дзеля гэтага, вось, Я пасылаю да вас прарокаў, і мудрых, і кніжнікаў; некаторых з іх вы заб'яце і ўкрыжуеце, некаторых будзецце бічаваць у сваіх сінагогах і гнаць з горада ў горад;

2 Пар. 36, 15 — 16; Лук. 11, 49.

35 Каб спала на вас уся праведная кроў, што пралітая была на зямлі — ад крыві Авеля праведнага да крыві Захарыя, сына Варахінавага, якога вы забілі між храмам і ахварнікам.

Быц. 4, 8; 2 Пар. 24, 21 — 22; Лук. 11, 51;
1 Іаан. 3, 12.

36 Папраўдзе кожу вам, усё гэта спадзе на род гэты.

ЖАЛЬБА ГОСПАДА НА ІЕРУСАЛІМ

37 Іерусаліме, Іерусаліме, што забіваеш прарокаў і б'еш каменнем пасланых да цябе,— колькі разоў хацеў Я сабраць тваіх дзяцей, як птушка збирае пад крылле сваіх птушанят, ды вы не захацелі!

Друг. 32, 11 — 12; Лук. 13, 34.
38 Вось астaeцца вам дом ваш пусты.

Лук. 13, 35.

39 Бо кажу вам: не ўбачыце Мяне зараз, аж пакуль не скажаце: «бласлаўлены, Хто прыходзіць у імя Гасподнія!»

Пс. 117, 26; Мац. 21, 9.

Раздел 24

ЛЕС ІЕРУСАЛІМСКАЙ СВЯТЫНІ

1 І, выйшаўши са святыні, Ісус збіраўся ісці; ды падышлі Яго вучні, каб паказаць Яму будынкі святыні.

Мар. 13, 1 — 2; Лук. 21, 5 — 6.

2 Ен жа сказаў ім: ці бачыце ўсё гэта? Папраўдзе кожу вам: не астанеца тут каменя на камені, які б не разбурыўся.

Мар. 13, 2; Лук. 19, 44; 21, 6.

НАБЛІЖЭННЕ КАНЦА СВЕТУ

3 Калі ж Ен сядзеў на Аліўнай гары, падышлі да Яго вучні на адзіноце, кажучы: скажы нам, калі гэта будзе і якая адзнака Твайго прыйсця і сканчэння веку?

4 І ў адказ Ісус сказаў ім: глядзіце, каб хто не падмануў вас.

Мар. 13, 5; Лук. 21, 8; Еф. 5, 6; 2 Фес. 2, 3.

5 Бо многія прыйдуць пад Майм імем, кажучы: «я Хрыстос»; і шмат каго ўвядуць у зману.

6 Належыць пачуць вам пра войны і ваенныя пагалоскі; глядзіце не жахайтесь; бо гэта павінна адбыцца; але гэта яшчэ не канец.

7 Бо паўстане народ на народ і царства на царства; і будуць голад, і мор, і землятрусы месцамі.

8 Але ўсё гэта пачатак родавых боляў.

9 Тады будуць выдаваць вас на паку-

ты і будуць вас забіваць; і вас узненавідзяць усе народы за імя Маё.

Мац. 10,17; Мар. 13,9; Лук. 21,12;
Іаан. 15,20.

10 І тады спакусіца шмат хто; і будуць выдаваць адзін аднаго і ненавідзеца адзін аднаго;

11 І паўстане шмат фальшывых прарокаў і ўвядуць у зман шмат каго.

12 І з-за памнажэння беззаконня па-халадае ў многіх любоў;

13 Хто ж выцерпіць да канца, той уратуецца.

14 І будуць абвяшчаць гэтае Дабравесце Царства на цэлым свеце ў сведчанне ўсім народам; тады і прыйдзе канец.

СПУСТАШЭННЕ ІЕРУСАЛІМА

15 Дык вось, калі ўбачыце брыдоту спусташэння, пра якую было сказана праз Даніела-прагнока,— што паўстане на святым месцы,— хто чытае, няхай разумее,—

Дан. 9,27; Мар. 13,14; Лук. 21,20.

16 Тады ўсе, хто будзе ў Іудзей, няхай уцякаюць у горы;

17 Хто на даху, няхай не спускаецца, каб узяць што-небудзь са свайго дома;

18 А хто ў полі, няхай не вяртаецца назад, каб узяць сваё адзенне.

19 Бяда ж тым, хто мае ў лоне і корміць грудзьмі ў тыя дні.

20 Маліцесь, каб не выпала вам уцякаць ані ўзімку, ані ў суботу;

21 Бо тады будзе вялікі ўціск, якога не было ад пачатку свету аж дагэтуль і не будзе.

22 І калі б не былі скарочаны тыя дні, ніхто б не азалеў; але дзеля выбранных скароцяцца тыя дні.

ПРЫЙСЦЕ ХРЫСТОВА

23 Тады, калі хто вам скажа: «вось тут Хрыстос» ці «там»,— не верце.

Мар. 13,21; Лук. 17, 23.

24 Бо паўстануць фальшывыя Хрыстосы і фальшывыя прарокі і пакажуць знакі вялікія і цуды, каб падмануць, калі ўдасца, і выбранных.

25 Вось Я наперад вам сказаў.

26 Таму, калі скажуць вам: «вось, Ен у пустэльні»,— не выходзьце; «вось, Ен ва ўнутраных пакоях»,— не верце.

27 Бо як маланка блісне на ўсходзе і відаць аж на заходзе, такое будзе прыйсце Сына Чалавечага.

28 Бо дзе будзе труп, там збяруцца арлы.

Лук. 17,37.

29 Зараз жа, пасля дзён уціску, сонца зацьміцца, месяц не дасць свайго святла, зоркі ўпадуць з неба, і нябесныя сілы страсянуцца.

Іс. 13,10; Іез. 32,7; Іайл. 2,31;
Мар. 13,24; Лук. 21,25.

30 І тады пакажацца знак Сына Чалавечага на небе: і тады загалосяць усе зямныя плямёны і ўбачаць Сына Чалавечага, што будзе ісці на воблаках нябесных з сілаю і славаю вялікай.

Зах. 12,10; Мар. 14,62; АДК. 1,7.

31 І пашле Ен Сваіх Анёлаў з магутнагалосай трубою, і збяруць выбранных Яго з чатырох кірункаў свету ад аднаго краю неба аж да другога.

1 Кар. 15,52; 1 Фес. 4,16.

ПРЫКЛАД ФІГАВАГА ДРЭВА

32 Ад фігавага дрэва прыкладу вучыщеся: калі галінка яго ўжо робіцца мяккаю і выпускае лісце, вы ведаеце, што блізка лета;

33 Гэтак і вы, калі ўбачыце ўсё гэта, ведайце, што блізка, пры дзвярах.

34 Папраўдзе кажу вам: не міне гэты род, як усё гэта зробіцца.

Мар. 13, 30 — 31.

35 Неба і зямля мінуцца, а Мае слова не знікнуць.

Іс. 51,6; 2 Пят. 3, 10.

БУДЗЬМА ГАТОВЫЯ, БО ЧАСУ СКАНЧЭННЯ СВЕТУ НІХТО НЕ ВЕДАЕ

36 Пра дзень жа той і гадзіну ніхто не ведае, ані Нябесныя Анёлы, ані Сын — адзін толькі Бацька.

37 Як Ноевы дні; такое будзе прыйсце Сына Чалавечага.

Быц. 7,7; Лук. 17,26; 1 Пят. 3,10.

38 Бо як у дні перад патопам елі і пілі, бралі і выходзілі замуж аж да таго дня, як увайшоў Ной у каўчэг,

39 І не разумелі, аж пакуль не прыйшоў патоп і не забраў усіх; такое будзе і прыйсце Сына Чалавечага.

40 Тады два будзе ў полі: адзін возьмецца, а другі пакінецца.

41 Дзве будуць малоць у жорнах: адна возьмецца, другая пакінецца.

42 Дык будзьце пільныя, бо вы не ведаеце, у якую гадзіну прыйдзе Господ ваш.

Мац. 25, 13; Мар. 13, 33.

43 Ведайце ж гэта, што калі б знаццё гаспадару, у каторую варту прыйдзе злодзей, то ён пільнаваў бы і не даў бы падкапаць свайго дома.

Лук. 12, 39; 1 Фес. 5, 2;

АДК. 16, 15.

44 Таму і вы будзьце гатовыя, бо ў га-

дзіну, у якую вы не спадзеяцесь, прыйдзе
Сын Чалавечы.

ПРЫПАВЕСЦЬ ПРА ВЕРНАГА
І НЯВЕРНАГА РАБА

45 Хто ж верны і разумны раб, якога
паставіў яго гаспадар над сваёю чэляд-
дзю, каб даваў у пару ім есці?

Лук. 12, 42; 1 Кар. 4, 2.

46 Шчаслівы той раб, якога яго гаспа-
дар, прыйшоўши, знайдзе, што ён
робіць гэта.

Адк. 16, 15.

47 Папраўдзе кажу вам, што над усім
сваім маўткам ён паставіць яго.

48 Калі ж той нядбайны раб скажа
ў сэрцы сваім: марудзіць прыйсці мой
гаспадар;

49 І пачне біць іншых рабоў, сваіх та-
варышаў, есці і піць з п'яніцамі,

50 То прыйдзе гаспадар таго раба
ў дзень, у які той не чакае, і ў гадзіну,
якой той не ведае,

51 І адлучыць яго, і вызначыць яму
адну долю з крывадушнікамі; там будзе
плач і скрыгат зубоў.

Працяг будзе.

12, 1—8. Тоё, што вучні зрывалі і елі каласы ў суботу, у вачах прыдзірлівых, артадак-
сальных кніжнікаў і фарысеяў было найвялікшым грахом, ды яшчэ і не адным. Бо Ісуса-
вы вучні, зрываючы калоссе, як бы і жалі; расціраючы яго, яны і малацилі; аддзяляючы
мякіну, яны веялі; а тоё, што ўвогуле ў суботу рыхтавалі сабе яду (яна павінна была быць
падрыхтаваная напярэдадні), таксама лічылася за грэх. Так што яны ўчынілі аж ці не ча-
тыры грахі.

«Божы дом» — галоўная частка Храма, дзе Богу аддаецца асаблівая пашана; «ахвярныя
хлябы» — гэта дванаццаць прэнных хлябоў, якія ў два рады па шэсць штук кожную суботу
клалі на стол перад Госпадам, дзякуючы гэтым, што Ен даруе чалавеку жыццяйную яду.

«...Апаганьваць суботу, ды яны невінаватыя». — Слугуючы ў Храме, святар павінен
быў распаліць агонь, забіць ахвярную жывёлу, падняць яе на ахвярнік і рабіць шмат іншай
работы, якой у суботу ў сувязі з наплывам людзей дадавалася яшчэ ўдвайне. Аднак гэтае
слугаванне ў Храме вышэй за фармальныя нормы і правілы суботы. Ісус настойвае на tym,
што найвялікшы богаслужбовы рытуал — гэта хрысціянскае слугаванне чалавечай патрэбе.

12, 9—14. Гэта паваротны момант у Ісусавым жыцці. Ен свядома і на вачах усіх парушае
правілы суботы, бо няма такога святога часу, якога б нельга было ўжыць дзеля выратавання
няшчаснага.

12, 18—21. Цытата з прарока Ісаі тут не ва ўсім супадае з грэцкім і яўрэйскім тэкстам.
Відаць, Мацвей, карыстаючыся ў асноўным тэкстам Септуагінты, некаторыя слова сам
перакладаў з яўрэйскага арыгінала.

12, 41. Ніневія — сталіца Асірыйскага царства. Яе жыхароў Іонава казань прывяла
да пакаяння.

12, 42. «Царыца з поўдня» — царыца Саўскага (Сабейскага) царства ў паўднёва-заход-
най частцы Аравіі; яна прыязджала ў Іерусалім, каб паслухаць мудрага Саламона.

12, 43—45. Пустэльныя месцы, паводле старажытных, былі прыстанішчам злых духаў.
Хрыстос тут вучыць, што зло ў гэтых свеце можна перамагчы, прагнаць, але яго нельга зніш-
чыць. Рэлігія, якая зводзіцца толькі да адных забарон — *ты не павінен*, — асуджана на
няўдачу, бо жыццё не можа аставацца «пустым», «незанятым», яго трэба напоўніць змястоў-
ным сэнсам. Найпросты способ не даць месца пустазеллю ў агародзе — засадзіць яго карыс-
нымі раслінамі.

12, 50. Ісус лічыць духоўныя сувязі важнейшымі за крэўныя.

12, 46. «Браты» — трэба разумець альбо Іосіфавых дзяцей ад першага шлюбу, альбо
дваюрадных. Старажытная ўрэйская і арамейская мовы не мелі асобных слоў для абазна-
чэння бліжніх крэўных.

13, 1—3. У гэтым раздзеле мы бачым Ісуса, перад якім паступова намаганнямі кніжнікаў
і фарысеяў зачыняюцца дзвёры сінагог, і ён пачынае пад голым небам вучыць людзей,
выкарыстоўваючы найбольш даступны метад прыпавесці, гэтай, як яе называюць, «зямной
гісторіі з нябесным сэнсам».

13, 12. Сэнс: для людзей добрай волі да набытага ў Старым Запавеце дадасца новаза-
паветны скарб; у ліхіх адымеца нават тое, што яны маюць, г. зв. Закон.

13, 18—23. Як лёс насення залежыць ад той глебы, на якую ўпадзе яно, так плённасць
Божага слова залежыць ад жадання і супрацоўніцтва слухачоў.

13, 32. Гарчыца ў Палесціне дасягае чатырохметровай вышыні.

13, 35. Мацвей другую частку прароцства, відаць, цытаваў па памяці, бо яна пададзена
ў вольным перакладзе.

13, 52. «Новае і старое» — мудрасць Старога Запавету і адкрыццё Новага Запавету.

13, 54. «Свая бацькаўшчына» — горад Назарэт.

14, 1—4. Ірад-тэтрарх (уладар чацвёртай часткі краіны) — Ірад Анціпа, сын Ірада Вя-
лікага. Яшчэ пры жыцці брата Філіпа ён забраў у яго жонку. Іаан Хрысціцель, не вагаючыся,
адразу ж асудзіў гэта, сваімі папрокамі падпісаўши сабе смяротны прысуд.

14, 6. У крэпасці Махерон, дзе адбывалася святкаванне, паводле Іосіфа Флавія, быў пакараны Іаан Хрысціцель.

14, 22—23. Ісуса народ прагнуў абвясціць царом, вось чаму Ісус і хацеў адысці непрыкметна.

14, 25. «У чацвёртую варту» — ноч у іудзеяў, як і ў рымлян, дзялілася тады на чатыры трохгадзінныя «варты»: першая — з 6 да 9 вечара, другая — з 9 да 12 ночы, трэцяя — з апоўначы да 3 раніцы і чацвёртая — з 3 да 6 раніцы.

15, 2. Гутарка ідзе пра вуснае вытлумачэнне даўнейшымі рабінамі Закона.

15, 5—6. Фарысеі вучылі, што можна праста ў думках завяшчаць сваю маё масць Храму і яна ўжо робіцца Божай уласнасцю. Спасылаючыся на гэта, некаторыя стараліся адмовіцца ад падтрымання сваіх састарэлых бацькоў, кажучы, што ў іх няма ўжо маё масці, бо яна прысвечана Богу, хоць яны ёю фактычна валодалі. Так правіла кніжнікаў выкарыстоўвалася, каб закасаваць адну з Дзесяці Божых запаведзяў — «шануй бацьку твойго і маці».

15, 11. Забарона пэўнай яды, падзел яе на чистую і нячистую служылі для аддзялення ізраільцян ад язычнікаў. Напрыклад, іудзею можна спажываць мяса толькі жывёлы з раздвоенымі капытамі і той, якая жуе жвачку, а таму нельга есці свініну, зайчаціну, трусяціну і г. д. Аднак, паводле Хрыста, важнейшая за рытуальную нячистасць маральная, бо якраз яна робіць сапраўды чалавека нячистым.

15, 21—28. У гэтым урыўку мы бачым Ісуса ўпершыню за межамі Палесціны: прарочае сведчанне, што Дабравесце паширыцца па ўсім свете. «Хананеянка» — фінікійцы называлі сваю краіну Ханаан; галоўнае тут, што жанчына была язычніца. Хрыстова місія найперш заключаецца ў тым, каб уратаваць яўрэяў, Божых «сыноў», а пасля і язычнікаў. Іудзеі зазвычай называлі язычнікаў «сабакамі», адсюль і выкарыстанне тут гэтага слова.

16, 13—16. Перш чым ісці ў Іерусалім і на ўкрыжаванне, Ісус павінен быў ведаць, ці зразумеў хоць прыблізна хто-небудзь Яго місію.

16, 18. Гульня слоў, бо імя Пётр (па-грэцку Петрас) і скала (па-грэцку петра) гучаць падобна. «Брамы пякельныя» — варожыя сілы падземнага свету, якія б'юць у скалу і ў Царкву, закладзеную на гэтай скале. У старажытнасці моц крэпасці вымірала трываласцю яе брамы, адсюль і такое словаўжыванне.

17, 24—27. Іерусалімскі Храм вымагаў на сваё ўтрыманне шмат грошей: тут адбываліся штодзённыя ранішнія і вячэрнія ахвярапрынашэнні, трэба было купляць і рыхтаваць ладан і фіміям, якія штодня спальваліся; нямала каштавалі таксама дарагія шаты святароў. Таму кожны іудзей мужчынскага полу з 20 гадоў павінен быў плаціць штогадова храмавы падатак — дыдрахму — (двухдзённы заробак падзёншыка).

18, 12—14. Бог любіць кожнага асобнага чалавека. Для пастуха замала дзвеяноста дзеяці авечак, калі заблукала адна.

18, 22. Сэнс: не трэба лічыць, колькі разоў, а заўсёды выбачаць чужыя правіны.

18, 23—35. Спадзявацца на Божае дараванне можна толькі тады, калі сам даруеш бліжнім. Талент — буйная грашовая адзінка (каля 26 кг серабра). Цяжка нават уявіць тыя гроши, якія быў вінаваты раб цару — 10 тысяч талентаў, калі, скажам, даход з Ідумеі, Іудзеі і Самары разам складаў усяго 600 талентаў. Затое другі раб быў вінаваты свайму таварышу мізэрную суму — усяго 100 дынарыяў — адну пяцісоттысячную частку доўгу таго!

21, 7. Дзеля ўрачыстага ўезду ў Іерусалім Ісус выбірае не каня (у старажытнасці конь быў сімвалам вайны), а асла — як сведчанне міру і сціпласці.

21, 12. Грашамены разменьвалі паломнікам гроши, каб тыя маглі купіць ахвярных жывёлін.

21, 33—45. У Бібліі гаспадар звычайна абазначае Бога, вінаграднік — народ Божы; злачынныя работнікі — няверныя кіраўнікі Ізраіля; пасланцы Господа — прарокі; сын-спадкаемец — Месія.

22, 15—22. Кесар — тытул рымскіх імператараў.

У кожнага хрысціяніна двайное грамадзянства. Ен грамадзянін тae краіны, дзе живе, і павінен сумленна несці свае абавязкі перад грамадствам. Ен і грамадзянін Нябеснага Царства і ў пытаннях рэлігіі нясе адказнасць перад Богам. Паводле Іосіфа, сапраўдны хрысціянін не павінен парушаць сваіх абавязкаў ні перад Богам, ні перад людзьмі.

23, 23. Закон гаварыў аб дзесятай частцы на карысць Храма са зборжжа, віна, алею, жывёлы; рабіны ж паширылі гэта на найдрабнейшыя расліны. Мята, кроп, кмен — прыправа з агарода. Лёгка прытрымлівацца неістотнага, забываючы пра сапраўды важнае.

23, 32. Маецца на ўвазе тое, што яны заб'юць Ісуса.

23, 35. Маюцца на ўвазе ўсе забітыя старазапаветныя праведнікі, пачынаючы з Адама-вага сына Авеля, якога забіў яго родны брат Каін.

24, 1—2. Іерусалімскі Храм з белага мармуру, пакрыты золатам, стаяў на Сіёнскай гары, вяршыня якое дзеля гэтага была скапана. Ен так зіхаецца на сонцы, што цяжка было глядзець на яго. Па краях Храма знайдзены камяні даўжынёю ад 5 да 12,5 метраў, вагою больш за 100 тон. Як іх высякалі і як іх даставілі на месца, і цяпер астаетца загадкаю. Ісусавы вучні, убачыўшы такую красу, былі ўражаны ёю і не маглі не паказаць яе Хрысту.

У 70 годзе рымляне зруйнавалі Храм дашчэнту. Не адноўлены ён і сёння.

24, 28. Маюцца на ўвазе сцягі рымскіх легіёнаў, што акружжаюць асуджаны Іерусалім.

24, 28. Тут «век» абазначае ўесь час да другога прыйсця, калі «часу ўжо не будзе».

ДРУЯ

У «Хроніцы» Мацея Стрыйкоўскага ёсьць радкі, у якіх згадваюцца падзеі, звязаныя з Крэўскай уніяй. Супраць уніі выступіў брат Ягайлы, полацкі князь Андрэй Альгердавіч. У 1386 г. Андрэй заключыў саюз з лівонскімі рыцарамі і заняў Полацк, Дрысу, Лукомль, Друю — адзін з тагачасных замкаў Полацкай зямлі. Праўда, мы маем пэўныя падставы лічыць Друю больш старажытным паселішчам. У 1377 г. атрад крыжакоў асадзіў адно з умацаванняў Полацкай зямлі — «новы замак», за 11 міляў вышэй Дзінабурга (цяпер г. Даўгагаўпілс). Ёсьць меркаванні, што гэта была Друя.

Магчыма, умацаванне на месцы Друі існавала і яшчэ раней. Нагадаем, што Друя знаходзіцца на тэрыторыі, якая была парубежжам Полацкага княства і вызначалася значнай канцэнтрацыяй умацаванняў. Напрыклад, у XI—XII ст. тут былі пабудаваны крэпасці Браслаў, Маскавічы, Дрысвяты, Рацюнкі, Пруднікі і інш.

Так ці інакш, але пытанне пра час, а таксама пра дакладнае месца заснавання Друі застаецца адкрытым. Адказ на яго могуць даць шырокія археалагічныя даследаванні. Пакуль што пачатковыя вядомыя старонкі гісторыі Друі звязаны з гісторыяй Вялікага княства Літоўскага, у склад якога полацкія землі пачалі ўваходзіць з сярэдзіны XII ст. Друйскі замак выконваў пэўныя абарончыя функцыі. Ёсьць шматлікія звесткі пра ваенныя дзеянні ля Друі, пра тое, што замак быў спалены; паступова, да XVII ст., ён страчвае ваеннае значэнне, пусцее і хутка разбураецца. Затое расло значэнне Друі як гандлёвага і рамесніцкага цэнтра. Можна меркаваць, што гэтыя функцыі Друя выконвала і на пачатку свайго існавання, бо знаходзіцца на вельмі зручным месцы — пры ўпадзенні Друйкі ў Заходнюю Дзвіну. Зручны водны шлях па рацэ Друйцы і сістэме Браслаўскіх азёр злучаў Друю са старажытным Браславам. Ад Друйкі горад і атрымаў сваю назову.

У 1496 г. вялікі князь літоўскі Аляксандр перадаў замак з мястэчкам ва ўладанне князям Масальскім. Масальскія атрымалі і прывілей на вольны гандаль па Дзвіне з Рыгай, куды адпраўлялі воск, а адтуль прывозілі соль і іншыя тавары. Прывілей 1506 г. вызваліў жыхароў Друі ад працы ў княжацкіх замках, ад ваенай службы, а таксама надаў права беспадаткова гандляваць уверх па Дзвіне і перавозіць тавары без усялякіх перашкод з боку ўлады полацкага ваяводы.

Уяўленне аб Друі XVI ст. дае «Полацкая рэвізія» 1552 г.: над Дзвіной стаяў замак, вакол яго — 112 дамоў, 5 корчмаў; у горадзе працавалі збройнікі, ганчар, 8 агароднікаў. Замак належаў братам Масальскім, Юрью і Іва-

ну, а горад быў падзелены паміж імі — па 56 дамоў у кожнага.

У 1600 г. Леў Сапега купіў у Масальскіх Друйскі маёнтак, але сам горад застаўся за старымі ўладальнікамі. Сапегі вырашылі зрабіць Друю цэнтрам сваіх уладанняў у краі, але чамусьці горад не выкупілі. Яны зрабілі інакш: у 1618 г. Ян Станіслаў Сапега абвясціў, што хоча закласці паміж рэкамі Дзвіной і Друйкай новы горад з замкам пад назвай Сапежын, і заклікаў усіх, хто пажадае, сяліцца тут. Новым пасяленцам давалася поўная воля на 20 гадоў, права на бесперашкодны гандаль. У 1619 г. Друя атрымала магдэбургскія права, быў зацверджаны герб: на фоне горада — карабель з распушчаным ветразем. У Друі пабудавалі драўляную ратушу, горад пачаў расці. У 1643 г. тут было 306 дамоў і больш як 2000 жыхароў, налічвалася 12 крам, 31 карчма, берагі Друйкі злучалі два масты. Тагачасная Друя падзялялася на 3 часткі: цэнтральную (стары горад Друя), усходнюю (новы горад Сапежын) і паўночную (прадмесце Прыдруйск). Горад ператвараўся ў буйны рамесніцкі цэнтр. Шырокую вядомасць набылі традыцыйныя друйскія кірмашы.

Паступовае развіццё Друі адбілася на яе выглядзе: горад упрыгожваюць мураваныя будынкі, у асноўным культавага прызначэння. У 1643 г. закладваецца кляштар бернардзінцаў з Троіцкім касцёлам і трохпавярховым жылым корпусам. Касцёл, пабудаваны ў стылі барока, з багатым інтэр'ерам, аздобленым у тэхніцы стука, цікавы помнік перыяду ранняга барока на Беларусі. У свой час бернардзінскі касцёл прыцягнуў увагу Напалеона Орды, які зрабіў малюнак помніка. Пра дойлідства Друі трэба сказаць асобна, бо ў час існавання горада тут было створана шмат помнікаў, якія ўвайшли ў гісторыю беларускай архітэктуры. Акрамя бернардзінскага кляштара, цікавымі помнікамі барочнай архітэктуры былі дамініканскі касцёл, сінагога, званіца св. Антонія (усё — XVIII ст.). Помнікі дойлідства Друі выклікалі цікавасць вядомай экспедыцыі Маскоўскага археалагічнага таварыства пад кіраўніцтвам Е. Раманава, што праводзілася па Паўночна-Заходнім краі ў 1864 г. Тады ж мастак Д. Струкаў прысвяціў помнікам горада 14 лістоў свайго альбома.

Друя не стала вялікім горадам. На тое было шмат прычын, і адна з іх — шматлікія войны. Асабліва пацярпіў горад пад час руска-польскай вайны сярэдзіны XVII ст., так званага Патопу. У гады Паўночнай вайны горад рабавалі рускія, шведскія ды і свае войскі. Гэта абыярнулася трагедыяй для Друі.

Паводле інвентару 1725 г. у горадзе налічвалася 116 дамоў. Але дзякуючы актыўнаму гандлю горад пачаў разбудоўвацца. Пад канец

стагоддзя тут было ўжо паўтысячы дамоў і 3400 жыхароў. Дакументы XVIII ст. сведчаць пра гандлёвыя сувязі Друі з Тарапцом, Рыгай, Кёнігсбергам. У горадзе бывалі купцы з Палацка, Віцебска, Магілёва, Веліжа, Смаленска, Калугі, Масквы, Пскова. Гандлявалі воўнай, тытунём, але найбольш юхтам, які завозілі з іншых месц; выраблялі яго і гарадскія рамеснікі.

Пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай, калі Беларусь была далучана да Расійскай імперыі, Друя стала заштатным горадам Мінскай, а потым Віленскай губерніяў. Не абмінула горад і вайна з французамі; яе падзеі звязаны тут з імем славутага генерала Я. П. Кульнева.

У першай палове XIX ст. Друя яшчэ мела важнае гандлёвае значэнне. Па-ранейшаму 3 разы на год збіраліся тут вялікія кірмашы. Так, у 1837 г. на кірмашы з 6 па 8 студзеня пабывала 13 тысяч чалавек. Дзейнічала рачная прыстань. Воднымі шляхамі адсюль вывозілі хлеб, пяньку, лясныя тавары, спірт, шкло, паперу. Славіўся мясцовы лён, які адпраўлялі ў Рыгу, а там яго набывалі для фабрык Захадняй Еўропы. Аднак у другой палове XIX ст. з-за канкурэнцыі чыгункі значэнне водных шляхоў рэзка падае, і Друя паступова ператвараецца ў ціхае мястэчка, якое спыняеца ў сваім развіцці. І хоць на пачатак XX ст. Друя паранейшаму лічыцца горадам, хоць колькасць

населніцтва яшчэ даволі значная, статыстычныя дадзеныя сведчаць аб tym, што прамыслове развіццё амаль не закранула горад. Паводле перапісу 1904 г. у Друі было 5425 жыхароў, 643 дамы, тут працавалі 292 рамеснікі, у асноўным гарбары, а на 3 прадпрыемствах налічвалася ўсяго 10 рабочых.

Сёння Друя — гарадскі пасёлак Браслаўскага раёна, а паўночная частка колішняга горада, Прыдруйск, стала латвійскім пасёлкам Піедруя. З помнікаў даўніны няблага захаваліся комплекс бернардзінскага кляштара (на жаль, загінуў інтэр'ер касцёла), стары парк з сядзібай над Дзвіной; часткова захавалася забудова цэнтральнай плошчы з будынкамі пачатку XX ст. Цікаласць могуць выклікаць брукаваныя, тыпова местаўковыя вулкі старой часткі Друі.

Шмат таямніц хавае яшчэ Друя. Адна з самых цікавых — друйскі Барысаў камень XII ст., знайдзены і ўпершыню апісаны А. Сапуновым у XIX ст. Пра яго шмат пісалі і пазней. Цяпер камень ляжыць пад вадой пры ўпадзенні Друкі ў Дзвіну. Мясцовыя жыхары памятаюць, што даўней у мелкаводдзе на ім былі відаць крыж і надпіс. Калі археолагі пацвердзяць, што гэта сапраўды пісанік XII ст., дык Друя будзе лічыцца ўладальнікам вельмі каштоўнага помніка культуры.

Канстанцін ШЫДЛОУСКІ

ПАЭЗІЯ ТАНЦА

Вацлаў Ніжынскі сышоў са сцэны ў 1915 г. і больш не вяртаўся ў тэатр. Аднак аматары балету дагэтуль не могуць забыць феномен Ніжынскага; славутага артыста параўноўваюць з зоркай першай велічыні, якая ззяла ярка і самабытна, потым раптоўна згасла, але святло яе яшчэ доўга пазначала людзям шлях да таямніц хараства. Творчасці Ніжынскага прысвежаны кнігі, дакументальныя і мастацкія фільмы, больш вядомыя, на жаль, за межамі нашай краіны.

Дык хто ж такі Вацлаў Ніжынскі? Чаму яго дзеяцігадовы творчы шлях пакінуў такі выразны след у памяці сучаснікаў?

Дынастыя Ніжынскіх — танцоўшчыкаў і балетмайстраў — узыходзіць да зорычаўскага тэатра, заснаванага ў Шклове ў 1778 г.

Чарговы фаварыт Кацярыны II, С. Зорыч быў сасланы ў Шклой і пазбаўлены ўсіх пасад за тое, што аднойчы не дагадзіў усемагутнаму Пацёмкіну. У заштатным мястэчку школоўскі памешчык стварыў даволі вялікі і добры тэатр, у адной толькі балетнай трупе якога было 147 чалавек, у асноўным прыгонных Зорыча.

У тым жа 1778 г. са слонімскага тэатра Агінскага ў Шклой запрасілі таленавітага танцоўшчыка Мікалая Ніжынскага, вакол якога неўзабаве згрупавалася ўся балетная група. Ніжынскі быў гарманічнай асобай — цудоўна танцеваў, пісаў лібрэта, ставіў спектаклі. Падзвіцца на майстэрства Ніжынскага прыязджалі саноўныя гості з Масквы, Пецярбурга, Варшавы. Артыста запрашалі ствараць балетныя трупы, ён даў некалькі паказальных спектакляў, а князі Мяшчэрскія, Даўгарукія, Нарышкіны часам самі ўдзельнічалі ў спектаклях зорычаўскага тэатра. Дзякуючы таленту Ніжынскага заштатны Шклой зрабіўся адным з самых папулярных тэатральных цэнтраў краіны.

Аднак праз некалькі гадоў не без удзелу таго ж князя Пацёмкіна ў палацы школоўскага памешчыка была выкрыта група авантурыстаў і фальшываманетчыкаў. Распаўся і славуты зорычаўскі тэатр. Большаясь артыстаў, у тым ліку і «фігурантак», вывез са Шклова дырэктар пецярбургскіх тэатраў Л. Нарышкін. Цяжэй было вырашыць лёс салістаў балета. Адпаведна з указам новага цара мужчынам катэгарычна забаранялася ўдзельніцаць у балетных спектаклях, «дабы не портіть зрелищ», і ўсе мужчынскія ролі выконвалі жанчыны. Як ні хацелася Нарышкіну заўладаць Ніжынскім, нічога ў яго не атрымалася. Давялося артысту зноў вяртацца ў Слонім, да Агінскага, і ўдзельніцаць у спектаклях, пастаўленых па п'есах самога графа. У Слоніме ў Мікалая Восіпавіча нарадзіўся сын Станіслаў, якога першы раз вывелі на сцэну ў шасцігадовым узросце. Падобна бацьку, хлопчык быў нібы народжаны для бале-

ту, яго вабіла сцэна, і Мікалай Восіпавіч спадзяваўся зрабіць з сына выдатнага танцоўшчыка.

У канцы XVIII ст. за сувязь з польскімі паўстанцамі Станіслава Ніжынскага выслалі ў расійскую глухмень, на ўсход. Незадоўга да грозных падзеяў 1812 г. Ніжынскі ажаніўся з прыгажунай бураткай Іскольдай, а яшчэ праз некаторы час адстаўны грэнадзёр з маладой жонкай вярнуўся на радзіму, у Беларусь. Тут у Ніжынскіх нарадзіўся сын Лаўрэнцій. Сляды мангольскай крыві захаваліся ў ablічы наступнага Ніжынскага — Фамы (Тамаша) Лаўрэнцьевіча, таксама здолльнага танцоўшчыка і балетмайстра. У вандроўнай трупе вядомага ініцыятара адраджэння нацыянальнай культуры Аляксандра Луковіча талент Фамы Ніжынскага раскрыўся на поўную сілу.

Нялёгкае жыццё тэатралаў-вандроўнікаў у спалучэнні з цяжкімі харектарамі Фамы Лаўрэнцьевіча стала прычынай распаду сям'і Ніжынскіх. З траіх дзяцей найбольш жыццяздольнай і актыўнай аказалася Браніслава. Станіслаў пакутаваў ад цяжкай душэўнай хваробы і рана пайшоў з жыцця. Жонка Фамы Ніжынскага, Элеанора Бярэда, у мінультым таксама балерына, перабраўшыся ў Пецярбург, уладковала дзяцей у тэатральнае вучылішча, якое рыхтавала кадры для балетных калектываў Расіі. Найбольшую ўвагу выкладчыкаў вучылішча адразу ж прыцягнуў Вацлаў Ніжынскі. Вацлаў быў народжаны для ролі танцоўшчыка. Неўзабаве яму пачалі даручаць адказныя партыі, яго імя набыло вядомасць у тэатральным асяроддзі.

Сарамлівы і дзікаваты, Вацлаў паступова прывыкаў да ўсіхваленняў у свой адрес. І ў той жа час маладому артысту даводзілася ўвесь час клапаціцца пра маці, пра безнадзеяна хворага брата, памагаць сястры. Тым часам бацька, цешачыся сваёй уласнай славай і маючы немалыя заробкі, бесклапотна гастроляваў па тэатрах Кіеўскай, Наўгародской, Харкаўскай і Херсонскай губерніяў.

У красавіку 1906 г., яшчэ ў час вучобы ў вучылішчы, Вацлаў Ніжынскі дэбютаваў у стаўлічным Марыінскім тэатры ў партыі Аквілона («Абуджэнне Флоры»). У гэтым спектаклі малады танцоўшчык упершыню ў гісторыі рускага балету выканаў так званыя «палёты», калі яму ўдавалася на нейкі час нібы павісаць над сцэнай. Надзелены выключнымі прыроднымі данымі і ўзбагачаны віртуознай тэхнікай, даведзенай да дасканаласці, Вацлаў Ніжынскі нечакана для самога сябе і, магчыма, неўсвядомлена стаў пачынальнікам новых танцевальных «арый», калі танец, ідуучы за мелодыяй, нібы ператвараўся ў рэха, якое слова ў слова паўтарала тое, што гаварыла музыка.

У 1907 г. выпускніка вучылішча Вацлава Фаміча Ніжынскага без конкурсу залічылі ў балетную трупу пецярбургскага Марыінскага тэатра. Прызначылі маладому артысту 780 руб. у год «за выдатныя здольнасці да танцаў». У вялікім калектыве танцоўшчыкаў Вацлаў быў самы малады, аднак яму даручалі найбольш адказныя ролі. Ніжынскі танцеваў натхнёна, лёгка, і кожная прыма-балерына прэтэндавала на партнёрства з ім, амаль хлапчуком.

«Жэст умоўны — кепскі і смешны. Жэст, развучаны перад люстэркам, — фальшывы і недакладны. Жэст, народжаны страсцю, — праўдзівы і выразны, — пісаў вядомы тэарэтык танцу Ж. Навер. — Ен робіцца вытлумачальнікам душы і пачуццяў, што яе хвалююць, — гэта другі орган мовы, дадзены прыродай чалавеку. Але пачуць яго можна толькі тады, калі прамаўляць яму загадвае душа». Гэтая выснова настаўніка балетмайстраў найлепш стасавалася да творчасці Вацлава Ніжынскага. І што асабліва здзіўляла — на рэпетыцыях у яго танцах не было ні жыццёвой сілы, ні агню, не заўважалася і асаблівай старажытнасці, што, трэба думаць, і раздражняла балетмайстраў, і наводзіла часам на невясёлы роздум. Аднак варта было Вацлаву апынуцца на сцэне, перад гледачамі, як ён імгненна пераўласціўся, яго не пазнавалі нават настаўнікі. Цяпер за кожны падараваны гледачам адухоўлены рух ён атрымліваў удзячнасць балетмайстраў і захопленыя воплескі залы.

Вацлаў Ніжынскі ўмеў жыць толькі на сцэне і толькі адчуваючы рэакцыю шматлікіх прыхільнікаў яго танцу. Таму стваральнікі спектакляў паступова звыкаліся з tym, што на рэпетыцыях бачылі аднаго Ніжынскага, а ў спектаклі — зусім іншага. Сказаць, што ён ігнараваў рэпетыцыі, нельга — таленавіты танцоўшчык добра разумеў іх ролю і значэнне, аднак не мог загадаць сабе распаліць агонь творчасці перад нямым партэрам. Вялікі артыст адгукаўся на покліч жывой душы, толькі там ён чэрпаў сваё натхненне.

Імя Ніжынскага не сыходзіла з вуснаў балетмайстру, яго запрашалі на ўсялякія ўрачыстасці, святочныя канцэрты, ён зрабіўся кумірам тэатральнай публікі. І артыст пачаў адчуваць сябе, нібы палкаводзец, які выйграў важную бітву. Ен стаў незалежны, знікла пачцівасць перад уладарамі свету, і гэта не падабалася імператрыцы Марыі Фёдараўне. У красавіку 1911 г. вялікі танцоўшчык быў звольнены са сталічнага тэатра.

Вось што пісаў з гэтай нагоды тагачасны мастацтвазнаўца і тэатральны крытык Р. Зотаў: «Няма нічога больш дзіўнага, чым агульны недавер рускіх да рускіх дараванняў. У Парыжы, напрыклад, ледзь толькі з'явіца невялічкае дараванне, усе пра яго закрычаць на тысячу галасоў, усе кідаюцца раздзімаць іскру гэтага народжанага полымя, якая часам не паспывае ўспыхнуць і згасае. Газеты астатній Еўропы самым папулярным чынам паўтараюць навіну гучнымі воклічамі, і рэпутацыя артыста зроблена. Куды б ён ні прыязджаў, усюды яго сустракаюць абдымкі, захапляюцца ім, плацяць яму ўтрайа дара-

жэй,— а ўсё таму, што еўрапейская слава яго зроблена... Прыезды артыст у нас знакаміты, а свой рускі — у нейкіх дзіўных судносінах паміж любою і недаверам, паміж пахвалою і сумненнем, паміж вядомасцю і забыццём».

Здавалася, лёс паўтараўся з фатальнай непазбежнасцю. Дзеду і бацьку Вацлава было наканавана ўсё жыццё аставацца правінцыяльнымі артыстамі балету ў мала каму вядомых Шклове, Слоніме, Навагрудку, дзе пакрысе, але няўмольна згасаў талент, мерклі светлыя памкненні. Няўжо гэта чакала і Вацлава? Аднак кола фартуны зрабіла іншы паварот.

Вядомы мастацтвазнаўца, адзін з заснавальнікаў часопіса «Мир искусства» Сяргей Паўлавіч Дзягілеў, які збіраў лепшыя сілы рускіх тэатраў для першага сезона ў Парыжы, запрасіў да сябе і Ніжынскага. Артыста запрашэнне вельмі ўзрадавала. У Парыж згадзіліся ехаць і зоркі рускага балету Паўлава, Карсавіна, Смірнова, Раманаў, балетмайстры Фокін, Бакст, мастак Бенуа.

За кароткі час Дзягілеў правёў усю падрыхтоўчую работу да пастаноўкі некалькіх балетных спектакляў. Ніжынскі ўсюды выступіў у асноўных ролях: Галоўнага раба («Павільён Армілы» Чарапніна), Юнака («Шапеніяна»), Раба Клеапатры («Егіпецкія ночы» Арэнскага), Любімага раба («Шахеразада» Рымскага-Корсакава) і інш. І ў кожным спектаклі таленавіты танцоўшчык выступаў як наставар, як ініцыятар узбагачэння лексікі класічнага балету. Кожны яго выхад на сцэну нібы падкрэсліваў значэнне менавіта мужчынскага танцу, які занепадаў на Захадзе. Жыватворны стыль адраджэння гэтага танцу спалучаўся ў Ніжынскага з найдасканалай тэхнікай яго славутых скячкоў і піруэтаў, з выразнымі жэстамі і пантамімай. Фенаменальная адоранасць танцоўшчыка ўспрымалася ў Парыжы як цуд. Вацлаву Фамічу блізкія былі адухоўленая рамантыка, тонкая лірыка, і амаль заўсёды ён дамагаўся ў танцы вялікай псіхалагічнай глыбіні.

Ад ролі да ролі, ад спектакля да спектакля Вацлаў Ніжынскі набліжаліся да той вяршыні, якую вызначаюць словам «геній». Дзягілеву захацелася дамагчыся яшчэ большага поспеху рускай антрэпрызы. Без асаблівых падстаў ён пазбаўляе пасады мастацкага кіраўніка М. Фокіна і прызначае на яго месца В. Ніжынскага. На першы погляд, ўсё было задумана правільна: наставар у танцы, вельмі здольны чалавек зможа, калі, вядома, пастаравацца, узначаліць усю балетную трупу і яшчэ больш уславіць не толькі сваё імя. Аднак рашэнне Дзягілева стала тою саломінкай, якая ўрэшце зламала хрыбет цягавітаму вярблюду. Вацлаў Фаміч Ніжынскі жыў і на поўную сілу дзейнічаў толькі на сцэне. Ен не ведаў усяго таго, што адбывалася вакол яго. Яго жыццём быў танец. Прыхільнасць і сяброўства, няўдзячнасць і паклён, крывадушнасць і прытворства, любоў і нянявісць яго мала абыходзілі. Ен быў не толькі цудоўнай аранжарэйнай кветкай, але і (пакуль што незадўажна для ўсіх) пакутаваў ад цяжкай душэўнай хваробы.

У ролі балетмайстра Ніжынскі ажыццяўвў пастаноўку спектакля «Пасляпайдзённы адпа-

чынак Фаўна» Клода Дэбюсі, выступіўшы там у галоўнай ролі. Спектакль завяршыўся трывумфам. Тым не менш знаўцы балету адзначылі, што не пастаноўка мела поспех (хутчэй — яна яго зусім не заслугоўвала) — вышэй за ўсе пахвалы быў сам Фаўн — Ніжынскі. Меркаванні спецыялістаў і публікі разышліся, спектакль выклікаў гарачыя спрэчкі. Дагаджаючы чытачам з мяшчанскаага асяроддзя, газета «Фігаро» абвінаваціла вялікага танцоўшчыка ў «парушэнні грамадскай маралі» (акцёр выступіў у ролі Фаўна амаль голы). Аднак ханжаскі тон газеты нарадзіў хвалю пратэсту, заўзятых тэатралы ў адуходуленым танцы артыста бачылі выяўленне неўтайнмоўнага духу задзірлівага шукальніка і наватара.

Пачалася кампанія праследавання чужаземца Ніжынскага. Аднак у абарону яго выступілі вядомыя людзі Францыі. Вялікі скульптар Агюст Радэн назваў Ніжынскага сваім сябрам. У доказ прыхільнасці да славутага артыста Радэн запрасіў яго ў сваю майстэрню, намерыўшыся стварыць скульптурны партрэт.

Калі так званая «скандальная справа» паступова сцішылася, кіраўнік рускай антрэпрызы ў Францыі С. Дзягілеў, нягледзячы на перасцярогі з боку М. Фокіна, Л. Бакста, С. Ліфара, пачаў ускладаць усё большы цяжар на Ніжынскага: прымушаў яго думаць над новымі пастаноўкамі, вырашаць складаныя праблемы са стварэннем канцэртных праграм. І хаця ў Ніжынскага ўжо выяўляліся часам прыкметы псіхічнай неўраўнаважанасці, кіраўнік антрэпрызы не здымаў з артыста абавязкаў балетмайстра: яму здавалася, што тады «рускія сезоны», якія так удала складваліся ў Парыжы, адразу развалицца. Тым часам дэпрэсія ўсё глыбей авалодвала душою Ніжынскага, і не было ўжо сілы, якая б вярнула артыста на сцэну.

У 1913 г. Ніжынскі ажаніўся з венгерскай балерынай Ромалай дэ Пульскі. Аказалася, што вялікі танцоўшчык не быў падрыхтаваны і да сямейнага жыцця. Пачаўся другі, яшчэ цяжэйшы перыяд душэўнай дэпрэсіі. Маладажконы паехалі ў Венгрыю, да сваякоў Ромалы. Тут іх заспела першая сусветная вайна. Аўстра-венгерскія ўлады інтэрніравалі грамадзяніна Расіі Вацлава Ніжынскага. Ніжынскія выправіліся ў Швейцарыю, каб з дапамогай урачоў паправіць здароўе Вацлава Фаміча. Аднак было ўжо позна. Хвароба, што хутка набірала сілу, разлучыла артыста з адзінай справай, дзеля якой ён быў створаны, — з балетам. Пачалася трагедыя, якая ўразіла тагачасных аматараў балету ва ўсім свеце. Ніжынскі рваўся на сцэну, але яго сілай вярталі дамоў, а часам і ў псіхіяtryчную лячебніцу. Ен намагаўся паказаць і растлумачыць навучэнцам харэаграфічных вучылішчаў, з чаго складаецца сапраўдны танец, аднак нават успамін аб мінулым нараджаў пакутлівия канвульсіі, і хворага прымушалі класціся ў ложак.

Свайм непаўторным, чароўным танцам Вацлава Ніжынскі захапляў гледачоў 9 гадоў. У выгнанні ён пакутаваў яшчэ 33 гады.

Несумленныя людзі няшчасце і хваробу Ніжынскага выкарысталі дзеля ўласнай нажывы.

У 1934 г. эмігрант А. Бурман выдаў у Нью-Йорку спекулятыўную кнігу пра тое, што было і што сталася з Вацлавам Ніжынскім. Не пагрэбаваў аўтар і намёкамі на дэбільнасць вялікага артыста. У шэрагу краін кнігу Бурмана сустрэлі як сенсацыю. Чытаючы гэты пасквіль, Ніжынскі плакаў і маліў Бога засцерагчы яго ад прадажных пісак. Ромала, жонка Ніжынскага, падала ў суд на Бурмана, а неўзабаве з дапамогай журналістаў напісала і выдала аб'ёмістую «Гісторыю вялікага танцоўшчыка, расказаную яго жонкай».

Зарабіўшы на імені Ніжынскага, «сааўтары» Ромалы ўгаварылі яе згадзіцца на перавыданне напярэдадні другой сусветнай вайны кнігі-пасквіля Бурмана. М. Фокін, які жыў у ЗША, спрабаваў заступіцца за безабароннага артыста, аднак спроба была марная.

Памёр Вацлав Ніжынскі ў красавіку 1950 г. у Лондане. Праз 3 гады на сродкі, сабраныя сярод прыхільнікаў яго таленту, і з дапамогай сястры артыста Браніславы прах выдатнага танцоўшчыка перавезлі ў Парыж і пахавалі на могілках Манмарансі.

Пра Вацлава Ніжынскага напісана нямала, аднак і дагэтуль мы не ведаем дня яго нараджэння, не ведаем шмат якіх фактав асабістага жыцця артыста. Затое захаваліся выказванні многіх вядомых людзей, што перадаюць нам тое захапленне, якое нараджаў у гледачоў талент «буйнейшага паэта танцу».

«...Гармонія паміж мімікай і пластыкай усім целам выказвае тое, чаго хоча яго (Ніжынскага) дух; выяўляючы ва ўсёй паўнаце пачуцці, што хвалююць яго, ён дае дасканалы вобраз паказанай асобы: у ім хараштво фрэскі і антычнай скульптуры, ён — ідэальная мадэль, якую хочацца маляваць, ляпіць» (А. Радэн).

«Ніжынскі прыйшоў на студию разам з іншымі рускімі танцорамі і балерынамі. Сур'ёзны, надзіва прыгожы, трошкі скуласты, з сумнымі вачыма, ён чымсьці нагадваў манаха, што апрануў мірское адзенне... Наступным нумарам было па-дэ-дэ з Ніжынскім. У першую ж хвіліну яго з'яўлення на сцэне мяне апанавала найвялікшае хваляванне. У жыцці я сустракаў мала геніяў, і адзін з іх быў Ніжынскі. Ен зачароўваў, ён уражваў надзвычайнай дасканаласцю, яго таемная змрочнасць нібы ішла ад свету іншых, кожны яго рух — гэта была паэзія, кожны скакочок — палёт у краіну фантазіі.

Ніхто не мог парадацца з Ніжынскім у «Пасляпаўдзённым адпачынку Фаўна». Некалькімі простымі рухамі, без бачных воку намаганняў, ён стварыў таемны і змрочны свет, што хаваўся ў пасталярным пейзажы, дзе трагічна пакутаваў яго страсны і зажураны бог.

Праз паўгода Ніжынскі звар'яцеў» (Ч. Чаплін).

«...легендарны палёт, буйнейшы паэт танцу» (Р. Штраус).

«...у балетным тэатры адрадзіўся дух пошукаў Ніжынскага, а з ім — формы, здабытыя харэографам. Угаданае геніем зрабілася наўтыкам талентаў і, перастаўшы абураць, аказалася мярылам сапраўднага» (В. Красоўская).

Нядайна ў Осла быў створаны першы ў свеце музей балету. Дачка Ніжынскага Кіра Вацлаваўна Ніжынская-Маркевіч перадала ў дар музею касцюмы і рэквізіт бацькі, якім адведзена цэнтральнае месца ў экспазіцыі. Раз у два

месяцы ў музеі паказваюць фрагменты з балета М. Бежара на музыку П. Чайкоўскага, прысвяченага памяці Вацлава Ніжынскага.

Віктар БАБРОВІЧ

На 1-й старонцы вокладкі: адзін з конкурсных праектаў помніка Францыску Скарыйне ў г. Мінску (фрагмент). Аўтары — В. Занковіч, Р. Кожын, В. Руцкі.

На 4-й старонцы вокладкі: Язэп Драздовіч. Краявід з цягніком. Алей, 1937 г.

**Мастацкі рэдактар
У. Я. КРУКОЎСКІ.**

Адрес рэдакцыі: 220029, Мінск, Старажоўская, 5. Тэл. 34-24-54.

Здадзена ў набор 23.04.90. Падпісана да друку 08.06.90. АТ 00110. Фармат 70×100^{1/16}. Друк афсетны. Ум. друк. арк. 5,48. Ум. фарб. адб. 6,75. Улік.-выд. арк. 8,59. Тыраж 11 100 экз. Зак. 721. Цана 60 к.

**Карэктар
Б. С. КОГАН.**

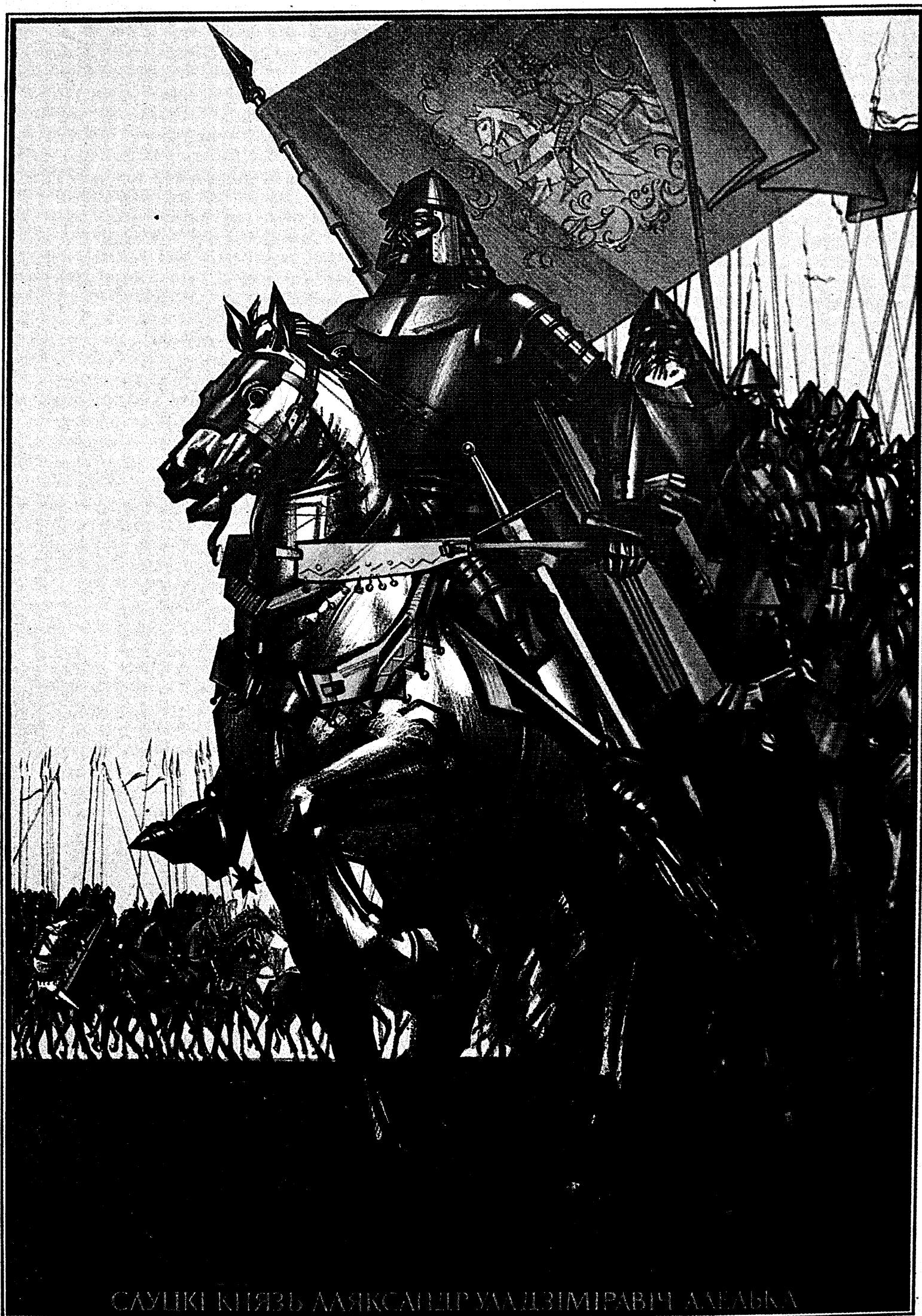
Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта Беларускай ССР па друку.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі. 220041, Мінск, Ленінскі праспект, 79.

Выходзіць штоквартальна

**Тэхнічны рэдактар
З. М. МІКІШЧАНКА.**

**«НАСЛЕДІЕ»
(на беларусском языке)**

СЛУЦКІ КНЯЗЬ АЛЯКСАНДР УЛАДЗІМІРАВІЧ АЛЕЛЬКА

М. Басалыга. Слуцкі князь Аляксандр Уладзіміравіч Алелька. Каляровая літаграфія, 1989 г.

Цана 60 кап.

Індэкс 74988

Спадчына; 1990, № 2, 1—64.